

**Міністерство освіти і науки України
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова**

Факультет психології

Кафедра психосоматики та психологічної реабілітації

Кафедра політичної психології та міжнародних відносин

КУРСОВІ РОБОТИ З ПСИХОЛОГІЇ

Навчально-методичний посібник

**Міністерство освіти і науки України
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова**

Факультет психології

*Кафедра психосоматики та
психологічної реабілітації*

*Кафедра політичної психології
та міжнародних відносин*

КУРСОВІ РОБОТИ З ПСИХОЛОГІЇ

Навчально-методичний посібник

*Для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
спеціальності 053 «Психологія»
освітньо-професійної програми «Психологія»
денної, заочної, дистанційної форм навчання*

Київ 2023

УДК 378.22.091.322:159.9](075.8)

К 93

*Рекомендовано до друку Вченою Радою
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(протокол № 2 від 26 січня 2023 р.)*

Рецензенти:

Ставицька Світлана Олексіївна - доктор психологічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та психології Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.

Липченко Інна Олександрівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології педагогічного факультету УДУ імені Михайла Драгоманова.

Курсові роботи з психології. Навчально-методичний посібник (для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 Психологія, освітньо-професійної програми «Психологія» денної, заочної, дистанційної форм навчання) / Укладачі: Андрущенко Т. В., Мозгова Г. П., Федоренко А. Ф., Ханецька Т. І., Сидоренко О. Б., Праченко О. К., Бондарчук О. Ю., Поліщук С. П., Хворостянко Н. А. - К.: УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. 115 с.

Навчально-методичний посібник із написання курсових робіт з психології розроблено з урахуванням Закону України «Про вищу освіту», стандарту вищої освіти України з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки спеціальності 053 «Психологія», освітньо-професійної програми «Психологія» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної, заочної та дистанційної форм навчання.

У навчально-методичному посібнику висвітлюються основні питання, пов'язані з написанням та оформленням курсових робіт із психології, наведено поетапну процедуру організації курсового дослідження, розкрито вимоги до структури курсової роботи, рекомендації щодо оформлення результатів досліджень здобувачів вищої освіти, орієнтована тематика курсових робіт, порядок захисту курсової роботи, а також необхідні додатки.

УДК 378.22.091.322:159.9](075.8)

© Колектив авторів, 2023

© Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
РОЗДІЛ 1. КУРСОВА РОБОТА З ПСИХОЛОГІЇ ЯК ТЕОРЕТИЧНЕ ТА ЕМПІРИЧНЕ ПСИХОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	5
1.1. Загальні положення про місце та роль курсової роботи в освітньому процесі ЗВО.....	5
1.2. Види та особливості курсових робіт з психології	8
1.3. Етапи підготовки курсової роботи з психології.....	10
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ, ОБСЯГУ ТА СПЕЦИФІКИ ВИКОНАННЯ КУРСОВИХ РОБІТ З ПСИХОЛОГІЇ.....	18
2.1. Загальні вимоги до оформлення, обсягу та специфіки виконання курсових робіт з психології для здобувачів вищої освіти 2-го курсу	18
2.1.1. Загальні вимоги до структури курсової роботи з психології.....	18
2.1.2. Загальні вимоги до оформлення, обсягу та специфіки виконання курсових робіт з психології.....	20
2.1.3. Захист курсової роботи з психології.....	26
2.2. Загальні вимоги до оформлення, обсягу та специфіки виконання курсових робіт з психології для здобувачів вищої освіти 3-го курсу.....	28
2.2.1. Загальні вимоги до структури курсової роботи з психології	29
2.2.2. Загальні вимоги до оформлення, обсягу та специфіки виконання курсових робіт з психології.....	32
2.2.3. Захист курсової роботи з психології.....	38
РОЗДІЛ 3. ОРІЄНТОВАНА ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ З ПСИХОЛОГІЇ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЇХ ЗМІСТУ.....	40
3.1. Орієнтована тематика курсових робіт з психології для здобувачів вищої освіти другого курсу	40
3.2. Орієнтована тематика курсових робіт з психології для здобувачів вищої освіти третього курсу	44
3.3. Рекомендовані інформаційні джерела для написання курсових робіт з психології.....	52
ДОДАТКИ.....	60

ПЕРЕДМОВА

Навчально-методичний посібник із написання курсових робіт з психології розроблено з урахуванням Закону України «Про вищу освіту», стандарту вищої освіти України з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки спеціальності 053 «Психологія», освітньо-професійної програми «Психологія» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної, заочної та дистанційної форм навчання.

Курсова робота з психології як вид кваліфікаційної роботи є важливим і одним із найскладніших видів освітньої діяльності здобувачів вищої освіти, підготовки їх до виробничої діяльності, до науково-дослідної роботи в галузі психології, до написання і захисту більш складних видів кваліфікаційних робіт – бакалаврських і магістерських робіт з психології.

Навчально-методичний посібник із написання курсових робіт з психології є складовою частиною комплексу навчально-методичних посібників із кваліфікаційних робіт з психології, виконаних кафедрою психосоматики та психологічної реабілітації й кафедрою політичної психології та міжнародних відносин факультету психології УДУ імені Михайла Драгоманова з метою оптимізації освітнього процесу, допомоги студентам-майбутнім психологам в організації їх професійної підготовки. Навчально-методичний посібник систематизує та узагальнює вимоги щодо організації, змісту і структури, порядку виконання й оформлення курсової роботи з психології та її захисту.

Посібник призначений для здобувачів вищої освіти другого та третього курсів навчання освітнього ступеня «Бакалавр». Його зміст спрямовано на систематизацію та узагальнення вимог до підготовки, написання й захисту курсових робіт, які містять теоретичне дослідження та констатувальний експеримент, інструктаж та допомогу здобувачам вищої освіти щодо організації діяльності з написання курсових робіт з психології та контролю за їх виконанням викладачами кафедр.

Навчально-методичний посібник призначений для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» освітньо-професійної програми «Психологія» та викладачів-наукових керівників з написання курсових робіт. Методичні рекомендації можуть бути використані здобувачами інших закладів вищої освіти, які виконують різні види курсових робіт з психології.

РОЗДІЛ 1. КУРСОВА РОБОТА З ПСИХОЛОГІЇ ЯК ТЕОРЕТИЧНЕ ТА ЕМПІРИЧНЕ ПСИХОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Загальні положення про місце та роль курсової роботи в освітньому процесі ЗВО

Курсові роботи передбачені навчальним планом ЗВО і тому є невід'ємною частиною освітнього процесу.

Курсова робота – самостійне, творче дослідження науково-практичного характеру, що дозволяє констатувати про набуті здобувачем вищої освіти знання та вміння застосовувати їх на практиці. При її виконанні здобувач повинен проявити знання теоретичного матеріалу, спеціальної літератури, дослідницький та науковий підхід до аналізованої наукової проблеми, вміння проводити теоретичне дослідження, чітко і логічно викладати матеріал, робити самостійні узагальнення, аргументувати власні висновки.

До курсових робіт із психології висувається ряд **вимог**.

Основні з них такі:

- дотримання принципу академічної доброчесності;
- актуальність тематики курсової роботи, відповідність її сучасному стану галузі психологічної науки та перспективам її розвитку;
- вивчення та критичний аналіз першоджерел із теми курсового дослідження;
- дослідження та характеристика історії розвитку проблеми та її стану на сучасному етапі розвитку психологічної науки;
- чітке формулювання об'єкта, предмета, мети, завдань, гіпотези та методів дослідження;
- дотримання основних вимог до проведення емпіричних досліджень у психології;
- узагальнення результатів, їх обґрунтування, висновки та перспективи подальших досліджень.

Даний вид кваліфікаційної роботи з психології повинен базуватися на теоретичних і методичних положеннях науки, містити елементи новизни. У курсовій роботі необхідно впровадити хоча б одну, нехай найпростішу, але самостійну ідею, а також пропозиції автора щодо більш ефективного вивсвітлення проблеми порівняно з сучасними поглядами науковців.

Написання курсової роботи з психології виконується здобувачами вищої освіти самостійно під керівництвом досвідченого викладача і має показати

вміння студентів організувати й планувати роботу; сприяти вияву знань, здобутих у процесі вивчення загальнотеоретичних та спеціальних психологічних дисциплін, формуванню умінь та навичок, набутих під час практики та їх використанню в дослідній та практичній діяльності.

Метою курсової роботи як одного з видів кваліфікаційної роботи з психології є закріплення, поглиблення й творче використання теоретичних, методичних та практично спрямованих знань з психології, оволодіння здобувачами вищої освіти вміннями самостійного проведення теоретичного наукового аналізу, емпіричного дослідження з психології констатувального змісту.

Завданнями виконання курсових робіт з психології виступають:

- Систематизація й закріплення отриманих здобувачами вищої освіти теоретичних знань та практичних умінь із дисциплін загального та професійного циклів підготовки.
- Поглиблення теоретичних знань студентів з психології відповідно до заданої теми.
- Формування вміння застосовувати теоретичні знання в процесі вирішення поставлених професійних завдань.
- Формування вміння використовувати довідкову, нормативну та правову документацію.
- Розвиток творчої ініціативи, самостійності, відповідальності та організованості здобувачів вищої освіти.

У процесі підготовки та написання курсової роботи здобувач вищої освіти має набути та закріпити наступні **навички**:

- Роботи зі спеціальними психологічними інформаційними джерелами фундаментального та прикладного характеру.
- Систематизації, узагальнення та аналізу фактичного матеріалу щодо досліджуваної проблеми.
- Обґрунтування висновків та пропозицій щодо вдосконалення аналізованого питання.

Апробацію результатів курсового дослідження здобувачі вищої освіти можуть реалізувати через публікацію статей у збірнику студентських наукових праць, виступи на конференціях тощо.

Компетентності та програмні результати навчання

У процесі написання курсової роботи з психології здобувачі першого (бакалаврського) рівня вищої освіти мають можливість закріпити теоретичні знання, розвинути професійні навички, вміння, сформувати інтегральну,

загальні й спеціальні (фахові, предметні) компетентності та мають продемонструвати програмні результати навчання. Оригінальність постановки та вирішення конкретних питань відповідно до проблематики дослідження, а також глибина, широта охоплення та самостійність дослідження є основними критеріями оцінки якості курсової роботи, а також рівня сформованості відповідних компетентностей.

Інтегральна компетентність. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері психології, що передбачають застосування основних психологічних теорій та методів та характеризуються комплексністю і невизначеністю умов.

Загальні компетентності:

ЗК1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК3. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

ЗК4. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК6. Здатність приймати обґрунтовані рішення.

ЗК11. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності:

СК1. Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології.

СК2. Здатність до ретроспективного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ.

СК4. Здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел.

СК5. Здатність використовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій.

СК6. Здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження.

СК7. Здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації.

СК10. Здатність дотримуватися норм професійної етики.

СК11. Здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку.

Програмні результати навчання:

ПР1. Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання.

ПР3. Здійснювати пошук інформації з різних джерел, у т.ч. з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, для вирішення професійних завдань.

ПР4. Обґрунтовувати власну позицію, робити самостійні висновки за результатами власних досліджень і аналізу літературних джерел.

ПР5. Обирати та застосовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій (тести, опитувальники, проєктивні методики тощо) психологічного дослідження та технології психологічної допомоги.

ПР6. Формулювати мету, завдання дослідження, володіти навичками збору первинного матеріалу, дотримуватися процедури дослідження.

ПР7. Рефлексувати та критично оцінювати достовірність одержаних результатів психологічного дослідження, формулювати аргументовані висновки.

ПР8. Презентувати результати власних досліджень усно / письмово для фахівців і нефахівців.

ПР15. Відповідально ставитися до професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку.

ПР16. Знати, розуміти та дотримуватися етичних принципів професійної діяльності психолога.

ПР17. Демонструвати соціально відповідальну та свідому поведінку, слідувати гуманістичним та демократичним цінностям у професійній та громадській діяльності.

1.2. Види та особливості курсових робіт з психології

Теоретична курсова робота (виконується на другому курсі навчання) повинна містити аналіз стану розробленості проблеми, яка вивчається, на основі огляду наукових, науково-інформаційних, навчальних, довідкових джерел з психології та інформаційних ресурсів. Поданий матеріал має бути логічно пов'язаний з метою роботи. У розділах та параграфах теоретичної курсової роботи необхідно відображати окремі частини дослідження проблеми та завершувати їх висновками.

Дана робота включає зміст декількох (не менше двох) розділів.

У першому розділі необхідно:

- визначити суть досліджуваного питання, тобто встановити в чому головна мета реалізації розглянутої проблеми в діяльності організації та які процеси (організаційні, економічні, соціальні, психологічні) становлять основу даного питання;

- дати характеристику ступеня опрацьованості теми в інформаційних джерелах (монографіях, журнальних та газетних статтях, матеріалах конференцій, круглих столів тощо), що в результаті має висловитися в досить повному переліку інформаційних джерел, наведеному наприкінці курсової роботи (проєкту);

- у тезовій формі слід підбити загальний підсумок, що характеризує сучасний стан проблеми, тенденції її розвитку, невирішеність низки методичних питань, як і в теоретичних розробках, так і в практичних дослідженнях проблеми.

У цьому розділі необхідно вказати, яке місце займає проблема в галузі психологічних знань; який досвід (як позитивний, так і негативний) накопичений з цієї проблеми у нашій країні та закордоном.

Другий розділ має містити докладне вивчення, аналіз об'єкта, теми роботи. У ній бажано використовувати приклади та факти з практики, що ілюструють застосування теоретичних знань у житті. Автором обов'язково має бути викладена власна точка зору, власні пропозиції.

При виконанні цього етапу курсової роботи має бути зазначений спосіб отримання інформації (або вихідних даних для розрахунку), що дозволяє оцінити фактичний стан розробленості проблеми, визначити склад та короткий зміст принципів та методів реалізації досліджуваної теми на практиці.

Приклади тем курсових робіт, що не передбачають проведення емпіричного дослідження:

- *Проблема самовизначення в юнацькому віці.*
- *Толерантність як професійно важлива якість студентів-психологів.*
- *Емпатія в системі міжособистісних відносин юнаків.*
- *Причини конфліктів в дитячо-батьківських стосунках.*
- *Соціально-психологічна характеристика лідера (аутсайдера) в групах різного типу (тип групи і вікова категорія – за вибором).*
- *Проблема ставлення до людей із психічними розладами в сучасному суспільстві.*
- *Бар'єри міжособистісного спілкування у осіб дорослого віку.*

Курсова робота, яка має на меті **емпіричне дослідження** (виконується на третьому курсі навчання), як відомо, складається з теретичної та практичної

частини. Така робота орієнтована на отримання фактичного матеріалу, який потім або узагальнюється теоретичними розробками, або використовується в прикладних цілях. Провідні методи: спостереження, експеримент, тестування та ін. Основна мета такої роботи – отримати точний опис психологічного факту, для чого ретельно збирають дані про досліджуване явище (зазвичай, використовуючи систему методів), що, за умови адекватного застосування діагностичного та математичного апарату, при обробці даних підвищує надійність кінцевих результатів. Теоретична складова властива початковим та завершальним стадіям процесу дослідження (орієнтація в проблемі, формулювання мети, завдань, пояснення та узагальнення результатів).

Приклади тем курсових робіт, що передбачають проведення емпіричного дослідження:

- *Ціннісні орієнтації школярів (студентів) та їх вплив на відносини з ровесниками і дорослими.*
- *Вплив індивідуально-типологічних особливостей на поведінку в конфліктній ситуації.*
- *Психологічні особливості підвищеної тривожності у дітей молодшого шкільного віку.*
- *Психологічні особливості мотиваційної сфери юнака з залежною поведінкою.*
- *Специфіка прояву емоційного інтелекту в підлітковому віці.*
- *Лідерство як чинник навчальної і навчально-професійної мотивації школярів (студентів).*
- *Особливості самопрезентації сучасної молоді в соціальних мережах.*

1.3. Етапи підготовки курсової роботи з психології

Підготовка матеріалів та написання курсової роботи – один з найбільш трудомістких процесів, які виконуються під час навчання у ЗВО.

Робота над курсовою роботою з психології зводиться до наступних етапів:

1. Вибір теми курсової.
2. Ознайомлення з проблемою в інформаційних джерелах.
3. Обґрунтування актуальності теми, теоретико-методологічної основи дослідження; формулювання мети, гіпотези, визначення завдань, об'єкта та предмета дослідження.
4. Написання та оформлення курсової роботи відповідно до вимог.

5. Захист курсової роботи.

Вибір теми курсової роботи

Тематика курсових робіт з психології визначається відповідно до спеціальності та напрямку освітньо-професійної програми, обговорюється та затверджується на засіданні кафедри.

Конкретна тематика курсових робіт має відповідати наступним вимогам:

1. Відповідати завданням підготовки спеціалістів у галузі психології.
2. Враховувати напрями та проблематику сучасних наукових психологічних досліджень,
3. Залучати здобувачів вищої освіти до наукової діяльності над проблемами, які досліджують окремі викладачі та колектив психологічних кафедр.
4. Враховувати різноманітність інтересів здобувачів вищої освіти в галузі теорії та практики психологічних досліджень.

При виборі теми необхідно враховувати, якою мірою обрана проблематика є актуальною, ступінь її дослідженості в науковій психологічній літературі, відповідність обраної теми індивідуальним здібностям та інтересам здобувача вищої освіти. При виборі теми дослідження не допускаються формулювання тем, що чітко відповідають назві освітніх компонентів або теми дисципліни констатувального характеру, які мають відверто реферативний характер або дублюють певною мірою теми курсових робіт з інших дисциплін.

Ознайомлення з проблемою в інформаційних джерелах

Робота з науковими інформаційними джерелами та літературою має починатися ще у процесі вибору теми. Вона набуває найважливішого значення після узгодження плану курсової роботи. Здобувач вищої освіти, як правило, підбирає необхідну літературу самостійно. Роль керівника полягає, в основному, у рекомендаціях та порадах щодо підбору джерел та видів публікацій.

Спочатку з метою огляду наявних інформаційних джерел доцільно звернутися до електронних ресурсів у мережі Інтернет та, зокрема, до електронних інформаційних ресурсів академії:

1. dnpb.gov.ua,
2. library.mk.ua
3. <http://www.nas.gov.ua/>
4. <http://www.nbu.gov.ua/>
5. www.ednu.kiev.ua/index_u.htm

6. undip.org.ua/library/

7. psychology-naes-ua.institute.

Завдяки оперативності та мобільності такого джерела інформації, не витративши багато часу, можна створити загальне уявлення про предмет дослідження, виділити основні рубрики (глави, параграфи, проблемні модулі) майбутньої курсової роботи. При доборі наукової літератури слід також звертатися до предметно-тематичних каталогів та бібліографічних довідників бібліотеки ЗВО та публічних бібліотек.

Попереднє ознайомлення з інформаційними джерелами слід розцінювати як перший етап роботи над курсовою роботою. Для полегшення подальшої роботи необхідно ретельно фіксувати всі переглянуті ресурси.

Далі здобувач вищої освіти приступає до збору та систематизації накопичених даних для здійснення психологічного наукового дослідження.

Систематизацію отриманої інформації слід проводити за основними розділами курсової роботи, передбаченими планом. При аналізі інформаційних джерел не варто прагнути освоїти всю інформацію, викладену в них, а слід відбирати тільки ту, яка безпосередньо стосується проблеми дослідження. Зокрема, в курсовому дослідженні можна використовувати такі джерела:

1. Підручники, навчальні посібники, рекомендовані Міністерством освіти та науки України.

2. Електронні наукові ресурси українською та іноземною мовами.

3. Статті у вітчизняних і зарубіжних фахових наукових журналах та у журналах наукометричної бази.

4. Результати вітчизняних і зарубіжних дисертаційних досліджень та монографії з обраної проблематики.

5. Вітчизняні інструктивні матеріали та законодавчі акти (видання останніх років).

6. Дані теоретичних, емпіричних та прикладних вітчизняних і зарубіжних досліджень (статистичні дані, якісні інтерв'ю тощо).

7. Матеріали Інтернет-сайтів.

Широта і повнота вивчення наукових інформаційних джерел та літератури, вміння виділити необхідне, головне, зіставлення та аналіз різних фактичних та статистичних даних, порівняння даних, що характеризують розвиток української та зарубіжної психологічної науки – найважливіший показник якості досліджень здобувача вищої освіти та навичок його роботи з науковими інформаційними джерелами.

Обґрунтування актуальності теми, теоретико-методологічної основи дослідження; формулювання мети, гіпотези, визначення завдань, об'єкта та предмета дослідження.

Обрана тема має відповідати вимогам актуальності дослідження.

Актуальність теми. Актуальність у перекладі з латинської визначає основну важливість, зокрема, соціальну, практичну значущість проблеми, що розглядається. Курсова робота може претендувати на певну міру актуальності тільки тоді, коли тема курсової роботи відповідає сучасним потребам психології, а питання, які розкриваються в роботі, важливі для розуміння сутності змісту і структури діяльності психолога.

Формулюючи актуальність дослідження, слід звертати увагу на його значущість для суспільної ситуації в цілому, на зв'язок проблеми дослідження із сучасною науковою психологічною думкою, на можливі застосування результатів дослідження у практиці та перспективи для подальших наукових розвідок. Важливо вказати думки науковців, які займалися дослідженням проблеми, яка розглядається у курсовій роботі та вказати на ті аспекти, які є ще недостатньо висвітлені.

Теоретико-методологічна основа дослідження полягає з однієї або кількох взаємопов'язаних концептуальних ідей, у руслі яких вибудовується дослідження. Методологічною основою не може бути простий перелік усіх прізвищ учених, їх підходів або теорій, які обговорюються в роботі. Також не слід розглядати наукові концепції, теорії чи підходи, які є впливовими в науці, проте в роботі не розглядаються.

Наприклад, у роботі на тему «Розвиток комбінаторного мислення у молодших школярів та підлітків» наводиться наступний опис теоретико-методологічної основи дослідження:

- *Концепція психічного розвитку й віково-психологічний підхід Л.С. Виготського та його послідовників.*

- *Теорія поетапно-планомірного формування розумових дій та понять П.Я. Гальперіна.*

- *Теорія навчальної діяльності та концепція побудови навчального предмета Д.Б. Ельконіна, В.В. Давидова та ін.*

- *Критерії оцінки розумового розвитку, запропоновані Ж. Пі Аже та Б. Інельдер.*

Або в роботі «Етнічний розвиток школярів» дається наступний опис теоретико-методологічної основи дослідження:

«В основу роботи покладено дослідження вітчизняних вчених:

- загальне уявлення про етнічну ідентичність Т.Г. Стефаненко;
- проблеми етнічної толерантності та проблеми розвитку ідентичності емігрантів Г.У. Солдатової;
- культурологічні аспекти формування етнічної ідентичності Н.М. Лебедевої;
- вікова динаміка етнічної ідентичності О.Л. Романової».

Мета дослідження – це кінцевий результат, якого хотів би досягти дослідник при завершенні своєї роботи. Можна поставити за мету: виявити...; встановити...; обґрунтувати...; уточнити...; вивчити...; дослідити...

Наприклад: «Мета нашого дослідження: Виявити психологічні чинники виникнення комунікативних бар'єрів у юнацькому віці».

Або: «Мета нашого дослідження полягає в дослідженні специфіки психологічних чинників, які зумовлюють виникнення залежної поведінки в юнаків»

Мета дослідження тісно пов'язана з проблемою дослідження та спрямована на її вирішення.

Завдання дослідження. Для досягнення поставленої мети досліднику необхідно сформулювати у формі дослідницьких завдань ті кроки, які необхідно здійснити для реалізації мети курсового дослідження. У науці історично вироблені два типи пізнавальних завдань — емпіричні та теоретичні.

Наприклад:

«Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання дослідження:

1. Визначити теоретичні підходи щодо сутності поняття залежна поведінка в сучасних психологічних дослідженнях (теоретичне завдання).

2. Здійснити теоретичний аналіз психологічних особливостей залежної поведінки в юнацькому віці (теоретичне завдання).

3. Визначити причини прояву залежної поведінки в юнацькому віці. (емпіричне завдання).

4. Визначити та дослідити психологічні чинники залежної поведінки в юнацькому віці (емпіричне завдання).

Емпіричні завдання мають на меті збір практичних даних за допомогою певних діагностичних методів та методик (анкетування, тестування, спостереження, індивідуальні та групові бесіди, інформаційні лекції, констатувальний експеримент).

Гіпотеза курсової роботи є припущення про зв'язок між незалежною та залежною змінними при різних параметрах додаткової змінної. Отже, вона містить в собі: *незалежну змінну* (твердження про неї), *залежну змінну* та *додаткову змінну*. Гіпотеза може ставитись різними шляхами: на основі літературного аналізу проблеми, на основі побудови теоретичної моделі явища, що вивчається або може бути запозиченою з інших досліджень.

Гіпотеза курсової роботи з психології – це зроблене на основі аналізу наукових джерел, власних умовисновків та спостережень припущення про основні результати дослідження. В ній важливо зазначити умови ефективності визначених результатів дослідження для цілей оптимізації процесу підготовки роботи психолога. Як наукове припущення гіпотеза має відповідати певним вимогам з погляду методології науки, а саме, має бути:

- логічно несуперечливою;
- принципово перевіряється;
- не суперечить раніше встановленим фактам;
- ефективною у пізнавальному чи практичному відношенні (зокрема, що дозволяє розробити чи конкретизувати програму подальших досліджень).

Наприклад:

«В основу дослідження покладено припущення про те, що залежна поведінка юнаків зумовлюється такими психологічними чинниками як: рівень самооцінки, рівень невротизації та агресивності, які проєктують негативний вплив на формування особистості юнака».

Об'єктом психологічного дослідження має бути лише психологічне явище – феномен, процес тощо, а не людина взагалі. У найбільш загальному визначенні - об'єкт може виступати як джерело даних незалежних від внутрішніх характеристик дослідника. Поняття об'єкту ширше, ніж предмет. Це та частина всього наукового пізнання, з якою працює дослідник. У роботі об'єкт тісно пов'язаний з темою дослідження.

Наприклад:

Тема: *«Психологічні особливості готовності до сімейного життя у сучасної молоді»*

Об'єкт дослідження: *готовність особистості до шлюбу.*

Предмет дослідження – це окрема властивість об'єкта, питання чи проблема в його рамках. Будь-яка наукова робота не може охоплювати весь об'єкт вивчення. Тому необхідно виділити конкретну сторону. Предметом можуть бути особливості, умови, відносини, проблеми, закономірності,

залежності тощо. Іншими словами, відбувається уточнення об'єкта чи його конкретизація.

Предмет дослідження міститься у межах об'єкту як вузька, чітко окреслена частина психологічної реальності, яка безпосередньо досліджується.

Наприклад, *об'єкт дослідження* – процес розвитку мислення у молодшому шкільному віці, а *предмет дослідження* – особливості розвитку творчого мислення учнів початкової школи засобами активних методів навчання.

Чітке формулювання об'єкт-предметного відношення (не занадто широкого і не занадто вузького) дають змогу здобувачу вищої освіти отримувати справді наукові, конкретні знання, які можуть легко переводитися в методичний план впровадження в освітянську галузь.

Наприклад:

Тема: *«Психологічні особливості готовності до сімейного життя в сучасній молоді»*

Предмет дослідження: *психологічні особливості готовності до шлюбу сучасної молоді.*

Методологічна та теоретична основа дослідження.

Збір фактичного матеріалу

Методи дослідження: коротко формулюється логіка емпіричної частини дослідження, а саме – які методи і методики обрані автором для досягнення мети.

Після того, як визначено об'єкт вивчення дослідження, позначено предмет, можна приступати до збору матеріалу. Це можливо лише за наявності відповідних методів та конкретних психодіагностичних методик. Вибір методів або конкретної методики зумовлений метою та завданнями, які стоять перед дослідником. Методи одержання інформації повинні бути адекватні предмету дослідження і, по можливості, не впливати на об'єкт. При написанні курсової роботи доцільно спиратися на наступну класифікацію методів дослідження: теоретичні, емпіричні, кількісні та якісні.

Приклади методів:

1. *Теоретичні:* аналіз психологічної, психолого-педагогічної, філософської, соціологічної, медико-біологічної літератури, узагальнення досвіду з проблеми дослідження, конкретизація, синтез.

2. *Емпіричні:* вивчення різноманітних джерел інформації; аналіз отриманих відомостей; спостереження; тестування; експеримент; опитування.

3. *Кількісні* (ця група методів допомагає аналізувати явища та процеси з опорою на кількісні показники)

База дослідження передбачає вичерпну інформацію про назву установи, в якій проводилося емпіричне дослідження (освітній заклад, психологічний центр, соціальна служба та інші).

Теоретична значущість роботи умовно відповідає на питання «яке теоретичне значення мають отримані результати?» Мається на увазі, що на основі аналізу вивчаються теми з наукових інформаційних джерел, визначається значущість нових отриманих здобувачем вищої освіти результатів для теоретичної науки. Висновок формулюється після завершення роботи на основі отриманих результатів.

Наприклад:

«Теоретична значущість отриманих результатів полягає у: висвітленні набутого вітчизняною психологічною практикою досвіду з метою розробки перспективних шляхів психодіагностики, психокорекції та псиопрофілактики залежної поведінки особистості; уточненні поняттєво-категоріального апарату (адиктивна поведінка, адиктивний агент); узагальненні передумов залежної поведінки особистості в юнацькому віці».

Практичне значення отриманих результатів представляють у вигляді відомостей про їхнє практичне використання або рекомендацій щодо можливості їхнього використання. Визначаючи практичну цінність отриманих результатів, необхідно враховувати інформацію про ступінь можливості їх використання, сфери застосування.

Наприклад:

«Практична значущість одержаних результатів полягає у розробці методики емпіричного дослідження індивідуально-психологічних передумов залежної поведінки юнаків, що дозволяє використання матеріалів курсової роботи у процесі підготовки психологічних кадрів та слухачів курсів підвищення кваліфікації, а також для проведення нових наукових досліджень».

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ, ОБСЯГУ ТА СПЕЦИФІКИ ВИКОНАННЯ КУРСОВИХ РОБІТ З ПСИХОЛОГІЇ

2.1. Загальні вимоги до оформлення, обсягу та специфіки виконання курсових робіт з психології для здобувачів вищої освіти 2-го курсу

Курсова робота з психології для здобувачів вищої освіти 2-го курсу передбачає постановку проблеми, теоретичне узагальнення наукових джерел. Це теоретична робота, яка повинна відповідати вимогам та полягати в порівняльному аналізі теоретичних підходів вчених-психологів до вивчення обраної наукової проблеми, відобразити хід та результати історії дослідження проблеми та її сучасний стан. Робота має містити титульний аркуш, зміст, вступ, основну частину (містить два розділи), висновки, список інформаційних джерел, додатки (при необхідності).

2.1.1. Загальні вимоги до структури курсової роботи

Титульний аркуш.

На ньому вказуються: назва закладу вищої освіти, назва факультету, на якому навчається здобувач вищої освіти, назва кафедри, де виконана робота; тема курсової роботи; прізвище, ім'я, по батькові автора; спеціальність, освітньо-професійна програма, номер групи студента; науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали наукового керівника; місто й рік (див. додаток 2).

Зміст.

Це друга сторінка курсової роботи. У змісті вказують назви розділів та параграфів, номери початкових сторінок усіх розділів, підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних інформаційних джерел, додатків. Слід знати про те, що такі структурні компоненти курсової роботи як «вступ», «висновки», «список використаних джерел», «додатки» подаються без нумерації. Назва розділу нумерується римськими цифрами, параграфи нумеруються двома арабськими цифрами, розділеними крапкою. Перша цифра позначає номер розділу, друга - номер параграфу (див. додаток 3).

Вступ.

У вступі описується актуальність теми дослідження (своєчасність, важливість обраної теми та її зв'язок із сучасною науковою психологічною

думкою), об'єкт, предмет, мета, гіпотеза, завдання дослідження, практична та теоретична значущість, методи дослідження (загальний опис методів дослідження) та структура роботи.

Зазначимо, що у тексті слова *актуальність дослідження, мета, завдання, предмет, об'єкт, гіпотеза* пишуться з абзацу та виділяються жирним шрифтом.

Основна частина.

Основна частина курсової роботи складається з двох розділів та параграфів (три-чотири).

У **першому розділі** висвітлюється стан розробленості проблеми дослідження. Крім короткої історії дослідження проблеми необхідно означити найбільш відомі у світовій психології підходи до розв'язання проблеми дослідження, а також сучасний (за останні 5 років) стан досліджень в цій галузі, зокрема, у вітчизняній психології. Викладення матеріалу має бути не у вигляді набору фактів та цитат, а містити обґрунтовані посилання на авторський аналіз пропонованих підходів; у структуруванні матеріалу слід виходити з логіки розкриття проблеми дослідження. Бажано закінчити розділ короткими, чітко сформульованими висновками. Останні включають стислий опис теоретичних концептів, на яких автор курсової роботи буде власне теоретичне дослідження.

У **другому розділі** розробляється теоретична або дослідницька модель досліджуваного явища, описуються основні методологічні підходи та структурні компоненти моделі, обґрунтовуються методичні процедури дослідження.

В цьому розділі необхідно висвітлити, які методи та методики існують для вивчення психологічного явища, яке досліджується. Пояснити, чому вибрані саме такі методи. При цьому необхідно давати посилання на дослідження інших авторів, надійність та відповідність (релевантність) методів тим теоретичним викладкам, які представлені у Розділі I.

Тут повинні бути представлені психодіагностичні методики дослідження проблеми (3-5 методик) із врахуванням вікових особливостей суб'єкта дослідження з посиланням на автора методики і джерело, звідки вона взята. Методика повинна містити в собі характеристику (опис) об'єкта та предмета дослідження, виклад методів дослідження; дані про способи виміру та фіксації результатів; порядок проведення досліджень; способи обробки та оформлення експериментальних даних. Методики дослідження складаються в безособовій формі в теперішньому часі.

Ця частина курсової роботи повинна логічно йти за матеріалом попереднього розділу та пояснювати структуру подальшого викладення матеріалу.

Кожний розділ курсової роботи повинен містити висновки до розділу, які впливають із його змісту.

Висновки.

У загальних висновках стисло описуються головні результати, отримані в роботі. Висновки повинні відповідати поставленим завданням. Висновки містять також рекомендації щодо використання отриманих результатів. У кінці висновків, зазвичай, вказують перспективи подальших наукових досліджень.

Загальна кількість висновків має бути невеликою (до 5). Велике число висновків або їх опис в подробицях свідчать про невміння автора виділити головне у своїх результатах.

Список використаних інформаційних джерел.

Обсяг списку використаних джерел залежить від кількості джерел, на які посилається чи, які цитує автор курсової роботи. Кількість використаних джерел повинна бути достатньою для розробки обраної теми з психології (25-30 джерел).

Додатки.

Додатки - це не обов'язковий розділ курсової роботи. До додатків доцільно включати: повний опис методик; протоколи експериментів у цій галузі; приклади бланків обстеження.

Курсову роботу бажано зробити у двох примірниках, один з яких подається на кафедру, а другий залишається у її автора.

У кінці курсової роботи після списку використаних інформаційних джерел ставиться підпис здобувача вищої освіти і дата виконання.

2.1.2. Загальні вимоги до оформлення, обсягу та специфіки виконання курсових робіт із психології

Курсова робота із психології виконується державною мовою (за винятком списку використаних джерел, які записуються мовою оригіналу).

Курсова робота пишеться на аркушах паперу формату А4. Вона друкується за допомогою комп'ютера шрифтом № 14 *Times New Roman*;

інтервал між рядками становить 1,5; поля праворуч, знизу та зверху – 2,5 см., ліворуч - 1,5 см, абзац - 1,25 см.

Заголовки структурних частин - розділів роботи друкуються великими літерами симетрично до тексту. Заголовки параграфів друкуються маленькими літерами (крім першої великої).

Кожну структурну частину роботи слід починати з нової сторінки.

Нумерація сторінок позначається у правому верхньому кутку. Слід знати про те, що такі структурні компоненти курсової роботи, як «вступ», «висновки», «список використаних інформаційних джерел», «додатки» подаються без нумерації. Назва розділу нумерується римськими цифрами, параграфи нумеруються двома арабськими цифрами, розділеними крапкою. Перша цифра позначає номер розділу, друга – номер параграфу (див. додаток 2).

Курсова робота містить посилання та цитати, які обов'язково слід застосовувати, коли мова йде про використання ідей тих авторів, на основі яких виконується дослідження. Посилання може здійснюватися у різних формах, залежно від контексту.

При написанні курсової роботи здобувач вищої освіти повинен давати **посилання**:

- на джерела, ідеї й висновки, на яких розробляється досліджувана проблема;
- на матеріали та окремі результати, які наводяться в роботі.

Наведемо приклади найбільш поширених форм здійснення посилань:

1. У тому випадку, коли автор ставить перед собою мету окреслити коло основних дослідників, що вивчали ту чи іншу проблему, або мають схожі погляди на якесь явище, він може прямо перерахувати прізвища та ініціали цих авторів або у квадратних дужках вказати номери тих інформаційних джерел, у яких висловлені їхні ідеї.

Приклад 1.

Н.А. Амінов, К.Є. Ізард, Н.Д. Левітов розглядають тривогу як цілісне, інтегральне явище...

Приклад 2.

Ряд дослідників [6; 12; 31] розглядають тривогу як цілісне інтегральне явище...

2. У тому випадку, коли автор використовує ідеї авторів у тексті курсової роботи, він вказує у квадратних дужках номери інформаційних джерел, у яких висловлені ці ідеї, розділені крапкою з комою.

Приклад 3.

Психологічні причини тривоги можуть бути пов'язані з внутрішнім конфліктом [2; 14; 6], неадекватним рівнем домагань [7; 9], передчуттям об'єктивної загрози [2; 25]...

3. Якщо автор перераховує різні школи та підходи, що стосуються досліджуваного явища, то їх представників вказують у дужках в алфавітному порядку.

Приклад 4.

На думку представників психодинамічного напрямку (Д. В. Віннікот, М. Кляйн, Г. Фройд, З. Фройд, К. Хорні та ін.) схильність до різних невротичних проявів формується у ранньому дитинстві ...

Використовуючи посилання, необхідно виконувати наступні вимоги:

- Посилатися на останні видання публікацій.
- Якщо в тексті курсової роботи наводиться цитата автора або використовуються матеріали з джерела з великою кількістю сторінок, в посиланні необхідно точно в квадратних дужках вказати номер за списком використаного інформаційного джерела та через кому номери сторінок, звідки взята цитата.

Приклад 5.

«Аналізуючи феномен тривоги хочемо, передусім, зауважити, що до його розуміння є два підходи, згідно з якими він розглядається або ж як емоційний стан, або ж як особистісна властивість. У першому випадку мова йде про «переживання емоційного дискомфорту, пов'язаного з очікуванням неблагополуччя, передчуттям небезпеки» [37, с. 12].

- Посилання на таблиці, ілюстрації курсової роботи позначаються в тексті скорочено, наприклад, «... в Табл. 1.7», «див. Табл. 2.5», «на рис.1.3».
- Посилання на додаток, який ілюструє те чи інше положення, робиться в дужках, наприклад: «У нашому дослідженні ми використовуємо методику... (див. Додаток 5).

До речі, представлені в роботі таблиці та рисунки (до них належать графіки, діаграми, гістограми тощо) нумерують відповідно до розділу, параграфу та їх порядкового номера, обов'язково вказують назви. Зазначимо, що спочатку пишеться нумерація з вирівнюванням по правому краю, далі по центру вказується назва таблиці чи рисунку.

Цитати використовуються в курсовій роботі у тому випадку, коли необхідно проілюструвати основну ідею автора, підтвердити чи підсилити його висловлювання або розкрити ключові моменти поглядів дослідника. (Слід зауважити, що цитатами не треба зловживати). Цитата здійснюється у формі прямої мови, після неї у квадратних дужках вказують номер літературного джерела, із якого взята цитата та номер сторінки, на якій вона знаходиться.

Приклад 6.

Механізми формування тривожності як якості особистості представлені у роботі В. В. Зоткіна: “Зміни у структурі особистості формуються поступово...” [33, с.59]

Іноді цитату оформляють у вигляді зноски знизу сторінки, на якій вона розміщена. При цьому у тексті міститься номер зноски, а сама цитата пишеться під роздільною рисою під певним номером.

Приклад 7.

У роботі А. М. Прихожан розкривається механізм «замкненого кола» *...

У кінці курсової роботи міститься **список використаних інформаційних джерел**, який оформляється за певними правилами. Кількість використаних джерел у курсовій роботі має становити 25-30 (або більше) робіт вітчизняних та зарубіжних авторів. Обов'язковим є опрацювання сучасних робіт вітчизняних авторів із тієї проблематики, що вивчається у курсовій роботі.

Інформаційні джерела можна нумерувати за порядком використання їх у тексті, або у алфавітному порядку. Порядок джерел у списку – в алфавітному порядку на основі прізвища першого (або єдиного) автора, якщо кілька джерел одного автора надаються за прізвищем наступного співавтора (якщо такий є) або за датою видання. Спочатку перераховуються джерела вітчизняних авторів. Після цього перераховуються іноземні джерела. Вказуючи джерело, обов'язково зазначаються ініціали автора, назва праці, місце видання, назва видавництва, рік видання, кількість сторінок.

Приклад 8.

1. Луцишин Г. І. *Конфліктологія та теорія переговорів: навч. посіб. [для студ., аспірантів і викл. вищ. навч. закл. освіти України]*. Львів: Вид-во політехніки, 2015. 200 с.

2. Марінушкіна О. Є. та ін. *Корекційні програми на допомогу практичному психологу ДНЗ.* – Харків: Вид. група «Основа», 2008. – 204 с.

Якщо необхідно вказати статтю в журналі, яка використовується для написання курсової роботи, обов'язково зазначаються ініціали автора, назва статті, назва журналу, рік видання, номер журналу, сторінки, на яких знаходиться вказана стаття.

Приклад 9.

1. Мушкевич М. І. *Особливості пізнавальної сфери дітей з гіперактивним розладом та дефіцитом уваги // Психологічні перспективи.* – 2010. – Вип. 15. – С. 140 – 150.

Курсова робота може містити **додатки**, які оформлюють як продовження роботи на наступних її сторінках (але не враховують у загальний її обсяг). Додатки нумеруються та підписуються зверху. Посередині рядка над заголовком друкується слово «Додаток» і велика літера, що позначає додаток (наприклад, «Додаток А»).

Загальний **обсяг** курсової роботи орієнтовно:

- Для здобувачів вищої освіти другого курсу 25-30 сторінок. З них: вступ – 1-2 стор.; основна частина: I розділ – не більше 2/3 всього обсягу роботи, II розділ – 1/3 всього обсягу роботи, висновки (до кожного розділу) – 1 стор.; загальні висновки – 1 стор.

Обсяг списку літератури та додатків не входить в розрахунок загального обсягу курсової роботи.

Виклад матеріалу курсової роботи.

Матеріал роботи здобувач вищої освіти має викладати послідовно, логічно пов'язувати окремі його частини, повністю висвітлити тему роботи. Для цього необхідно приділити увагу сучасним теоретичним і методичним розробкам, розглянути й творчо опрацювати наявну наукову літературу та періодичні видання, визначити власне ставлення до дискусійних питань теми роботи.

На підставі аналізу емпіричних або звітних даних, особистих вражень та узагальнень потрібно зробити необхідні висновки, висвітлити досягнуті успіхи,

зазначити існуючі недоліки, а також висловити пропозиції стосовно можливостей подальшого поліпшення діяльності об'єкта дослідження.

Оформлення таблиць та графічного матеріалу.

Цифровий матеріал, зазвичай, оформляють у вигляді таблиць. Таблиці застосовують для наочності та зручності порівняння показників.

Таблицю поміщають під текстом, в якому вперше дано посилання на неї, або на наступній сторінці, а при необхідності, у Додатку.

Таблиці, за винятком таблиць додатків, нумерують арабськими цифрами наскрізною нумерацією. Таблиці кожної програми позначають окремою нумерацією арабськими цифрами з додаванням перед цифрою позначення програми. Якщо в документі одна таблиця її позначають «Таблиця 1» або «Додаток 1, таблиця 1». Реквізити таблиці включають: порядковий номер і тематичний заголовок (назва), горизонтальні графи (рядки) і вертикальні графи (колонки). Назва таблиці має бути короткою і точною, її слід поміщати над таблицею. Таблиці основної частини тексту нумерується арабськими цифрами наскрізною нумерацією. Після заголовку таблиці крапка не ставиться. Таблиці представляють одразу після опису аналізу результатів, представлених у них, у тексті курсової роботи, що полегшує читання та візуалізацію результатів. Кожна таблиця має номер (пишеться курсивом праворуч), в якому перша цифра – розділ, в якому вона представлена, а друга цифра – номер таблиці по порядку в розділі, наприклад, (*Таблиця 1.1, Таблиця 1.2*) та назву, в якій відображено її зміст; нумерація таблиць наскрізна по всьому тексту роботи. Таблицю з великою кількістю рядків допускається переносити на інший аркуш (сторінку). При перенесенні частини таблиці на інший аркуш (сторінку) слово «Таблиця», її номер та найменування вказують один раз зліва над першою частиною таблиці, а над іншими частинами також зліва пишуть слова «Продовження таблиці» і вказують номер таблиці.

Графу «Номер по порядку» до таблиці включати не допускається. Нумерація граф таблиці арабськими цифрами допускається у випадках, коли в тексті документа є посилання на них, при поділі таблиці на частини, і навіть при перенесенні частини таблиці на наступну сторінку. На всі таблиці мають бути посилання у тексті курсової роботи, слід писати слово «Таблиця» із зазначенням її номера. Під таблицею, за необхідності, дається розшифровка окремих її елементів – *Примітка (курсивом, меншим шрифтом)*. **Приклад оформлення таблиць представлено у Додатку 4.**

Подання курсової роботи науковому керівникові та рецензування.

Не пізніше ніж за два тижні до захисту здобувач вищої освіти подає курсову роботу науковому керівникові, який рецензує (відгук наукового керівника) та оцінює її на відповідну оцінку або за вимогами МРК та КМС.

У відгуку наукового керівника надається стисла характеристика роботи, оцінюється теоретичний рівень, глибина проведених досліджень, доцільність й обґрунтованість запропонованих рекомендацій, переваги й недоліки, якість і відповідність оформлення згідно з вимогами навчально-методичного посібника (див. Додатки).

Досвід рецензування науковими керівниками курсових робіт показує, що в курсових роботах з психології найчастіше трапляються такі недоліки:

- тема курсової роботи передбачає розкриття одних питань, а фактично розкриваються інші питання;
- матеріал викладається неструктуровано, безсистемно;
- текст має логічні помилки, можна побачити невміння студента виокремити головне та суттєве;
- текст курсової роботи студента містить плагіат (переписування практично дослівних текстів з друкованих видань бже посилань на джерело);
- робота практично не містить узагальнення інформаційних джерел або невдало поєднується теорія в роботі з фактично отриманим експериментальним матеріалом.

У разі негативної оцінки курсову роботу разом із рекомендаціями керівника повертають здобувачу вищої освіти, який має доопрацювати її з урахуванням зауважень і лише після цього доопрацьований варіант роботи подається на відгук, рецензування та остаточне оцінювання роботи науковим керівником.

2.1.3. Захист курсової роботи з психології

Курсові роботи з психології оцінюються науковим керівником та проходять процедуру захисту. Вони оцінюються на «відмінно». «добре», «задовільно» та «незадовільно».

СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ

Оцінка ECTS та визначення	Кількість балів від 1 до 100	Оцінка за традиційною п'ятибальною системою	Критерії оцінювання
А – відмінно	90 – 100	Відмінно	• успішний захист курсової роботи; • студент правильно розгорнуто і аргументовано відповідає на питання за темою курсової роботи; • курсова робота технічно вірно та естетично оформлена; • дослідження містить елементи наукової новизни
В – дуже добре	80 – 89	Добре	• студент виконав основні вимоги, що пред'являються до курсової роботи з психології; • в процесі захисту студент не зміг відповісти на всі запитання.
С – добре	70 – 79		
Д – задовільно	65 – 69	Задовільно	• в роботі немає елементів наукової новизни і вона носить характер констатації фактів • обмеженість кількісного і якісного психологічного аналізу результатів дослідження; • в процесі захисту студент не зміг відповісти на всі запитання
Е – достатньо (задовольняє мінімальні критерії)	51 – 60		
FX – незадовільно	25 – 50	Незадовільно	• робота виконана несамотійно; • не відповідає запропонованому обсягу та якості; • на захисті студент показує повне неволодіння змістовою стороною курсової роботи.
F – незадовільно (потрібна додаткова робота)	0 – 24		

Критерії оцінювання курсової роботи з психології:

- актуальність теми дослідження та її відповідність проблематиці сучасної психології (погодженість із керівником-методистом психологічної кафедри);
- узгодженість теми, об'єкту, предмету, мети, гіпотези та завдань дослідження;
- правильність визначення об'єкта, предмета та гіпотези дослідження;
- адекватність методики дослідження сформульованим завданням;
- ступінь розв'язання поставлених завдань дослідження;
- достатня кількість опрацьованих джерел із проблематики дослідження;
- дотримання вимог щодо структури, змісту, стилю викладу, обсягу та оформлення курсової роботи.

При цьому «FX» ставиться тоді, коли необхідно виконати певну додаткову роботу для успішного складання, а «F» вказує на необхідність значної подальшої роботи. З такою оцінкою студент може бути відрахований після незадовільної перездачі курсової роботи на комісії.

У визначений термін здобувач вищої освіти подає курсову роботу для оцінювання науковому керівнику. Якщо останній оцінює роботу на «незадовільно», курсова робота повертається студенту для доопрацювання. З позитивною письмовою рецензією наукового керівника курсова робота подається до захисту. Захист проходить на засіданні кафедр (голова комісії – завідувач кафедри, членами комісії є викладачі кафедри - наукові керівники курсових робіт) у присутності студентів, допущених до захисту.

Процедура захисту курсової роботи передбачає:

1) доповідь здобувача вищої освіти, в якій стисло (за 7 – 10 хвилин) повідомляються основні положення виконаної курсової роботи: тема, об'єкт, предмет, мета, гіпотеза та завдання дослідження; висновки щодо теоретичного аналізу проблеми дослідження; основні результати емпіричного дослідження; загальні висновки;

2) відповіді здобувача вищої освіти на запитання стосовно роботи, поставлені членами комісії та присутніми студентами.

Захист курсової роботи є відповідальним етапом у процесі її виконання. Курсова робота може бути оцінена науковим керівником, наприклад, на «відмінно», але при захисті її здобувачем вищої освіти оцінка може бути знижена, оскільки здобувач не зміг дати повні, змістовні відповіді на поставлені питання та погано орієнтується у тексті роботи. Якщо при захисті курсова робота оцінена на «незадовільно», здобувачу надається можливість переробити її, або обрати іншу тему (відкоригувати її) і у визначений строк подати на кафедру для повторного захисту.

2.2. Загальні вимоги до оформлення, обсягу та специфіки виконання курсових робіт з психології для студентів 3-го курсу

Курсова робота з психології для здобувачів вищої освіти 3-го курсу передбачає проведення емпіричного дослідження й складається з теретичної та практичної частин. Курсова робота повинна відповідати вимогам та відображати хід та результати розробки обраної теми з психології. Робота має

містити титульний аркуш, зміст, вступ, основну частину (містить два або три розділи), висновки, список інформаційних джерел, додатки (при необхідності).

2.2.1. Загальні вимоги до структури курсової роботи

Титульний аркуш.

На ньому вказуються: назва закладу вищої освіти, назва факультету, на якому навчається здобувач, назва кафедри, де виконана робота; тема курсової роботи; прізвище, ім'я, по батькові автора; спеціальність, освітньо-професійна програма, номер групи студента; науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали наукового керівника; місто й рік (див. додаток 2).

Зміст.

Це друга сторінка курсової роботи. У змісті вказують назви розділів та параграфів, номери початкових сторінок усіх розділів, підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних інформаційних джерел, додатків. Слід знати про те, що такі структурні компоненти курсової роботи як «вступ», «висновки», «список використаних інформаційних джерел», «додатки» подаються без нумерації. Назва розділу нумерується римськими цифрами, параграфи нумеруються двома арабськими цифрами, розділеними крапкою. Перша цифра позначає номер розділу, друга - номер параграфу (див. додаток 3).

Вступ.

У вступі описується актуальність теми дослідження (практична значущість та зв'язок із сучасною науковою думкою), об'єкт, предмет, мета, гіпотеза, завдання дослідження, практична та теоретична значущість, методи дослідження (загальний опис методів дослідження та його організації), база дослідження, вибірка досліджуваних та структура роботи.

Зазначимо, що у тексті слова *актуальність дослідження, мета, завдання, предмет, об'єкт, гіпотеза* пишуться з абзацу та виділяються жирним шрифтом.

Основна частина.

Основна частина курсової роботи складається з розділів (двох-трьох) та параграфів (три-чотири).

У **першому розділі** висвітлюється стан розробленості проблеми дослідження. Крім короткої історії дослідження проблеми необхідно означити найбільш відомі у світовій психології підходи до розв'язання проблеми дослідження, а також сучасний (за останні 5 років) стан досліджень в цій галузі, зокрема, у вітчизняній психології. Викладення матеріалу має бути не у вигляді набору фактів та цитат, а містити обґрунтовані посилання на авторський аналіз пропонованих підходів; у структуруванні матеріалу слід виходити з логіки розкриття проблеми дослідження. Бажано закінчити розділ короткими, чітко сформульованими висновками. Останні включають стислий опис теоретичних концептів, на яких автор курсової роботи буде власне емпіричне дослідження.

У **другому розділі** повинні бути представлені: постановка проблеми дослідження та опис програми і загальної методики експериментального дослідження; результати проведеного автором емпіричного дослідження. Перший підрозділ цього розділу містить чітке формулювання проблеми дослідження, об'єкту, предмету, мети, гіпотези, завдань дослідження; обґрунтування плану, опис методичних особливостей та вибірки емпіричного дослідження. Ця частина курсової роботи повинна логічно йти за матеріалом попереднього розділу та пояснювати структуру подальшого викладення матеріалу. Повинні бути коротко, але вичерпно описані:

- досліджувані (респонденти) – їх вік, стать, інші, важливі з точки зору даного дослідження характеристики; загальна кількість та принципи відбору досліджуваних;
- використані методики. У випадку адаптації чи розробки автором нової методики необхідно представити всі результати її психометричної оцінки (показники валідності, надійності тощо);
- методи обробки та аналізу даних. Коротко описуються використані методи математичної обробки даних з посиланням на відповідні інформаційні джерела (довідники, підручники та ін.), а також на комп'ютерні програми.

У другому параграфі другого розділу описуються та аналізуються отримані емпіричні дані та результати. Матеріал структурується, виходячи з логіки розв'язання проблеми у відповідності до плану дослідження. Внаслідок первинної обробки дані групуються за тим чи іншим критерієм і для наочності можуть бути представлені в графічному вигляді (таблиці, графіки, діаграми, гістограми та ін.). Також повинен бути представлений статистичний аналіз даних та якісний аналіз отриманих результатів. Якісний аналіз отриманих результатів передбачає обговорення всіх головних результатів та виявлених закономірностей, їх критичний аналіз у співставленні з іншими точками зору та

раніше відомими фактами. Структуруватися даний розділ повинен на основі логіки дослідження.

У **третьому розділі** можуть бути представлені рекомендації досліджуваним та їх найближчому оточенню щодо використання результатів емпіричного дослідження.

Кожний розділ курсової роботи повинен містити висновки до розділу, які впливають із його змісту.

Висновки.

У загальних висновках стисло описуються головні результати, отримані в роботі. Висновки повинні відповідати поставленим завданням, вказувати на те, чи підтверджена була гіпотеза. Слід, зауважити, що головною метою наукової роботи є пошук нових знань (істини), а не доведення будь-якою ціною висунутих гіпотез. Негативний результат – теж результат. Саме він часто свідчить про неупередженість та професійну наукову компетентність автора.

Висновки містять також рекомендації щодо використання отриманих результатів. У кінці висновків, зазвичай, вказують перспективи подальших досліджень.

Загальна кількість висновків має бути невеликою (до 5). Велике число висновків або їх опис в подробицях свідчать про невміння автора виділити головне у своїх результатах.

Список використаних інформаційних джерел.

Обсяг списку використаних інформаційних джерел залежить від кількості джерел, на які посилається чи, які цитує автор курсової роботи. Кількість використаних джерел повинна бути достатньою для розробки обраної теми з психології (25-40 джерел).

Додатки.

Додатки - це не обов'язковий розділ курсової роботи. До додатків доцільно включати: повний опис методик; протоколи експериментів; приклади бланків обстеження, заповнені обстежуваними; проміжні математичні доведення, формули; таблиці, у яких узагальнюються емпіричні дані, статистичні розрахунки, а також різні малюнки, фотографії та ін., які ілюструють процедуру емпіричного дослідження тощо.

Курсову роботу бажано зробити у двох примірниках, один з яких подається на кафедру, а другий залишається у її автора.

У кінці курсової роботи після списку використаних інформаційних джерел ставиться підпис здобувача вищої освіти і дата виконання.

2.2.2. Загальні вимоги до оформлення, обсягу та специфіки виконання курсових робіт із психології

Курсова робота із психології виконується державною мовою (за винятком списку використаних джерел, які записуються мовою оригіналу).

Курсова робота пишеться на аркушах паперу формату А4. Вона друкується за допомогою комп'ютера шрифтом № 14 *Times New Roman*; інтервал між рядками становить 1,5; поля праворуч, знизу та зверху – 2,5 см., ліворуч - 1,5 см, абзац - 1,25 см.

Заголовки структурних частин - розділів роботи друкуються великими літерами симетрично до тексту. Заголовки параграфів друкуються маленькими літерами (крім першої великої).

Кожну структурну частину роботи слід починати з нової сторінки.

Нумерація сторінок позначається у правому верхньому кутку. Слід знати про те, що такі структурні компоненти курсової роботи, як «вступ», «висновки», «список використаної літератури», «додатки» подаються без нумерації. Назва розділу нумерується римськими цифрами, параграфи нумеруються двома арабськими цифрами, розділеними крапкою. Перша цифра позначає номер розділу, друга – номер параграфу (див. додаток 2).

Курсова робота містить посилання та цитати, які обов'язково слід застосовувати, коли мова йде про використання ідей тих авторів, на основі яких виконується дослідження. Посилання може здійснюватися у різних формах, залежно від контексту.

При написанні курсової роботи здобувач вищої освіти повинен давати **посилання**:

- на джерела, ідеї й висновки, на яких розробляється досліджувана проблема;
- на матеріали та окремі результати, які наводяться в роботі.

Наведемо приклади найбільш поширених форм здійснення посилань:

1. У тому випадку, коли автор ставить перед собою мету окреслити коло основних дослідників, що вивчали ту чи іншу проблему, або мають схожі погляди на якесь явище, він може прямо перерахувати прізвища та ініціали цих авторів або у квадратних дужках вказати номери тих інформаційних джерел, у яких висловлені їхні ідеї.

Приклад 1.

Н.А. Амінов, К.Є. Ізард, Н.Д. Левітов розглядають тривогу як цілісне, інтегральне явище...

Приклад 2.

Ряд дослідників [6; 12; 31] розглядають тривогу як цілісне інтегральне явище...

2. У тому випадку, коли автор використовує ідеї авторів у тексті курсової роботи, він вказує у квадратних дужках номери інформаційних джерел, у яких висловлені ці ідеї, розділені крапкою з комою.

Приклад 3.

Психологічні причини тривоги можуть бути пов'язані з внутрішнім конфліктом [2; 14; 6], неадекватним рівнем домагань [7; 9], передчуттям об'єктивної загрози [2; 25]...

3. Якщо автор перераховує різні школи та підходи, що стосуються досліджуваного явища, то їх представників вказують у дужках в алфавітному порядку.

Приклад 4.

На думку представників психодинамічного напрямку (Д.В. Віннікот, М. Кляйн, Г.Фройд, З. Фройд, К. Хорні та ін.) схильність до різних невротичних проявів формується у ранньому дитинстві ...

Використовуючи посилання, необхідно виконувати наступні вимоги:

- Посилатися на останні видання публікацій.
- Якщо в тексті курсової роботи наводиться цитата автора або використовуються матеріали з джерела з великою кількістю сторінок, в посиланні необхідно точно в квадратних дужках вказати номер за списком використаної літератури та через кому номери сторінок, звідки взята цитата.

Приклад 5.

«Аналізуючи феномен тривоги хочемо, передусім, зауважити, що до його розуміння є два підходи, згідно з якими він розглядається або ж як емоційний стан, або ж як особистісна властивість. У першому випадку мова йде про «переживання емоційного дискомфорту, пов'язаного з очікуванням неблагополуччя, передчуттям небезпеки» [37, с. 12].

- Посилання на таблиці, ілюстрації курсової роботи позначаються в тексті скорочено, *наприклад*, «... в Табл. 1.7», «див. Табл. 2.5», «на рис.1.3».

- Посилання на додаток, який ілюструє те чи інше положення, робиться в дужках, *наприклад*: «У нашому дослідженні ми використовуємо методику... (див. Додаток 5).

До речі, представлені в роботі таблиці та рисунки (до них належать графіки, діаграми, гістограми тощо) нумерують відповідно до розділу, параграфу та їх порядкового номера, обов'язково вказують назви. Зазначимо, що спочатку пишеться нумерація з вирівнюванням по правому краю, далі по центру вказується назва таблиці чи рисунку.

Цитати використовуються у курсовій роботі у тому випадку, коли необхідно проілюструвати основну ідею автора, підтвердити чи підсилити його висловлювання або розкрити ключові моменти поглядів дослідника. (Слід зауважити, що цитатами не треба зловживати). Цитата здійснюється у формі прямої мови, після неї у квадратних дужках вказують номер літературного джерела, із якого взята цитата та номер сторінки, на якій вона знаходиться.

Приклад 6.

Механізми формування тривожності як якості особистості представлені у роботі В. В. Зоткіна: “Зміни у структурі особистості формуються поступово...” [33, с.59]

Іноді цитату оформляють у вигляді зноски знизу сторінки, на якій вона розміщена. При цьому у тексті міститься номер зноски, а сама цитата пишеться під роздільною рисою під певним номером.

Приклад 7.

У роботі А. М. Прихожан розкривається механізм «замкненого кола» *...

У кінці курсової роботи міститься **список використаних інформаційних джерел**, який оформляється за певними правилами. Кількість використаних джерел у курсовій роботі має становити 25-40 (або більше) робіт вітчизняних та зарубіжних авторів. Обов'язковим є опрацювання сучасних робіт вітчизняних авторів із тієї проблематики, що вивчається у курсовій роботі.

Інформаційні джерела можна нумерувати за порядком використання їх у тексті, або у алфавітному порядку. Порядок джерел у списку – в алфавітному порядку на основі прізвища першого (або єдиного) автора, якщо кілька джерел

одного автора надаються за прізвищем наступного співавтора (якщо такий є) або за датою видання. Спочатку перераховуються джерела вітчизняних авторів. Після цього перераховуються іноземні джерела. Вказуючи джерело, обов'язково зазначаються ініціали автора, назва праці, місце видання, назва видавництва, рік видання, кількість сторінок.

Приклад 8.

1. Луцишин Г. І. *Конфліктологія та теорія переговорів: навч. посіб. [для студ., аспірантів і викл. вищ. навч. закл. освіти України]*. Львів: Вид-во політехніки, 2015. 200 с.

2. Марінушкіна О. Є. та ін. *Корекційні програми на допомогу практичному психологу ДНЗ.* – Харків: Вид. група «Основа», 2008. – 204 с.

Якщо необхідно вказати статтю в журналі, яка використовується для написання курсової роботи, обов'язково зазначаються ініціали автора, назва статті, назва журналу, рік видання, номер журналу, сторінки, на яких знаходиться вказана стаття.

Приклад 9.

1. Мушкевич М. І. *Особливості пізнавальної сфери дітей з гіперактивним розладом та дефіцитом уваги // Психологічні перспективи.* – 2010. – Вип. 15. – С. 140 – 150.

Курсова робота може містити **додатки**, які оформлюють як продовження роботи на наступних її сторінках (але не враховують у загальний її обсяг). Додатки нумеруються та підписуються зверху. Посередині рядка над заголовком друкується слово «Додаток» і велика літера, що позначає додаток (наприклад, «Додаток А»).

Загальний **обсяг** курсової роботи орієнтовно:

- Для здобувачів вищої освіти третього курсу 35-50 сторінок. З них: вступ – 1-2 стор.; основна частина: I розділ – не більше 1/3 всього обсягу роботи, II розділ (і при наявності III розділ) – до 2/3 всього обсягу роботи; висновки (до кожного розділу) – 1 стор.; загальні висновки – 1 стор.

Обсяг списку інформаційних джерел та додатків не входить в розрахунок загального обсягу курсової роботи.

Виклад матеріалу курсової роботи.

Матеріал роботи здобувач вищої освіти має викладати послідовно, логічно пов'язувати окремі його частини, повністю висвітлити тему роботи.

Для цього необхідно приділити увагу сучасним теоретичним і методичним розробкам, розглянути й творчо опрацювати наявну наукову літературу та періодичні видання, визначити власне ставлення до дискусійних питань теми роботи.

На підставі аналізу емпіричних або звітних даних, особистих вражень та узагальнень потрібно зробити необхідні висновки, висвітлити досягнуті успіхи, зазначити існуючі недоліки, а також висловити пропозиції стосовно можливостей подальшого поліпшення діяльності об'єкта дослідження.

Оформлення таблиць та графічного матеріалу.

Цифровий матеріал, зазвичай, оформляють у вигляді таблиць. Таблиці застосовують для наочності та зручності порівняння показників.

Таблицю поміщають під текстом, в якому вперше дано посилання на неї, або на наступній сторінці, а при необхідності, у Додатку.

Таблиці, за винятком таблиць додатків, нумерують арабськими цифрами наскрізною нумерацією. Таблиці кожної програми позначають окремою нумерацією арабськими цифрами з додаванням перед цифрою позначення програми. Якщо в документі одна таблиця її позначають «Таблиця 1» або «Додаток 1, таблиця 1». Реквізити таблиці включають: порядковий номер і тематичний заголовок (назва), горизонтальні графи (рядки) і вертикальні графи (колонки). Назва таблиці має бути короткою і точною, її слід поміщати над таблицею. Таблиці основної частини тексту нумерується арабськими цифрами наскрізною нумерацією. Після заголовку таблиці крапка не ставиться. Таблиці представляють одразу після опису аналізу результатів, представлених у них, у тексті курсової роботи, що полегшує читання та візуалізацію результатів. Кожна таблиця має номер (пишеться курсивом праворуч), в якому перша цифра – розділ, в якому вона представлена, а друга цифра – номер таблиці по порядку в розділі, наприклад, (*Таблиця 2.1, Таблиця 2.2*) та назву, в якій відображено її зміст; нумерація таблиць наскрізна по всьому тексту роботи. Таблицю з великою кількістю рядків допускається переносити на інший аркуш (сторінку). При перенесенні частини таблиці на інший аркуш (сторінку) слово «Таблиця», її номер та найменування вказують один раз зліва над першою частиною таблиці, а над іншими частинами також зліва пишуть слова «Продовження таблиці» і вказують номер таблиці.

Графу «Номер по порядку» до таблиці включати не допускається. Нумерація граф таблиці арабськими цифрами допускається у випадках, коли в тексті документа є посилання на них, при поділі таблиці на частини, і навіть при перенесенні частини таблиці на наступну сторінку. На всі таблиці мають бути посилання у тексті курсової роботи, слід писати слово «Таблиця» із

зазначенням її номера. Під таблицею, за необхідності, дається розшифровка окремих її елементів – *Примітка (курсивом, меншим шрифтом)*. **Приклад оформлення таблиць представлено у Додатку 4.**

Графічний матеріал (схеми, графіки, діаграми тощо) умовно називаються рисунками. Рисунки аналогічно нумеруються, як й таблиці: перша цифра – розділ, в якому він представлений, а друга цифра – номер рисунка по порядку в розділі, наприклад, (Рис. 2.1) і супроводжуються назвами та за необхідності коментарями, розташованими по центру листа (Додаток 4).

Подання курсової роботи науковому керівникові та рецензування.

Не пізніше ніж за два тижні до захисту здобувач вищої освіти подає курсову роботу науковому керівникові, який рецензує (відгук наукового керівника) та оцінює її на відповідну оцінку або за вимогами МРК та КМС.

У відгуку наукового керівника надається стисла характеристика роботи, оцінюється теоретичний рівень, глибина проведених досліджень, доцільність й обґрунтованість запропонованих рекомендацій, переваги й недоліки, якість і відповідність оформлення згідно з вимогами навчально-методичного посібника (див. Додатки).

Досвід рецензування науковими керівниками курсових робіт показує, що в курсових роботах з психології найчастіше трапляються такі недоліки:

- тема курсової роботи передбачає розкриття одних питань, а фактично розкриваються інші питання;
- матеріал викладається неструктуровано, безсистемно;
- текст має логічні помилки, можна побачити невміння студента виокремити головне та суттєве;
- текст курсової роботи здобувача вищої освіти містить плагіат (переписування практично дослівних текстів з друкованих видань бже посилань на джерело);
- робота практично не містить узагальнення інформаційних джерел або невдало поєднується теорія в роботі з фактично отриманим експериментальним матеріалом.

У разі негативної оцінки курсову роботу разом із рекомендаціями керівника повертають здобувачу вищої освіти, який має доопрацювати її з урахуванням зауважень і лише після цього доопрацьований варіант роботи подається на відгук, рецензування та остаточне оцінювання роботи науковим керівником.

2.2.3. захист курсової роботи з психології

Курсові роботи з психології оцінюються науковим керівником та проходять процедуру захисту. Вони оцінюються на «відмінно», «добре», «задовільно» та «незадовільно».

СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ

Оцінка ECTS та визначення	Кількість балів від 1 до 100	Оцінка за традиційною п'ятибальною системою	Критерії оцінювання
A – відмінно	90 – 100	Відмінно	- успішний захист курсової роботи; - студент правильно розгорнуто і аргументовано відповідає на питання за темою курсової роботи; - курсорова робота технічно вірно та естетично оформлена; - дослідження містить елементи наукової новизни
B – дуже добре	80 – 89	Добре	- студент виконав основні вимоги, що пред'являються до курсової роботи з психології; - в процесі захисту студент не зміг відповісти на всі запитання.
C – добре	70 – 79		
D – задовільно	65 – 69	Задовільно	- в роботі немає елементів наукової новизни і вона носить характер констатації фактів - обмеженість кількісного і якісного психологічного аналізу результатів дослідження; - в процесі захисту студент не зміг відповісти на всі запитання
E – достатньо (задовольняє мінімальні критерії)	51 – 60		
FX – незадовільно	25 – 50	Незадовільно	- робота виконана несамоостійно; - не відповідає запропонованому обсягу та якості; - на захисті студент показує повне неволодіння змістовою стороною курсової роботи.
F – незадовільно (потрібна додаткова робота)	0 – 24		

Критерії оцінювання курсової роботи з психології:

- актуальність теми дослідження та її відповідність проблематиці сучасної психології (погодженість із керівником-методистом психологічної кафедри);
- узгодженість теми, об'єкта, предмета, мети, гіпотези та завдань дослідження;
- правильність визначення об'єкта, предмета та гіпотези дослідження;
- адекватність методики дослідження сформульованим завданням;

- ступінь розв'язання поставлених завдань дослідження;
- достатня кількість опрацьованих джерел із проблематики дослідження;
- дотримання вимог щодо структури, змісту, стилю викладу, обсягу та оформлення курсової роботи.

При цьому «FX» (незадовільно) ставиться тоді, коли необхідно виконати певну додаткову роботу для успішного складання, а «F» вказує на необхідність значної подальшої роботи. З такою оцінкою студент може бути відрахований після незадовільної перездачі курсової роботи на комісії.

У визначений термін здобувач вищої освіти подає курсову роботу для оцінювання науковому керівнику. Якщо останній оцінює роботу на «незадовільно», курсова робота повертається студенту для доопрацювання. З позитивною письмовою рецензією наукового керівника курсова робота подається до захисту. Захист проходить на засіданні кафедри (голова комісії – завідувач кафедри, членами комісії є викладачі кафедри - наукові керівники курсових робіт) у присутності здобувачів, допущених до захисту.

Процедура захисту курсової роботи передбачає:

1) доповідь здобувача вищої освіти, в якій стисло (за 7 – 10 хвилин) повідомляються основні положення виконаної курсової роботи: тема, об'єкт, предмет, мета, гіпотеза та завдання дослідження; висновки щодо теоретичного аналізу проблеми дослідження; основні результати емпіричного дослідження; загальні висновки;

2) відповіді здобувача вищої освіти на запитання стосовно роботи, поставлені членами комісії та присутніми студентами.

Захист курсової роботи є відповідальним етапом у процесі її виконання. Курсова робота може бути оцінена науковим керівником, наприклад, на «відмінно», але при захисті її здобувачем вищої освіти оцінка може бути знижена, оскільки студент не зміг дати повні, змістовні відповіді на поставлені питання та погано орієнтується у тексті роботи. Якщо при захисті курсова робота оцінена на «незадовільно», здобувачу надається можливість переробити її, або обрати іншу тему (відкоригувати її) і у визначений строк подати на кафедру для повторного захисту.

РОЗДІЛ 3. ОРІЄНТОВАНА ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ З ПСИХОЛОГІЇ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЇХ ЗМІСТУ

Тематика курсових робіт з психології відображає актуальні проблеми різних галузей психології і розроблена згідно тих практичних задач, що передбачають фахові дисципліни: загальна психологія та історія психології, вікова та педагогічна психологія, основи політичної психології, соціальна психологія – для здобувачів вищої освіти 2-го курсу; психодіагностика, основи психологічного консультування, основи профорієнтології; конфліктологія, психопрофілактика та основи патопсихології; експериментальна психологія та ін. – для здобувачів вищої освіти 3-го курсу.

Тематика курсових робіт розробляється випусковими кафедрами психології і затверджується на їх засіданні. Перелік тем курсових робіт постійно оновлюється й може доповнюватись та уточнюватись відповідно творчим пропозиціям здобувачів вищої освіти та викладачів-методистів кафедри.

3.1. Орієнтована тематика курсових робіт для здобувачів вищої освіти другого курсу

1. “Я-концепція” та її психологічна сутність в структурі особистості юнака.
2. Агресія як деструктивна форма міжособистісної взаємодії у молодшому шкільному віці (підлітковому віці, юнацькому віці).
3. Адекватність сприймання міжособистісних відносин в малій групі (тип групи – за вибором).
4. Відмова від материнства як психологічна проблема.
5. Вплив гендерних стереотипів на спілкування в сім’ї.
6. Вплив особистості вчителя на розвиток здібностей молодших школярів.
7. Вплив стосунків з однолітками на формування особистості у молодшому шкільному віці (підлітковому віці).
8. Гендерні (статеві) відмінності школярів та їх врахування у навчально-виховному процесі.
9. Гендерні стереотипи в соціальних уявленнях сучасної молоді.
10. Емпатійне спілкування в роботі психолога та особливості його розвитку.
11. Емпатія в системі міжособистісних відносин студентів-психологів.
12. Особистісні чинники політичної активності в юнацькому віці.

13. Особливості використання проєктивних методик для психодіагностики міжособистісних відносин дітей молодшого шкільного віку (дошкільного віку).
14. Особливості діагностики та розвитку обдарованості дітей молодшого шкільного віку.
15. Особливості мотиваційної сфери підлітків із залежністю від мережі Інтернет.
16. Особливості мотиваційної сфери підлітків із тютюновою залежністю.
17. Особливості мотиву досягнення успіху в осіб юнацького віку.
18. Особливості проведення психодіагностики психічного розвитку дитини раннього віку.
19. Особливості проведення психодіагностики пізнавальних здібностей дитини першого року життя.
20. Особливості психологічного благополуччя особистості юнацького віку.
21. Особливості роботи психолога-експерта як посередника з розв'язання подружніх конфліктів.
22. Особливості розвитку самоконтролю у молодшому шкільному віці.
23. Особливості тривожності дітей молодшого шкільного віку (підліткового віку).
24. Особливості уваги молодших школярів (підлітків).
25. Особливості формування «Я-концепції» у підлітків.
26. Причини виникнення конфліктів в юнацькому віці.
27. Причини виникнення шкільної дезадаптації у дітей молодшого шкільного віку.
28. Проблема самовизначення в юнацькому віці.
29. Проблема ставлення до людей із психічними розладами в сучасному суспільстві.
30. Проблеми життєвої реалізації жінок в умовах невизначеності та соціальної нестабільності.
31. Професійне самовизначення та його формування у підлітків (юнаків).
32. Психологічна неготовність дитини до школи та причини її виникнення.
33. Психологічна характеристика емоційної сфери молодших школярів (підлітків, юнаків).
34. Психологічний аналіз ролей та функцій чоловіка і жінки в сім'ї.
35. Психологічні бар'єри спілкування дітей підліткового віку з груп із факторами ризику.
36. Психологічні особливості академічних здібностей молодших школярів (підлітків, юнаків).
37. Психологічні особливості важковиховуваності підлітків та її причини.

38. Психологічні особливості виникнення й прояву страху невизнання в юнацькому віці.
39. Психологічні особливості вольової сфери молодшого школяра.
40. Психологічні особливості впливу сім'ї на розвиток здібностей у підлітковому віці.
41. Психологічні особливості довільної поведінки та її розвиток у дітей-шестирічок.
42. Психологічні особливості емоційних станів та властивостей особистості дошкільника.
43. Психологічні особливості емоційно-вольової сфери у підлітковому віці.
44. Психологічні особливості емоційного інтелекту в юнацькому віці.
45. Психологічні особливості комунікативних здібностей в юнацькому віці.
46. Психологічні особливості мислення молодших школярів (підлітків, старшокласників).
47. Психологічні особливості мотиваційної сфери старшокласників.
48. Психологічні особливості навчальної мотивації школярів (студентів).
49. Психологічні особливості обдарованої особистості в молодшому шкільному віці.
50. Психологічні особливості обдарованої особистості підлітків (старшокласників).
51. Психологічні особливості сучасних соціальних груп.
52. Психологічні особливості пам'яті та її розвиток у школярів.
53. Психологічні особливості пізнавальної сфери молодших школярів.
54. Психологічні особливості професійного спілкування психолога і клієнта.
55. Психологічні особливості прояву агресії в молодшому шкільному віці.
56. Психологічні особливості рефлексії молодших школярів (підлітків, старшокласників).
57. Психологічні особливості розвитку внутрішнього плану дій в молодшому шкільному віці.
58. Психологічні особливості розвитку вольових якостей молодших школярів (підлітків, юнаків).
59. Психологічні особливості розвитку інтелектуальної готовності дітей 6-річок до шкільного навчання.
60. Психологічні особливості розвитку особистісної готовності дітей 6-річок до шкільного навчання.
61. Психологічні особливості розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів.
62. Психологічні особливості розвитку творчого мислення у молодшому шкільному віці (підлітковому віці, юнацькому віці).

63. Психологічні особливості розвитку творчих здібностей у молодших школярів (підлітків).
64. Психологічні особливості розвитку уяви у дітей дошкільного віку.
65. Психологічні особливості самооцінки та рівня домагань у молодшому шкільному віці.
66. Психологічні особливості самооцінки у молодшому шкільному віці.
67. Психологічні особливості соціального інтелекту у старшому шкільному віці (студентському віці).
68. Психологічні особливості креативності школярів (певного віку).
69. Психологічні особливості Я-концепції в молодшому шкільному віці (підлітковому віці).
70. Психологічні умови успішності професійної кар'єри особистості в середині життя.
71. Психологічні форми проявів насильства в сім'ї та проблема психологічної допомоги.
72. Психосексуальний розвиток та статеве виховання підлітків (дошкільного віку; молодшого шкільного віку).
73. Психосоматичні розлади у дітей молодшого шкільного віку (дошкільного віку; підліткового віку).
74. Розвиток комунікативних здібностей особистості (певного віку).
75. Роль батьків у формуванні адекватних уявлень про сексуальні взаємини між статями.
76. Роль батьків у формуванні психологічної готовності дітей до навчання в школі.
77. Роль переговорного процесу у врегулюванні політичних конфліктів.
78. Світогляд як детермінанта розвитку суб'єктивної політичної позиції у юнацькому віці.
79. Світоглядні уявлення юнаків та їх вплив на формування громадянської позиції.
80. Соціальні уявлення про материнство і батьківство у сучасній молоді.
81. Соціальні уявлення про особливості неформальної субкультури (сучасних соціальних груп).
82. Соціально-психологічна адаптація школярів (студентів) до умов освітнього закладу.
83. Соціально-психологічна характеристика лідера (аутсайдера) в групах різного типу (тип групи і вікова категорія – за вибором).
84. Соціально-психологічний клімат колективу і його обумовленість діяльністю керівника.

85. Соціально-психологічні аспекти соціалізації особистості дошкільника (молодшого школяра, підлітка, юнаків, ...).
86. Соціально-психологічні аспекти ставлення населення до природи і екологічних проблем.
87. Соціально-психологічні закономірності міжетнічного сприймання та їх роль в міжетнічних відносинах.
88. Соціально-психологічні характеристики девіантної поведінки особистості (певного віку).
89. Специфіка діагностики сімейних відносин засобом проєктивного малюнку.
90. Справедливість як соціально-психологічний феномен.
91. Статеві відмінності у характері міжособистісних стосунків підлітків (юнаків).
92. Структура цінностей і уявлення про майбутнє в сучасній молоді.
93. Теоретичне обґрунтування сімейного щастя як чинника психологічного благополуччя особистості.
94. Толерантність як професійно важлива якість студентів-психологів.
95. Уявлення про безробіття та його психологічні наслідки в різних вікових групах.
96. Уявлення про кар'єру і професійний успіх у майбутніх фахівців.
97. Феномени психологічної залежності як фактори дезадаптивної поведінки підлітків.
98. Ціннісні орієнтації в юнацькому віці як передумова до формування відповідальності.
99. Ціннісні орієнтації юнаків як передумова до становлення громадянської позиції.
100. Я-концепція як фактор особистісного самовизначення в ранній юності.

3.2. Орієнтована тематика курсових робіт для здобувачів вищої освіти третього курсу

Тематика курсових робіт для вибіркового блоку «Психосоматика та психологія здоров'я»

1. Взаємозв'язок агресії і психосоматичних проявів у дорослих людей.
2. Взаємозв'язок комунікативних якостей особистості і смисложиттєвих орієнтацій у студентів-психосоматологів.
3. Вплив емоційної тривожності дитини на статусне положення у групі.

4. Вплив занять мистецтвом на подолання психосоматичних проявів в учнів старших класів.
5. Вплив міжособистісної толерантності на показники психологічного здоров'я підлітків (старшокласників, студентів тощо).
6. Вплив психофізіологічних особливостей особистості на формування і розвиток агресивної поведінки.
7. Вплив психофізіологічних особливостей особистості на формування і розвиток гіперактивної поведінки.
8. Вплив самооцінки на психічне здоров'я та психологічне благополуччя підлітка.
9. Вплив соціально-психологічного клімату в колективі на психічне здоров'я особистості (певного вікового періоду).
10. Вплив чинників оточуючого середовища на формування і розвиток агресивної поведінки.
11. Гендерні особливості комунікативної компетентності у психосоматологів.
12. Гендерні особливості ставлення до психічного здоров'я людей зрілого віку.
13. Емоційний інтелект як чинник конструктивної міжособистісної взаємодії студентів-психосоматологів.
14. Емпатія як особистісна передумова професійного спілкування психолога.
15. Емпатія як чинник психологічного здоров'я сучасної молоді.
16. Індивідуально-психологічні особливості та рівень стресостійкості у представників екстремальних професій.
17. Клініко-психологічна характеристика нав'язливих рухів у дітей та підлітків.
18. Креативний психотерапевтичний механізм як основа роботи клінічного психолога з пацієнтами.
19. Мотиви та психосоматичні проблеми особистості.
20. Надійна прив'язаність до матері як предиктор успішно соціального розвитку.
21. Особливості прояву психічних та поведінкових розладів внаслідок вживання психоактивних речовин.
22. Особливості психологічного благополуччя особистості зрілого віку.
23. Особливості психофізіологічного розвитку дітей і підлітків в ситуації соціальної депривації.
24. Особливості спілкування підлітків з однолітками і дорослими та напрями психологічної підтримки.
25. Психологічна допомога, профілактика та реабілітація емоційних розладів особистості (певного віку).

26. Психологічна характеристика акцентуєваних особистостей юнацького віку.
27. Психологічний супровід незрячих дітей в умовах стаціонару.
28. Психологічні особливості дитячо-батьківських стосунків у сім'ях з часто хворіючими дітьми.
29. Психологічні особливості прояву тривожності у дітей молодшого шкільного віку.
30. Психологічні особливості прояву депресивної поведінки у сучасної молоді.
31. Психологічні особливості прояву цінностей здорового способу життя у студентів.
32. Психологічні особливості психосоматичних проявів тривожності у ... віці.
33. Психологічні особливості сприймання населенням пропонованих психологічних послуг (на комерційній і некомерційній основі).
34. Психологічні особливості стресових станів у ... (обрати суб'єктів дослідження).
35. Психологічні особливості фрустрації особистості в юнацькому віці.
36. Психологічні передумови виникнення дитячих страхів у дошкільному віці.
37. Психологічні передумови виникнення стресових станів у підлітковому віці.
38. Психологічні умови формування відповідального ставлення до материнства у дівчат старшого шкільного віку.
39. Психологічні чинники збереження психічного здоров'я юнаків в умовах невизначеності.
40. Психологічні чинники та психосоматичні наслідки ізоляції підлітка в класному колективі.
41. Психологічні чинники та умови запобігання шкільній тривожності.
42. Психосоматичні аспекти нейродерміту: теорія, діагностика, психотерапія.
43. Психосоматичні аспекти цукрового діабету II типу: теорія, діагностика, психотерапія.
44. Психофізіологічні характеристики прояву стресу в особистості дорослого віку.
45. Роль емоційного стресу та психічної травми у виникненні психогенних захворювань у дітей.
46. Роль оцінки та самооцінки у самовихованні старшокласників як механізм особистісного зростання підлітків.
47. Самотність особистості в юнацькому (дорослому) віці та її психосоматичні прояви.

48. Специфіка психодіагностики схильності до психосоматичних проявів у старшокласників (студентів) проєктивними та репертуарними методиками.
49. Специфіка психофізіологічного стану підлітка в процесі фізичної та розумової праці.
50. Феномени психологічної залежності як фактори дезадаптивної поведінки підлітків (юнаків).

***Тематика курсових робіт для вибіркового блоку
«Соціальна та сімейна психологія»***

1. Взаємозв'язок конфліктної поведінки підлітків (юнаків) з їх психічними властивостями.
2. Вплив гендерних розбіжностей на спілкування у сім'ї.
3. Вплив референтного оточення на систему цінностей особистості (певного вікового періоду).
4. Вплив стилю виховання в сім'ї на комунікативну поведінку дитини.
5. Гендерні особливості комунікативної компетентності у соціальних (сімейних) психологів.
6. Гендерні особливості ціннісно-сислової сфери старших школярів (студентів, дорослих).
7. Домашнє насильство як чинник деструктивного розвитку особистості(певного вікового періоду).
8. Емоційний інтелект як чинник конструктивної міжособистісної взаємодії сучасної молоді.
9. Зв'язок проявів особистісної тривожності зі ставленням батьків до дитини.
10. Неформальні сучасні молодіжні угруповання та їх вплив на процес соціальної адаптації особистості (певного вікового періоду).
11. Психологічна готовність сучасної молоді до створення майбутньої сім'ї.
12. Психологічні особливості адаптації особистості (певного вікового періоду) до складних життєвих ситуацій.
13. Психологічні особливості виникнення подружніх конфліктів в умовах невизначеності.
14. Психологічні особливості дитячо-батьківських стосунків у сучасних сім'ях.
15. Психологічні особливості емоційного розвитку дітей (підлітків) в ситуації соціальної депривації.
16. Психологічні особливості прояву батьківської компетентності у молодого подружжя.

17. Психологічні особливості прояву і наслідки дитячих невротичних станів у дорослому віці.
18. Психологічні особливості прояву конфліктності у жінок дорослого віку в умовах невизначенності.
19. Психологічні особливості прояву механізмів психологічного захисту у чоловіків та жінок (.....віку).
20. Психологічні особливості прояву особистісної тривожності у ... віці.
21. Психологічні особливості прояву тривожності у дітей з неповних сімей.
22. Психологічні особливості референтних відносин як чинник соціалізації особистості (певного вікового періоду).
23. Психологічні особливості розвитку ефективних копінг-стратегій у дорослих людей в складних життєвих ситуаціях.
24. Психологічні особливості самоствалення в підлітковому та юнацькому віці.
25. Психологічні особливості сприймання соціальної реклами підліткам (старшокласниками, студентами тощо) залежно від емоційного інтелекту.
26. Психологічні особливості стратегій поведінки в конфліктах сучасної молоді.
27. Психологічні особливості уявлень молодих людей про розподіл ролей у сім'ї.
28. Психологічні передумови виникнення конфліктів в дитячо-батьківських стосунках.
29. Психологічні причини агресивної поведінки у дітей підліткового віку в умовах неповної сім'ї.
30. Психологічні особливості мотивації до професійної діяльності у студентів ЗВО.
31. Психологічні особливості прояву довіри/недовіри у міжособистісних стосунках молодих людей.
32. Психологічні особливості прояву емпатії у дітей (або підлітків), що виховуються в дитячих закладах.
33. Психологічні особливості уявлень юнаків / або підлітків про ідеал чоловіка (жінки).
34. Психологічні чинники конфліктної поведінки у старших школярів (підлітків, юнаків, студентів,.....).
35. Психологічні чинники виникнення залежної поведінки в сучасній молоді.
36. Психологічні чинники виникнення стресових станів у підлітковому (юнацькому, дорослому...) віці.
37. Психологічні чинники домашнього насильства в сучасних українських сім'ях.

38. Психологічні чинники конструктивних подружніх відносин молодих сімей.
39. Психологічні чинники та особливості взаєморозуміння між дітьми в сім'ї.
40. Розвиток екологічної свідомості у осіб ... віку. (віковий етап на вибір студента)
41. Соціальна тривожність як чинник успішності у навчанні студентів (старшокласників).
42. Соціально-психологічні особливості впливу групових і індивідуальних цінностей на структуру лідерства в сучасній молодіжній групі.
43. Соціально-психологічні особливості міжособистісних відносин у неповній сім'ї.
44. Соціально-психологічні особливості мотивації до навчальної діяльності у студентів (старшокласників).
45. Соціально-психологічні чинники адаптації особистості дорослого віку (молодшого школяра, підлітка, юнаків, ...) до складних життєвих ситуацій.
46. Соціально-психологічні чинники самотності особистості (підлітка, юнака, дорослого).
47. Специфіка міжособистісної соціально-психологічної взаємодії у співробітників організацій.
48. Стиль виховання у сім'ї як чинник виникнення деструктивної поведінки дітей (певного вікового періоду).
49. Тривожність як детермінанта особистісного саморозвитку юнака.
50. Ціннісні орієнтації особистості (певного вікового періоду) та їх вплив на соціально-міжособистісну взаємодію.

***Тематика курсових робіт для вибіркового блоку
«Політична психологія, коучинг»***

1. Бар'єри міжособистісного спілкування в осіб з різними політичними позиціями (віковий етап на вибір студента).
2. Взаємозв'язок громадянської позиції особистості і статусного положення в групі (вікова категорія за вибором – від дошкільників до студентів).
3. Взаємозв'язок комунікативних якостей особистості і смисложиттєвих орієнтацій у студентів-політичних психологів.
4. Взаємозв'язок конфліктності й емоційного вигорання у співробітників політичних організацій.
5. Взаємозв'язок статусу в групі і суб'єктивного сприймання якості свого політичного життя.
6. Вплив індивідуально-типологічних властивостей на розвиток синдрому "професійного вигорання" у працівників політичної сфери.

7. Вплив індивідуально-типологічних особливостей на поведінку співробітників політичних організацій в конфліктних ситуаціях.
8. Вплив масової культури на формування ціннісних політичних орієнтацій молоді в сучасній Україні.
9. Вплив особистісних властивостей політичного психолога на успішність його професійної діяльності.
10. Вплив політичної пропаганди на міжособистісну взаємодію юнаків.
11. Гендерні особливості комунікативної компетентності у політичних психологів.
12. Детермінанти професійного стресу у працівників політичних організацій.
13. Динаміка розвитку синдрому “професійного вигорання” у працівників політичних організацій.
14. Емоційний інтелект як чинник конструктивної міжособистісної взаємодії студентів- політичних психологів.
15. Комунікативна компетентність як чинник успішних публічних виступів.
16. Лідерство як чинник навчально-професійної мотивації студентів- політичних психологів.
17. Національна ідентифікація у становленні «Я-образу» особистості.
18. Особливості прояву синдрому “емоційного вигорання” у студентів- політичних психологів.
19. Особливості самопрезентації підлітків у соціальних мережах.
20. Особливості формування «Я – концепції» як основа конфліктної поведінки сучасні молоді.
21. Політична реклама як чинник становлення громадянської позиції юнаків.
22. Психологічні особливості виникнення професійних деформацій у працівників політичних організацій.
23. Психологічні особливості впливу на особистість (певного віку) психотехнік, що використовуються в деструктивних культурах.
24. Психологічні особливості життєвого та професійного самовизначення в юнацькому віці.
25. Психологічні особливості коучингу політичних спікерів.
26. Психологічні особливості міжособистісної взаємодії у міжнародних процесах.
27. Психологічні особливості молодіжної політичної субкультури.
28. Психологічні особливості навчальної мотивації підлітків (студентів) з різними рівнями громадянської позиції.
29. Психологічні особливості політичних уявлень підлітків залежно від статусного місця в групі.

30. Психологічні особливості політичної орієнтації суб'єктів політичного процесу.
31. Психологічні особливості політичної соціалізації особистості юнацького віку.
32. Психологічні особливості пропагандистського впливу на юнаків (дорослих) в умовах невизначеності.
33. Психологічні особливості референтних відносин юнаків як чинник групової політичної динаміки.
34. Психологічні особливості рефлексії власних агресивних установок у студентів-політичних психологів.
35. Психологічні особливості сприймання населенням політичної реклами.
36. Психологічні особливості сприймання політичної реклами підліткам (старшокласниками, студентами тощо) залежно від емоційного інтелекту.
37. Психологічні особливості сприйняття реципієнтами пропагандистських повідомлень.
38. Психологічні особливості та складові політичної життєдіяльності співробітників організацій.
39. Психологічні особливості формування залежності від деструктивних культур у людей дорослого віку.
40. Психологічні особливості комунікативних якостей у працівників політичної сфери.
41. Психологічні особливості міжособистісних відносин працівників політичної сфери.
42. Психологічні особливості особистості дорослих людей, які цікавляться політичною психологією.
43. Психологічні чинники ефективної пропагандистської діяльності особистостями юнацького віку.
44. Психологічні чинники політичної активності в юнацькому віці.
45. Психологічні чинники розвитку політичної свідомості в підлітковому віці.
46. Розвиток політичної свідомості у осіб ... віку. (віковий етап на вибір студента)
47. Світогляд як детермінанта розвитку суб'єктивної політичної позиції в юнацькому віці.
48. Світоглядні уявлення юнаків та їх вплив на формування громадянської позиції.
49. Соціально-психологічні механізми політико-ідеологічного самовизначення молоді.
50. Специфіка використання активних методів навчання фахівцями у викладанні соціально-політичних дисциплін.

3.3. Рекомендовані інформаційні джерела для написання курсових робіт з психології

1. Адаптація дитини до школи / Упоряд.: С.Максименко, К.Максименко, О.Главник. - К.: Мікрос-СВС, 2003 (Психологічний інструментарій).
2. Ануфрієва Н. М. Соціальна психологія : навч. посіб. для ст-ів вузів. – К. : Каравела, 2011. – 296 с.
3. Бардов В.Г., Сергета І.В. Загальна гігієна та екологія людини. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2002. – С. 164 –185.
4. Бовуар С. Друга стать : пер. з франц.: у 2 т.. — К.: Основи, 1994. — Т. 1. — 390 с.
5. Боголюбська А. Залежності та шляхи їх подолання // Психолог. Шкільний світ. – 2007. – № 41. – С. 25 – 28.
6. Болтівець С.І. Педагогічна психогігієна: теорія та методика: [монографія].– К.: Редакція «Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України», 2000. – 302 с.
7. Бушуєва Т.В. Експериментальна психологія. Навчальний посібник – Ніжин: Видавець Лисенко М.М., 2019. -248 с. (14,4 ум. друк. арк.)
8. Бушуєва Т.В. Основи наукових психологічних досліджень. Навчальний посібник. – Ніжин: Видавець Лисенко М.М., 2017. -244 с. (14,18 ум. друк. арк.)
9. Бушуєва Т.В. Психодіагностика. Навчальний посібник. Ніжин: Видавець Лисенко М.М., 2021. - 272 с. (15,81 ум. друк. арк.)
10. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник / Львів. держ.ун-т безпеки життєдіяльності. – 4-те вид., випр. і доповн. – К.: Знання, 2014. – 1047 с.
11. Волошина В. В., Долинська Л. В., Ставицька С. О., Темрук О. В. Загальна психологія: практикум: Навч. посібн. 4-те вид. К.: Каравела, 2017. – 280 с.
12. Гендер і сексуальність: хрестоматія. — Суми : Університетська книга, 2009.
13. Герман Дж. Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства — від знущань у сім'ї до політичного терору / Пер. з англ. Оксана Лизак, Оксана Наконечна, Олександр Шлапак. — Львів: Видавництво Старого Лева, 2015. — С. 22–23.
14. Готовність дитини до навчання / Упоряд.: С.Максименко, К.Максименко, О.Главник. - К.: Мікрос-СВС, 2003 (Психологічний інструментарій).
15. Грабська І. А. Насильство в подружніх відносинах // Практична психологія і соціальна робота,- 1998. - № 9 - С. 20-23.
16. Дроздов О.Ю. Проблеми агресивної поведінки особистості : навч. посіб. – Чернігів : ЧДПУ ім. Т.Г. Шевченка, 2000. – 156 с.
17. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс. –К.: Центр уч.

літератури, 2016.

18. Жуков С. М. Історія психології / С. М. Жуков, Т. В. Жукова. – К.: Кондор, 2009.– 232 с.
19. Журавель Т. В. Запобігання професійному вигоранню фахівців соціальної сфери : тренінгове заняття. Соціальний педагог. Спецвипуск. 2014. №10 (94).С. 35–46.
20. Загальна психологія: хрестоматія: навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та [ін.]. – К.: Каравела, 2012. – 640 с.
21. Зайчикова Т.В. Діагностика та профілактика синдрому професійного вигорання у вчителів: Методичні рекомендації. Київ – Рівне, 2003. 24 с.
22. Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери: навчально-методичний посібник / Авт. кол.: Бондаровська В.М., Булах Л.В., Журавель Т.В. та ін. – К.: ТОВ Видавн. дім «КАЛИТА». – 2014. – 282 с.
23. Захожа В. А. Фізичне насильство щодо жінок у сім'ї// Наукові записки. Соціологічні науки. – К., 2001. - Том 18.- с.49-54
24. Інтелектуальні здібності дитини / Упоряд.: С.Максименко, К.Максименко, О.Главник. - К.: Мікрос-СВС, 2003 (Психологічний інструментарій).
25. Кауфман, М. Конструювання маскулінності та триада чоловічого насильства // <https://genderindetail.org.ua/season-topic/genderne-nasilstvo/triada-cholovichogo-nasilstva-134030.html>
26. Кауфман, М. Конструювання маскулінності та триада чоловічого насильства // <https://genderindetail.org.ua/season-topic/genderne-nasilstvo/triada-cholovichogo-nasilstva134030.html>
27. Кісь О. Жінка в традиційній українській культурі. 2-ге вид. — Львів: Інститут народознавства НАН України, 2012. — С. 121–122.
28. Колтунович Т. А. Як не згоріти в полум'ї професії : теорія, діагностика, корекція: навчально-методичний посібник. Чернівці: Видавничий дім «РОДОВІД», 2016. 164 с.
29. Комінко С.Б., Кучер Г.В. Кращі методи психодіагностики: Навч. посіб. - Тернопіль: Карт-бланш, 2005. - 406 с.
30. Кондратенко Л. Розумові здібності дитини (психологічний інструментарій). – К.: Плавник, 2004.
31. Кочемировська О. Індикатори прихованих форм сімейного насильства щодо дітей та їх застосування в практиці дільничних інспекторів міліції, 2006.
32. Коханова О.П. Історія психології: від античності до початку ХХ століття: навч. посібник / Авт-уклад. О. П. Коханова, 2016. – НВП «Інтерсервіс». – 235 с.

33. Луцишин Г.І. Конфліктологія та теорія переговорів: навч. посіб. [для студ., аспірантів і викл. вищ. навч. закл. освіти України]. Львів: Вид-во політехніки, 2015. 200 с.
34. Магдисюк Л. І. Психологічне консультування підлітків із девіантною поведінкою: теоретичний та практичний аспект. *Virtus: Scientific Journal*. № 50, 2021. S. 45-48.
35. Максименко С.Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці: методологія, програми, процедури: Навчальний посібник для вищої школи. – К., 1998.
36. Методичні рекомендації для спеціалістів соціальних служб «Профілактика подолання професійного та емоційного вигорання». Київ, 2004. – С.7- 45.
37. Ми пережили. Техніки відновлення для сімей, цивільних та дітей / ред. Г.В. Циганенко. К., 2018. 98 с.
38. Міщенко М. С. Профілактика та корекція емоційного вигорання у практичних психологів. *Вісник Харківського національного університету. Серія Психологія*. № 1150. Харків, 2015. С. 30–34.
39. Можливості виявлення та попередження насильства в сім'ї: основні поняття. Посібник для соціальних працівників. – Харків: НТМТ, 2008.
40. Мушкевич М. І. Особливості пізнавальної сфери дітей з гіперактивним розладом та дефіцитом уваги // *Психологічні перспективи*. – 2010. – Вип. 15. – С. 140 – 150.
41. Основи практичної психології / В.Панок, Т.Титаренко, Н.Чепелева та ін. - К.: Либідь, 1999.
42. Основи соціальної психології: Навчальний посібник / М. М. Слюсаревський, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, Н.В. Хазратова та ін.; за ред. М.М.Слюсаревського. – К.: Міленіум, 2008. – 495 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.academia.edu/31387056/>
43. Пащенко М.І. Технологія використання активних методів навчання: навч. посібник. Київ: Наук, світ, 2003. 99 с.
44. Питання і проблемні ситуації з психології та педагогіки / О. Скрипченко, Л. Долинська, Т. Лисянська. Київ, 1997. – 231 с.
45. Пов'якель Н.І., Федоренко А.Ф. Практична психологія професійної адаптації / дезадаптації. - Навчальний посібник (для студ. вищих навч. закладів). Вид.2, уточн. та доповн. Реком. МОНМС України – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2012. – 330 с.
46. Практикум з вікової та педагогічної психології: навчальний посібник для студентів подвійних спеціальностей з психологією / О.Б. Сидоренко. – Київ: Вид-во НПУ 54м.. М.П. Драгоманова, 2018. – 262 с.

47. Практична психологія. Методи вивчення особистості / С. І. Болтівець, Н. А. Бастун, С. В. Васьківська та ін. Вип. І, Суми: «Мрія», 1992. - 128 с.
48. Приходько Ю.О. Психологічний словник-довідник: навч. посібн. – К.: Каравела, 2012. – 328 с.
49. Профілактика професійного вигорання працівників соціальної сфери: методичні рекомендації/ за заг. ред. М.Л. Авраменка. Львів, 2008. 53 с.
50. Психодіагностика в службі зайнятості / За ред. В.В.Синявського, О.О.Ящишин. – К., 1998.
51. Психологічна діагностика інтелекту, мислення, креативності дитини / Упоряд. : С.Максименко, К.Максименко, О.Главник. - К.: Мікрос-СВС, 2003 (Психологічний інструментарій).
52. Психологічна практика в закладах освіти: Методичні рекомендації / Уклад. Г.О.Горська, І.Я.Мельнічук. - Кіровоград: РВВ КДПУ, 2004.
53. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я. Навч. Посібник / Заг. редакція М.С. Корольчука. – К.: Фірма «ІНКОС», 2002. – 269 с.
54. Психологічний словник / За ред. В. І. Войтко. – Київ, 1982. - 218 с.
55. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів. – Х.:Пр-р,2009.– 672 с.
56. Психологія. Підручник для педагогічних вузів / Під ред. Г. С. Костюка – вид. 3-є доповнене “Радянська школа”. Київ, 1968. - 634 с.
57. Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/21981>
58. Рибалка В. В. Психологічна профілактика суїцидальних тенденцій проблемної особистості. Київ : Шкільний світ. 2009. 119 с.
59. Розвиток пізнавальних процесів дитини / Упоряд.: С.Максименко, К.Максименко, О.Главник. - К.: Мікрос- СВС, 2003. (Психологічний інструментарій).
60. Розов В.І. Адаптивні антистресові психотехнології: Навч. посібн. К.: Кондор, 2005. 278 с.
61. Роменець В. А. Історія психології ХІХ початку ХХ століття. Навчальний посібник – К: Вища школа, 1995. – 614 с.
62. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти / за наук. ред. С. Д. Масименка та ш. — К.: Міленіум, 2004. — С.63-98.
63. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти: Навч. пос. К.: Міленіум, 2004. 264 с.
64. Татенко О. М. Практична психологія в Україні: історія і сучасність // Психологія: науково-методичний збірник. – Київ, 1993. – 218 с.

65. Ханецька Т.І. Культура мовленнєвого спілкування психолога. Навчальний посібник (для студ. вищих навч. закладів). Вид.2, уточн. та доповн. Реком. МОНМС України – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2012. – 328 с
66. Хлівна Л. М. Використання психодіагн. засобів у консультативній роботі з тривожними школярами // Проблеми заг. та пед. психології: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С.Костюка АПН України; за ред. Максименка С.Д.– К.: 2004, Т.VI, в.1. – С.319–332.
67. Шапар В. Психологічний тлумачний словник. – Х.: Прапор, 2004. – 640 с.
68. Яремчук С.С. Сучасні теорії в конфліктології: навч. посіб. Чернівці: Рута, 2008. 72 с.
69. Яценко Т.С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання: навч.посіб. –К. : В. шк., 2004.– 679 с.
70. Crews, Frederick. *Freud: The Making of an Illusion*. New York: Metropolitan Books, 2017, [ISBN 978-0742522633](https://www.metropolitanbooks.com/9780742522633).
71. Dufresne, Todd, ed. *Against Freud: Critics Talk Back*. Stanford: Stanford University Press, 2007
72. Crawford, M. & Linden, R. (2013). *Women and Gender. A Feminist Psychology*. N. York: Mc Graw Hill
73. Crawford, M. (2011). *Transformations. Women, Gender and Psychology*. N. York : Mc Graw Hill
74. Evans, K., Kincade, E.A., & Seems, S.R. (2011). *Introduction to Feminist Therapy*. Los Angeles: Sage Publications
75. Ferber, A., Holcomb, K. & Wenting, T. (2016). *Sex, Gender and Sexuality: The New Basics*. N. York: Oxford University Press
76. Портал підручники для студентів [Електроні. URL : <https://westudents.com.ua/predmet/25-psiholog%D1%96ya.html>
77. ПСИХОЛОГІЧНА БІБЛІОТЕКА " самопізнання і саморозвиток" <http://psylib.kiev.ua/>
78. ПСИХОЛОГІЯ ЯК НАУКА - ПСИХОЛОГІНІ ПРИЙОМИ І МЕТОДИ <http://psihologiya.net/>
79. Сайт Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Наукова періодика (пошук за ключовими словами). URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_all/cgiirbis_64.exe
80. Сайт бібліотеки факультету психології Київського державного університету [Електронний ресурс].: <http://www.socd.univ.kiev.ua/PUBLICAT/PSY/index.phtml>
81. Цифрова бібліотека тематичних текстових збірок. URL: <https://www.twirpx.com>
82. Directory of Open Access Books. URL: <https://www.doabooks.org>

83. Закон України «Про освіту». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
84. Національна парламентська бібліотека України. Режим доступу: <http://www.nplu.ua>
85. Портал Наукової бібліотеки НПУ імені М.П. Драгоманова [Електронний ресурс]. URL: <https://lib.npu.edu.ua/>
86. Світова цифрова бібліотека. Розділ «Психологія». URL: <https://www.loc.gov/collections/world-digital-library/?q=psychology>
87. Цифрова бібліотека освітніх ресурсів «Академія». Розділ «Психологія». URL: <https://npu-ua.academia.edu/search?q=%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%B%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F>

Рекомендовані джерела з методології написання курсівих робіт з психології

1. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. Фонд “Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики”; за заг. ред. Т.В.Фінікова, А.Є.Артюхова – К.; Таксон, 2016. – 234 с.
2. Балл Г. О. Інтегративно-особистісний підхід у психології: впорядкування головних понять [Текст] Психологія і суспільство.—Тернопіль, 2009. — №4(38).— С.25–53
3. Бобилев В. П. Методологія та організація наукових досліджень: [навчальний посібник]; Міністерство освіти і науки України, Національна академія України. Дніпропетровськ: Системні технології, 2008. – 264 с.
4. Кваліфікаційні роботи з практичної психології та психотерапії: курсові роботи. Навчально-методичний посібник / За наук. редакцією проф. Н.І. Пов'якель // Укладачі: авт. кол. викл. каф.: Н.І. Пов'якель, Т.В. Бушуєва, ін. / Для студентів спеціальності „психологія”. Вид. 2-е, випр. та доп. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – 108 с.
5. Кушнарєнко Н.М., Удалова В.К. Наукова обробка документів : Підр. К. : Вікар, 2003. 328 с.
6. Любич О. Й. Експериментальне забезпечення наукових досліджень: навчальний посібник. Міністерство освіти і науки України, Сумський державний університет. [Суми]: Видавництво СумДУ, 2009. – 185 с.
7. Методичні рекомендації до проведення навчальної психодіагностичної практики для студентів спеціальності 053 «Психологія», освітнього ступеня «Бакалавр» / Уклад. С.О. Ставицька, О.Б. Сидоренко, Г. А. Ставицький, Д.Д. Отич, А.Ф.Федоренко. – К.: Вид-во НПУ імені

М.П. Драгоманова. – 2021. – 189 с.Режим доступу:
<http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/35328>

8. Методологія наукових досліджень і написання випускних кваліфікаційних робіт: методичні вказівки для здобувачів вищої освіти першого бакалаврського і другого магістерського рівнів з банківської справи. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 114 с.
9. Методологія системного підходу до наукових досліджень: Курс лекцій / Кустовська О.В. Герпопііі, І иономічіні думка, 2005. – 124 с.
10. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / Добронравова С.І. та ін.; за ред.І.С.Добронравової (ч. 1), О.В. Руденко (ч. 2). К.: ВПЦ «К. університет», 2018. 607 с.
11. Навчання студентів академічній доброчесності у бібліотеці ВНЗ: методичні поради / автори-укладачі: Л. В. Савенкова, С. О. Чуканова ; редколегія: В. С. Пашкова, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, Я. Є. Сошинська ; Українська бібліотечна асоціація. – Київ : УБА, 2016. – Електрон. вид. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – 39 с.
12. Носачова Ю., Іваненко О., Радовенчик Я. Основи наукових досліджень. К.: Кондор, 2020. 132 с. 20. Огляди ОЕСР на тему доброчесності в освіті: Україна 2017 / Переклад з англ.; Інститут розвитку освіти. К.: Таксон, 2017. 184 с.
13. Основні вимоги до оформлення бібліографічного опису документів. URL: <http://library.wunu.edu.ua/index.php/uk/dovidka/zrazky-bibliohrafichnykh-opysiv>
14. Пілюшенко В.Л. Наукове дослідження: організація, методологія, інформаційне забезпечення: Навч. посібник / К.: Лібра, 2004.– 344 с.
15. Попович Г.М., Бартош О.П., Повідайчик О.С. Методичні рекомендації до написання наукових робіт студентів. Ужгород: УжНУ, 2019. 36 с.
16. Рибалка В. В. Методологічні питання наукової психології (досвід особистісно центрованої систематизації категоріально-поняттєвого апарату): навч.-метод. посіб. — К.: Ніка-Центр, 2003. — 204 с.
17. Спіцин Є.С. Методика організації науково-дослідної роботи студентів у вищому закладі освіти.- К., 2000.
18. Фаренік С.А. Логіка і методологія наукового дослідження. - К., 2000.
19. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науководослідницької діяльності: Підручник. 4-те вид. К.: Знання, 2004. 307 с
20. Hryniv, L. (2009), Transdisciplinary approach to sustainability: new models and possibilities. In Soloviy, I.P., Keeton, W.S., eds, Ecological economics and sustainable forest management: developing a transdisciplinary approach for the

Carpathian Mountains. Lviv: Ukrainian National Forestry University Press, Lige-
Pres, pp. 85-95. Retrieved from
http://www.uvm.edu/rsenr/wkeeton/pubpdfs/Solivy_and_Keeton_2009.pdf

21. Hryniv, L. (2020) Conceptual principles of Physical Macroeconomics for Sustainable Development: Problems and Prospects. [In Ukrainian] https://www.problecon.com/article/?year=2020&abstract=2020_3_0_139_147
22. Hryniv, L. Development of V. Vernadsky's ideas in modern economic science/L.S. Hryniv // Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine / National Academy of Science

ДОДАТКИ

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА**

Кафедра психосоматики та психологічної реабілітації

**КУРСОВА РОБОТА
з психології на тему: ГЕНДЕРНІ ВІДМІННОСТІ ПРОЯВУ
КОНФОРМІЗМУ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ**

Виконавець:
Студентка II курсу
Освітньо-професійної програми «Психологія»
Спеціальності 053 «Психологія»
ОС «Бакалавр», 20 ПС групи
Кривенко Ольга Петрівна

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук,
доцент Сидоренко О.Б.

Національна шкала

Кількість балів: _____
Оцінка: ECTS _____

Київ - 2023

ЗМІСТ

Стор.

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. Теоретичний аналіз проблеми агресивності у молодших школярів	
1.1. Психологічні особливості розвитку емоційної сфери молодших школярів.....	10
1.2. Поняття «агресія», «агресивність», «агресивна поведінка» у психологічній літературі.....	15
1.3. Соціальні та психологічні чинники порушень у емоційній сфері молодших школярів.....	20
Висновки до розділу I.....	21
РОЗДІЛ II. Особливості прояву агресивності у молодших школярів	
2.1. Методи та методологія дослідження агресивності у молодших школярів.....	22
Висновки до розділу II.....	30
ВИСНОВКИ	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	33
ДОДАТКИ	35

ВСТУП

Актуальність дослідження. Про те, що людина поступлива по відношенню до думки більшості, часто схильна до того, що погоджується, не виражає супротиву груповому тиску, було відомо задовго до будь-яких психологічних досліджень. „Це дуже легко — приєднуватися до більшості”, — говорив ще Сенека. Однак двадцяте століття дуже мінливе. Все, що перевірене віковим досвідом, воно намагається піддати експериментальній перевірці в лабораторних умовах. В післявоєнний період розвитку соціальної психології почалося вивчення механізмів групового впливу на особу. Так з’явився на світ науково доведений феномен конформізму.

В наукових публікаціях явище конформізму розглядається на двох рівнях: у межах дослідження типології суспільств, психічних типів або загальної теорії суспільних явищ; сюди можна віднести роботи Токвіля, Ілля, Тарда, Дюркгейма, Мертона, Рісмана, Знанецького, Оссовського; б) у межах емпіричних досліджень суспільної психології із застосуванням групового експерименту, стандартизованої ситуації, шкалювання, тестів, соціометрії і т. д.; тут найзначнішими є роботи Аша, Шерифа, Торндайка, які підтверджують тезу про схильність людей підкорятися думці більшості або тих, хто в їх очах є авторитетом.

Схильність до конформних реакцій змінюється з віком. Наприклад, діти в цілому більш конформні, ніж дорослі. Найбільш залежні від думки групи підлітки. При всій орієнтації на ствердження себе серед однолітків підлітки характеризуються високим конформізмом в підлітковій групі. Один залежить від всіх, прагне до однолітків і часто готовий виконати те, на що його штовхає група. В своїй роботі шкільний психолог стикається з проблемами, які пов’язані з такою неконструктивною поведінкою підлітків.

Однією з них є маніпулятивна поведінка в підлітковому середовищі, що змушує однолітків підкорятися, проявляти високий ступінь конформізму. В старшому шкільному віці зростає вірогідність незалежних рішень, проте конформність в спілкуванні із значущою групою однолітків або дорослих ще дуже велика (наприклад, різні юнацькі злочинні групи).

Вікові особливості тінейджерів, що зумовлюють прояв ними конформізму, описані в працях Д. І. Фельдштейна, І. С. Кона, Е. Еріксона, Х. Ремшміда. Конформна поведінка розглядалася такими психологами, як Е. Фромм, Е. Берн, М. Джеймс і Д. Джонгвард, У. Новак і В. Каппоні, Е. Шостром, В. Сатир, А. Б. Добровіч, Е. Л. Доценко та ін.

Як правило, більшу увагу надавалося питанням класифікації і визначення, а також варіантам пояснення цього феномена, ніж методичним аспектам навчання опору маніпулюванню та необхідності прояву конформності. Крім того, хоча й при дослідженнях проявів конформної поведінки вказується на вплив різних чинників, в тому числі й статі, однак це питання стосовно підліткового віку не є достатньо розкритим. Виходячи з актуальності означеної вище проблеми нами було визначена тема курсової роботи: „Гендерні відмінності прояву конформізму в підлітковому віці”.

Об’єктом дослідження є конформізм у підлітковому віці.

Предмет дослідження склали гендерні відмінності прояву конформізму в підлітковому віці.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтування сутності та гендерних особливостей прояву конформізму в підлітковому віці.

Мета передбачає розв’язання таких **завдань** дослідження:

1. Проаналізувати психологічний зміст проблеми конформізму в науковій літературі
2. Встановити чинники прояву конформізму індивідом.
3. Виявити особливості впливу статі на прояв конформізму в підлітковому віці.
4. Проаналізувати методи вивчення конформності та підібрати методики дослідження прояву гендерних відмінностей конформізму в підлітковому віці.
5. Підібрати рекомендації психологу щодо попередження негативних проявів конформізму у підлітковому середовищі

Структура дослідження. Курсова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних інформаційних джерел, додатків. Список використаних джерел включає 47 найменувань. Робота викладена на 37 сторінках друкованого тексту, містить 5 таблиць, 4 рисунка.

Рекомендовані словосполучення, які доцільно використовувати для презентації результатів теоретичної частини дослідження

- Останнім часом дослідження з ...;
- Згідно з даними ...;
- Як показують новітні дослідження в галузі ...;
- У контексті сучасної парадигми досліджень ...;
- Сучасна психологія демонструє зростаючий інтерес до ...;
- При вивченні... значну увагу науковці приділяли ...;
- Подальший розвиток досліджень з ...;
- У світлі вищесказаного ...;
- Як уже зазначалося ...;
- На наш погляд ...;
- Необхідно зазначити, що ...;
- Відомо (загальновідомо), що ...;
- З огляду на ...;
- Встановлено, що ...;
- Відправною точкою ... у визначенні ... було ...;
- Поділяючи точку зору ... ми вважаємо ...;
- Беручи до уваги ...;
- З іншого боку ...;
- Передусім ...;
- По-перше ...;
- Аналіз вербального вираження ... свідчить про ...;
- Звернення до концепції ...;
- Уявлення про ...;
- Когнітивний (комунікативний, антропоцентричний) підхід до вивчення...;
- Як стверджує ...;
- У більшості праць ...;
- Специфіка ... полягає в ...;
- Незважаючи на ...;
- Поштовхом для створення ...;
- При цьому ... тощо.

Рекомендовані словосполучення, які доцільно використовувати для презентації результатів практичної частини дослідження

- У нашій роботі ...;
- Наступний приклад являє собою ...;
- Отже, виконаний аналіз доводить, що ...;
- Загалом проведене дослідження дає можливість стверджувати, що ...;
- У ході дослідження було проаналізовано ...;
- Результати роботи дають підстави вважати, що ...;
- У центрі нашої уваги ...;
- У процесі дослідження виникла необхідність ...;
- Нами встановлено ...;
- У результаті дослідження було виявлено ...;
- Як показало наше дослідження ...;
- Як свідчать результати аналізу ...;
- Аналіз мовного матеріалу показав ...;
- Застосування... методу (аналізу) дало змогу встановити ...;
- Механізм відтворення ...;
- Аналіз мовних засобів ... показав ...;
- Керуючись принципом ... тощо.

Приклади оформлення рисунків та таблиць

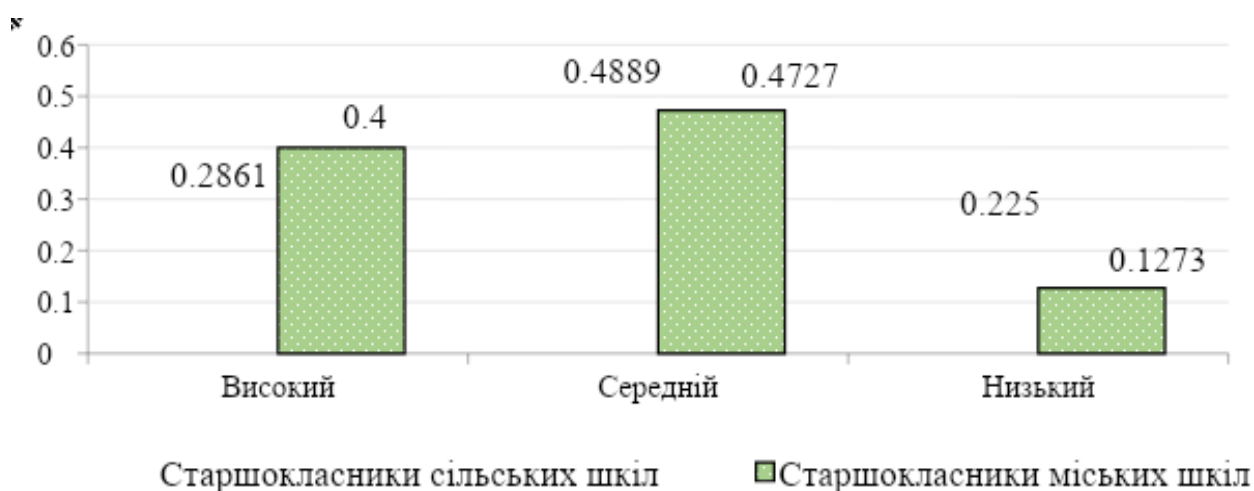

Рис.1. Кількісні показники рівнів професійного самовизначення випускників сільських і міських шкіл

Таблиця 1

Кількісні показники статевого розподілу прояву гендерної толерантності за різними сферами функціонування особистостей юнацького віку (n=294), (у %)

Сфера прояву	Дівчата, n=150			Хлопці, n=144			U-крит.
	Рівневий показник гендерної толерантності						
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	
ЕТ	1,30	28,00	70,70	0,00	16,70	83,30	17,7***
СТ	1,30	30,70	68,00	0,00	20,10	79,90	17,3***
ОТ	24,00	56,70	19,30	4,20	30,60	65,30	17,1***

Умовні позначення: U-критерій Мана-Уїтні, ЕТ – етнічна толерантність; СТ – соціальна толерантність; ОТ – особистісна толерантність, $p \leq 0,001$ ***

Таблиця 2

Кількісні показники рівнів мотивації професійної діяльності дорослих (n=124)

Рівень мотивації дорослих	Досліджувані	
	Абс. к-сть	%
Високий	52	41,94%
Середній	56	45,16%
Низький	16	12,90%

Оформлення бібліографії. Бібліографічні посилання. Загальні положення та правила складання списку інформаційних джерел

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Книги: Один автор	1. Гурська Л. І. Релігієзнавство : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : ЦУЛ, 2016. 172 с. 2. Дробот О. В. Професійна свідомість керівника : навч. посіб. Київ : Талком, 2016. 340 с.
Два автори	1. Головаха Е.И. Психология человеческого взаимопонимания / Е.И.Головаха, Н.В.Панина. К.: Наук. думка, 1992. 236 с. 2. Ромовська, З.В. Сімейне законодавство України /В.Ромовська, Ю.В.Черняк. К.: Прецедент, 2006. 93 с. (Юридична бібліотека).
Три автори	1. Кузнецов М. А., Фоменко К. І., Кузнецов О. І. Психічні стани студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності : монографія. Харків : ХНПУ, 2015. 338 с. 4. Якобчук В. П., Богоявленська Ю. В., Тищенко С. В. Історія економіки та економічної думки : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2015. 476 с.
Чотири і більше авторів	1. Возрастная психология : Полный жизненный цикл развития человека / И.Ю.Кулагина, В.Н. Коллюцкий, В.М.Басов, М.М.Зеленская. М.: ТЦ «Сфера», 2004. 404 с. 2. Основи охорони праці : підручник / О. І. Запорожець та ін. 2-ге вид. Київ : ЦУЛ, 2016. 264 с.
Автор(и) та редактор(и)/упорядники	1. Березенко В. В. PR як сфера наукового знання : монографія / за заг. наук. ред. В. М. Манакіна. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 362 с. 2. Бутко М. П., Неживенко А. П., Пепа Т. В. Економічна психологія : навч. посіб. / за ред. М. П. Бутко. Київ : ЦУЛ, 2016. 232 с. 3. Морально-етичні імперативи та розважально-рекреаційна сфера в сучасному українському суспільстві / А.В.Алексєєва та ін. К.: Держ. ін-т пробл. сім'ї та молоді, 2005. 115 с.
Без автора	1. Миротворення в умовах гібридної війни в Україні : монографія / за ред. М. А. Лепського. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2017. 172 с. 2. Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі : матеріали Всеукраїнської науково-практичної 96 конференції, 9–10 квітня 2018 р. /

	редкол. : В. Л. Погребна, Н. В. Островська, І. Ю. Тонкіх та ін. Дніпро : ЛІРА, 2018. 582
Багатомні вилання	1. Выготский Л.С. Педология подростка : Собр. соч.: в 4 т. / Л.С.Выготский. М.: Академия, 1998. Т. 2: Подростковый возраст. 1999. 234 с. 2. Сохань Л.В. Психологічні аспекти життєтворчості : в 2 ч. Ч.1 / Л.В.Сохань, О. Г. Злобіна. К.: Ін-т психології, 2006. 321 с. 3. Новицкий О. М. Сочинения : в 4 т. / ред. изд.: Н. Г. Мозговая, А. Г. Волков ; авт. вступ. ст. Н. Г. Мозговая. Киев ; Мелитополь: НПУ им. М. Драгоманова ; МГПУ им. Б. Хмельницкого, 2017. Т. 1. 382 с.
Частина видання: матеріалів конференцій (тези, доповіді)	1. Кононенко Н. Методология толерантности в системе общественных отношений. Формирование толерантного сознания в обществе : материалы VII междунар. антитеррорист. форума (Братислава, 18 нояб. 2010 г.). Киев, 2011. С. 145–150. 2. Микитів Г. В., Кондратенко Ю. Позатекстові елементи як засіб формування медіакультури читачів науково-популярних журналів. Актуальні проблеми медіаосвіти в Україні та світі : зб. тез доп. міжнар. наук.- практ. конф., м. Запоріжжя, 3-4 берез. 2016 р. Запоріжжя, 2016. С. 50–53.
Автореферати дисертацій	1. Новосад І.Я. Психологічні засади 98 життєтворчого потенціалу особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Одеса, 2007. 20 с. 2. Кулініч О. О. Право людини і громадянина на освіту в Україні та конституційно-правовий механізм його реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Маріуполь, 2015. 20 с.
Дисертації	1. Авдєєва О. С. Міжконфесійні відносини у Північному Приазов'ї (кінець XVIII - початок XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2016. 301 с. 2. Петров А.Б. Шляхи подолання стресових розладів у постраждалих від техногенних катастроф : дис. ... канд. психол. наук : 01.03.08. Київ, 2008. 189 с.
Законодавчі та нормативні документи	1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с. 2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Голос України. 2017. 27 верес. (№ 178-179). С. 10–22. 3. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 28.09.2017. URL:

	http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 15.11.2017)
<i>Каталоги</i>	1. Горницкая И. П. Каталог растений для работ по фитодизайну / Донец. ботан. сад НАН Украины. Донецк : Лебедь, 2005. 228 с. 2. Історико-правова спадщина України : кат. вист. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка; уклад.: Л. І. Романова, О. В. Земляніщина. Харків, 1996. 64 с. 3. Пам'ятки історії та мистецтва Львівської області : кат.-довід. / авт.-упоряд.: М. Зобків та ін. ; Упр. культури Львів. облдержадмін., Львів. іст. музей. Львів : Новий час, 2003. 160 с.
<i>Частина видання: Книги</i>	1. Гетьман А. П. Екологічна політика держави: конституційно-правовий аспект. Тридцять лет с экологическим правом : избранные труды. Харьков, 2013. С. 205–212. 2. Коломоєць Т. О. Адміністративна деліктологія та адміністративна деліктність. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Київ, 2009. С. 195–197. 3. Алексеев В. М. Правовий статус людини та його реалізація у взаємовідносинах держави та суспільства в державному управлінні в Україні. Теоретичні засади взаємовідносин держави та суспільства в управлінні : монографія. Чернівці, 2012. С. 151–169.
<i>Частина видання: періодичного видання (журналу, газети)</i>	1. Ткачева Р.В. Коррекция и развитие межличностных взаимоотношений в системе «ребенок»-«сверстники»-«взрослые». Практична психологія та соціальна робота. 2003. № 6. С. 52 - 60. 2. Коваль Л. Плюси і мінуси дистанційної роботи. Урядовий кур'єр. 2017. 1 листоп. (№ 205). С. 5
<i>Частина видання: продовжуваного видання</i>	1. Коломоєць Т. О. Оцінні поняття в адміністративному законодавстві України: 101 продовжуваного видання реалії та перспективи формулювання їх застосування. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. Запоріжжя, 2017. № 1. С. 36–46. 2. Левчук С. А., Хмельницький А. А. Дослідження статичного деформування складених циліндричних оболонок за допомогою матриць типу Гріна. Вісник Запорізького національного університету. Фізико-математичні науки. Запоріжжя, 2015. № 3. С. 153–159.
<i>Частина видання: довідкового видання</i>	1. Кучеренко І. М. Право державної власності. Великий енциклопедичний юридичний словник / ред. Ю. С. Шемшученко. Київ, 2007. С. 673.

	2. Пирожкова Ю. В. Благодійна організація. Адміністративне право України : словник термінів / за ред.: Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Київ, 2014. С. 54–55.
<i>Електронні ресурси</i>	1.Ганзенко О. О. Основні напрями подолання правового нігілізму в Україні. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. Запоріжжя, 2015. № 3. С. 20– 27. – URL: http://ebooks.znu.edu.ua/files/Fakhovivydannya/vznu/juridichni/VestUr2015v3/5.pdf . (дата звернення: 15.11.2017). 2. Яцків Я. С., Маліцький Б. А., Бублик С. Г. Трансформація наукової системи України протягом 90-х років ХХ століття: період переходу до ринку. Наука та інновації. 2016. Т. 12, № 6. С. 6–14. DOI: https://doi.org/10.15407/scin12.06.006 .
<i>Закордонні видання</i>	1.Bletskan D. I., Glukhov K. E., Frolova V. V. Electronic structure of 2H-SnSe ₂ : ab initio modeling and comparison with experiment. Semiconductor Physics Quantum Electronics & Optoelectronics. 2016. Vol. 19, No 1. P. 98–108. 2.Hayes M. L., Sloat R. S. Gifted students at risk for suicide // Roeper Review. – 1989. Vol. 12, № 2. P. 102-107.

ОРІЄНТОВНИЙ ДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ

1. Методи діагностики готовності дитини до школи

Тест "Ступінь психосоціальної зрілості (кругозір)"

Тестова бесіда, запропонована С. А. Банковим

Дитина повинна відповісти на наступні питання:

1. Назви свої прізвище, ім'я, по батькові.
2. Назви прізвище, ім'я, по батькові тата, мами.
3. Ти дівчинка чи хлопчик? Ким ти будеш, коли виростеш - тьотою чи дядею?
4. У тебе є брат, сестра? Хто старше?
5. Скільки тобі років? А скільки буде через рік? Через два роки?
6. Зараз ранок чи вечір (день або ранок)?
7. Коли ти снідаєш - ввечері чи вранці? Коли ти обідаєш - вранці чи вдень?
8. Що буває раніше - обід чи вечеря?
9. Де ти живеш? Назви свою домашню адресу.
10. Ким працює твій тато, твоя мама?
11. Ти любиш малювати? Якого кольору ця стрічка (плаття, олівець)?
12. Яка зараз пора року - зима, весна, літо або осінь? Чому ти так вважаєш?
13. Коли можна кататися на санках - взимку чи влітку?
14. Чому сніг буває взимку, а не влітку?
15. Що робить листоноша, лікар, вчитель?
16. Навіщо в школі потрібна парта, дзвінок?
17. Ти хочеш піти в школу?
18. Покажи своє праве око, ліве вухо. Для чого потрібні очі, вуха?
19. Яких тварин ти знаєш?
20. Яких птахів ти знаєш?
21. Хто більше - корова чи коза? Птах чи бджола? У кого більше лап: у півня або у собаки?
22. Що більше: 8 чи 5, 7 чи 3? Порахуй від трьох до шести, від дев'яти до двох.
23. Що потрібно зробити, якщо ненавмисно зламаєш чужу річ?

Оцінка відповідей

За правильні відповіді на всі підпитання дитина отримує по 1 балу (за винятком контрольних). На правильні, але неповні відповіді дитина отримує 0,5 бала. Наприклад, правильні відповіді: "Тато працює інженером", "У собаки лап більше, ніж у півня"; неповні відповіді: "Мама Таня", "Тато працює на роботі".

До контрольних завдань належать питання 5, 8, 15, 22. Вони оцінюються так:

№ 5 - дитина може обчислити, скільки їй років - 1 бал, називає рік з урахуванням місяців - 3 бали.

№ 8 - за повну домашню адресу з назвою міста - 2 бали, неповну - 1 бал.

№ 15 - за кожне правильно зазначене застосування шкільної атрибутики - 1 бал.

№ 22 - за правильну відповідь - 2 бали.

№ 16 оцінюється спільно з № 15 та № 22. Якщо в № 15 дитина набрала 3 бали, і в № 16 - дала позитивну відповідь, то вважається, що у неї позитивна мотивація до навчання в школі.

Оцінка результатів:

24-29 балів, вона вважається шкільно-зрілою;

20-24 - середньо-зрілою;

15-20 - низький рівень психосоціальної зрілості.

Дослідження розвитку мовлення молодшого школяра

(за описом Л.Г. Терлецької)

Процедура проведення.

Дослідження проводиться як з однією особою, так із невеликою групою. Дітям пропонується завдання придумати казку із заданими словами (наприклад, дівчинка, ліс, метелик, річка, кошик).

Опрацювання результатів: Підраховується загальна кількість слів та речень у казці: від 181 до 40 слів та 21 – 6 речень – високий рівень творчості; від 39 до 16 слів та 5-3 речення – середній рівень; від 15 та 2 речень – низький рівень.

Установлюється також рівень оригінальності у загальній кількості вигаданих дітьми казок.

Високий рівень оригінальності – 3 бали – сюжет не повторювався, був складним, відмічалися елементи фантазії, образного та абстрактного мислення.

Середній рівень оригінальності – 2 бали – сюжет повторювався 2–3 рази, в основному використані аналогії інших казок та приєднання названих слів до сюжету.

Низький рівень оригінальності – 1 бал – сюжет казки зустрічався 4 та більше разів.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Що таке мова та мовлення: сутність, визначення, характеристика, функції.
2. Розкрийте відмінність мовлення від мови. Значення мов та мовлення в житті людини.
3. Види мовлення, класифікаційні основи поділу, їх призначення.

4. Слово як поняття. Скорочене, згорнуте та розгорнуте мовлення, їх психологічні особливості.
5. Які ви знаєте розлади мовлення?
6. Як пов'язане порушення мови з загальним розвитком особистості?

Методика «Внутрішня позиція школяра» (Н.І.Гуткіної)

Мета: виявлення внутрішньої позиції школяра.

Обладнання: експериментальна бесіда, яка складається з 12 запитань. Внутрішню позицію школяра можна виявити у грі, але цей шлях займає багато часу. Тому гру можна замінити експериментальною бесідою, яка дає аналогічний результат. Бесіда включає питання, які допомагають побічним чином визначити наявність пізнавальної і навчальної мотивації, а також культурний рівень середовища, в якому зростає дитина.

Інструкція: експериментатор просить дитину відповісти на запитання:

1. Ти хочеш йти до школи?
2. Чи хочеш ти ще на один рік залишитися в дитячому садку(вдома)?
3. Які заняття тобі більш за все подобалися в дитячому садку? Чому?
4. Чи любиш ти, коли тобі читають книжки?
5. Ти сам просиш, щоб тобі почитали книжку?
6. Які в тебе найулюбленіші книжки? Назви їх?
7. Чому ти хочеш йти до школи?
8. Чи прагнеш ти закінчити роботу, яка в тебе не виходить чи залишаєш її?
9. Тобі подобається шкільне приладдя?
10. Коли б тобі дозволили користуватися шкільним приладдям, а до школи дозволили б не йти, чи задовольняло б це тебе? Чому?
11. Якби ти зараз грав з друзями у школу, ким би ти хотів бути : вчителем чи учнем?
12. Коли ти граєш у школу, чого тобі хочеться: щоб урок був довшим чи перерва? Чому?

Інтерпретація результатів

На запитання 1, 2 практично всі діти відповідають «Так», тому вони не є інформативними. Якщо дитина хоче йти до школи, то, як правило, вона відповідає на питання 2 незгодою залишитись ще на один рік в дитячому садку або вдома, і навпаки. Важливо звернути увагу на те, як дитина пояснює своє бажання йти до школи: «щоб навчитися читати, писати» тощо. Але деякі діти відповідають, що вони хочуть іти до школи тому, що їм «набридло в дитячому садку» чи «не хочеться спати після обіду», тобто бажання йти до школи не пов'язане із змістом навчальної діяльності чи зміною соціального статусу

дитини. Питання 3-6 спрямовані на з'ясування пізнавального інтересу опитуваного, а також рівня його розвитку. Деяке уявлення про дитину дає питання 6 (про улюблені книжки). Відповідь на питання 8 дає уявлення про те, як дитина ставиться до труднощів у діяльності. Коли дитина ще не дуже бажає стати учнем, то її задовольняє ситуація, яка пропонується питанням 10, і навпаки. Якщо дитина бажає вчитися, то вона, як правило, у грі в школу обирає роль учня, пояснює це бажанням вчитися (питання 11), а також обирає варіант «щоб урок був довшим, ніж перерва», щоб більше займатися на уроці навчальною діяльністю (питання 12). Аналіз відповідей на питання демонструє сформованість (+), чи не сформованість (-) внутрішньої позиції школяра.

2. Методики дослідження темираменту та акцентуацій характеру

Тест Г. Айзенка для визначення типу темпераменту

Інструкція. Вам пропонується кілька питань. На кожне питання відповідайте лише «так» або «ні». Не витрачайте час на обговорення питань, тут не може бути гарних або поганих відповідей, тому що це не випробування розумових здібностей.

Питання

1. Чи часто Ви відчуваєте жагу до нових вражень, до того, щоб відволіктися, випробувати сильні відчуття?
2. Чи часто Ви відчуваєте, що маєте потребу в друзях, які можуть зрозуміти Вас, підбадьорити, поспівчувати?
3. Чи вважаєте Ви себе безтурботною людиною?
4. Чи дуже важко Вам відмовитися від своїх намірів?
5. Ви обмірковуєте свої справи не поспішаючи чи прагнете почекати, перш ніж діяти?
6. Чи завжди Ви виконуєте свої обіцянки, навіть якщо Вам це не вигідно?
7. Чи часто у Вас бувають спади та підйоми настрою?
8. Чи швидко Ви зазвичай дієте й говорите?
9. Чи виникало у Вас коли-небудь відчуття, що Ви нещасні, хоча жодної серйозної причини для цього не було?
10. Чи правильно, що на парі Ви здатні зважитися на все?
11. Чи бентежитесь Ви, коли хочете познайомитися з людиною протилежної статі, яка Вам симпатична?
12. Чи буває, що, розлютившись, Ви виходите із себе?
13. Чи часто Ви дієте нерозважливо, під впливом моменту?

14. Вас часто турбує думка про те, що Вам не слід було щось робити або говорити?
15. Чому Ви віддаєте перевагу: читанню книг чи зустрічам з людьми?
16. Чи правильно, що Вас легко образити?
17. Чи любляете Ви часто бувати в компанії?
18. Чи бувають у Вас такі думки, якими Вам не хотілося б ділитися з іншими?
19. Чи правильно, що іноді Ви настільки сповнені енергії, що все горить у руках, а іноді відчуваєте втому?
20. Чи намагаєтеся Ви обмежувати коло своїх знайомств невеликою кількістю найближчих друзів?
21. Чи багато Ви мрієте?
22. Коли на Вас гримають, чи відповідаєте Ви тим самим?
23. Чи вважаєте Ви всі свої звички гарними?
24. Чи часто у Вас виникає почуття, що Ви в чомусь винні?
25. Чи здатні Ви іноді дати волю своїм почуттям і безтурботно розважатися у веселій компанії?
26. Чи можна сказати, що нерви у Вас часто натягнуті до межі?
27. Чи маєте Ви славу людини жвавої та веселої?
28. Після того як справу зроблено, чи часто Ви подумки повертаєтеся до неї й думаєте, що могли б зробити краще?
29. Чи почуваетесь Ви неспокійно, перебуваючи у великій компанії?
30. Чи трапляється, що Ви передаєте чутки?
31. Чи буває, що Вам не спиться через те, що в голові вирують різні думки? 32. Якщо Ви хочете про щось довідатися, Ви знаходите це в книзі чи питаєте в людей?
33. Чи буває у Вас сильне серцебиття?
34. Чи подобається Вам робота, що вимагає зосередженості?
35. Чи бувають у Вас дрижаки?
36. Чи завжди Ви говорите правду?
37. Чи буває Вам неприємно перебувати в компанії, де кепкують один з одного?
38. Чи дратівливі Ви?
39. Чи подобається Вам робота, що вимагає швидкодії?
40. Чи правильно, що Вам часто не дають спокою думки про різні неприємності й жахи, які могли б статися, хоча все скінчилося благополучно? 41. Чи правильно, що Ви неквапливі в рухах і трохи повільні?
42. Чи спізнивалися Ви коли-небудь на роботу, на зустріч із кимось?
43. Чи часто Вам сняться кошмари?
44. Чи правильно, що Ви так любите поговорити, що не пропускаєте будь-яку нагоду поговорити з новою людиною?

45. Чи турбують Вас які-небудь болі?
46. Чи засмутитеся Ви, якщо довго не зможете бачитися з товаришами?
47. Чи нервова Ви людина?
48. Чи є серед ваших знайомих ті, хто Вам точно не подобається?
49. Ви впевнена в собі людина?
50. Вас легко зачіпає критика ваших недоліків чи вашої роботи?
51. Чи важко Вам одержати справжнє задоволення від заходів, у яких бере участь багато народу?
52. Чи турбує Вас відчуття, що Ви чимось гірші за інших?
53. Зуміли б Ви внести позитивні зміни в нудну компанію?
54. Чи трапляється, що Ви говорите про речі, на яких зовсім не розумієтесь? 55. Чи піклуєтеся Ви про своє здоров'я?
56. Чи любите Ви пожартувати над іншими?
57. Чи страждаєте Ви від безсоння?

Опрацювання результатів

Екстраверсія. Обчислюється сума відповідей «так» у питаннях 1, 3, 8, 10, 13, 17, 22, 25, 27, 39, 44, 46, 49, 53, 56 і відповідей «ні» у питаннях 5, 15, 20, 29, 32, 34, 37, 41, 51.

Якщо сума балів дорівнює 0-10, то Ви інтроверт, занурені в себе.

Якщо 15-24, то Ви екстраверт, товариська людина, обернена до зовнішнього світу.

Якщо 11-14, то Ви амбіверт, спілкуєтеся, коли Вам це потрібно.

Невротизм. Обчислюється кількість відповідей «так» у питаннях 2, 4, 7, 9, 11, 14, 16, 19, 21, 23, 26, 28, 31, 33, 35, 38, 40, 43, 45, 47, 50, 52, 55, 57.

Якщо кількість відповідей «так» дорівнює 0-10, то це свідчить про емоційну стійкість.

Якщо 11-16, то це емоційна вразливість.

Якщо 17-22, то з'являються окремі ознаки розхитаності нервової системи.

Якщо 23-24, то — невротизм, що межує з патологією, можливий зрив, невроз.

Неправда. Обчислюється сума балів відповідей «так» у питаннях 6, 24, 36 і відповідей «ні» у питаннях 12, 18, 30, 42, 48, 54. Якщо набрана кількість балів 0-3 — норма людської неправди, відповідям можна довіряти. Якщо 4-5, то сумнівно. Якщо 6-9, то відповіді недостовірні.

Сангвінік-екстраверт: стабільна особистість, соціальний, спрямований до зовнішнього світу, товариська, часом балакуча, безтурботна, весела, любить лідерство, має багато друзів, життєрадісна.

Холерик-екстраверт: нестабільна особистість, збудлива, нестримана, агресивна, імпульсивна, оптимістична, активна, але працездатність і настрої

нестабільні, циклічні. У ситуації стресу — схильність до істерико-психопатичних реакцій.

Флегматик-інтроверт: стабільна особистість, повільна, спокійна, пасивна, незворушна, обережна, замислена, мирна, стримана, надійна, спокійна у взаєминах, здатна витримати тривалі негаразди без зривів здоров'я і настрою.

Меланхолік-інтроверт: нестабільна особистість, тривожна, песимістична, зовні стримана, але в душі надзвичайно емоційна, чутлива, переймається й переживає, схильна до тривоги, депресій, смутку; у напружених ситуаціях можливі зрив або погіршення діяльності («стрес кролика»). Типи нервової системи (темпераменту)

- *Сангвінік* має сильний, врівноважений, рухливий тип нервової системи. У людей риси цього типу виявляються в енергії та впертості відносно досягнення мети (достатня сила нервових процесів), у самовладанні (достатня врівноваженість нервових процесів) і водночас у значній рухливості нервових процесів, що виявляється в умінні швидко перебудувувати свої звички й уподобання, виходячи з конкретних обставин життя.

- *Флегматик* має сильну, врівноважену, проте інертну нервову систему. Люди, які належать до цього типу, відрізняються, передусім, неквапливістю дій. Поряд з енергією та великою працездатністю (достатня сила нервових процесів), самовладанням і вмінням тримати себе в руках (добра врівноваженість нервових процесів) у них спостерігається певний консерватизм поведінки, що свідчить про інертність (малу рухливість) нервових процесів.

- *Холерик* має сильну, але нерівноважену нервову систему. Для людей нестримного типу характерна захопленість, з якою вони виконують роботу; вони працюють натхненно, але часто будь-яка дрібниця може звести все нанівець, що свідчить про нерівноваженість нервових процесів із переважанням збудження.

- *Меланхолік* вирізняється загальною слабкістю нервової системи, для характеристики якої такі властивості, як урівноваженість і рухливість нервових процесів не застосовуються. Особливістю цього типу є швидкий розвиток позамежного гальмування під дією навіть помірних за силою подразників. У людини риси цього типу виявляються насамперед у нерішучості й нездатності наполягати на своєму. Меланхолік легко підкоряється чужій волі, за незвичних обставин впадає в паніку, життя видається йому дуже тяжким, сповненим переборних труднощів (слабкість нервових процесів). Такі люди намагаються ізолювати себе від життя з його хвилюванням, уникають товариства, бояться будь-якої відповідальності.

Методика вивчення структури темпераменту Я.Стреляу (адаптація М.М. Данилової, А.Г. Шмельова)

Інструкція: запропоновані питання належать до різних властивостей темпераменту. Відповіді на ці питання не можуть бути добрими чи поганими, так як кожен темперамент володіє своїми достоїнствами. Відповісти на запитання слід в тій послідовності, в якій вони розташовані, що не повертаючись до раніше даними відповідям. На кожне питання слід дати одне із трьох відповідей: «так», «ні», або «не знаю». Відповідь «не знаю» слід давати тоді, коли важко зупинитися на «так» чи «ні».

Текст опитувальника

1. Чи відносите Ви себе до людей, які легко встановлює товариські контакти?
2. Чи здатні Ви утриматися від тієї або іншої дії до тих пір, поки не отримаєте відповідного розпорядження?
3. Чи достатньо Вам нетривалого відпочинку для відновлення сил після стомлюючої роботи?
4. Чи вмієте Ви працювати в несприятливих умовах?
5. Утримуєтеся Ви під час спору від неділових, емоційних аргументів?
6. Чи легко Вам втягнутися в роботу після тривалої перерви, наприклад, після відпустки або канікул?
7. Забуваєте про втому, якщо робота Вас повністю «поглинає»?
8. Чи здатні Ви, доручивши кому-небудь певну роботу, терпляче чекати її закінчення?
9. Засинаєте Ви однаково легко, лягаючи спати в різний час дня?
10. Чи вмієте Ви зберігати таємницю, якщо Вас про це просять?
11. Чи легко Ви повертаєтеся до роботи, якої не займалися кілька тижнів або місяців?
12. Чи вмієте Ви терпляче пояснювати?
13. Чи любите Ви роботу, що вимагає розумової напруги?
14. Чи викликає у Вас монотонна робота нудьгу або сонливість?
15. Чи легко Ви засинаєте після сильних переживань?
16. Чи здатні Ви, коли потрібно, утриматися від прояву своєї переваги?
17. Чи важко Вам стримувати злість або роздратування?
18. Чи ведете Ви себе природно в присутності незнайомих людей?
19. Чи в змозі Ви володіти собою у важкі хвилини?
20. Чи вмієте Ви, коли потрібно, пристосувати свою поведінку до поведінки оточуючих?
21. Чи охоче Ви беретеся за відповідальну роботу?
22. Чи впливає зазвичай оточення на Ваш настрій?

23. Чи здатні Ви стійко переносити поразку?
24. Розмовляєте Ви в присутності когось, чиєю думкою особливо дорожите, настільки ж вільно, як завжди?
25. Чи викликають у Вас роздратування несподівані зміни в Вашому розпорядку дня?
26. Чи є у Вас на все готові відповіді?
27. Чи в змозі Ви вести себе спокійно, коли чекаєте важливого для себе рішення (наприклад, результат іспиту, поїздка за кордон)?
28. Чи легко Ви організуєте перші дні своєї відпустки, канікул і т.п.?
29. Чи маєте Ви так звану «швидку реакцію»?
30. Чи легко Ви пристосовуєте своє ходіння або манеру до ходіння або манери до людей більш повільних?
31. Чи швидко Ви засинаєте?
32. Чи охоче Ви виступаєте на зборах, семінарах?
33. Чи легко Вам зіпсувати настрої?
34. Чи важко Вам відірватися від роботи?
35. Чи вмієте Ви утриматися від роботи, якщо це заважає іншим?
36. Чи легко Вас спровокувати на що-небудь?
37. Чи легко Ви працюєте з людьми?
38. Чи завжди Ви, коли Вам належить що-небудь важливе, обмірковуєте свої вчинки?
39. Чи в змозі Ви, читаючи текст, простежити з початку до кінця хід думок автора?
40. Чи легко Ви вступаєте в розмову з оточуючими людьми?
41. Утримуєтеся Ви від непотрібного спору з людиною, яка не права?
42. Чи охоче Ви беретеся за роботу, що вимагає великої спритності рук?
43. Чи в змозі Ви змінити вже прийняте рішення, враховуючи думку інших?
44. Чи швидко ви звикаєте до нової системи роботи?
45. Чи можете Ви працювати вночі, якщо працювали вдень?
46. Чи швидко Ви читаєте белетристику (розповідна художня проза — романи, повісті, оповідання, новели)?
47. Чи часто Ви відмовляєтеся від своїх намірів, якщо виникають перешкоди?
48. Чи вмієте Ви тримати себе в руках, якщо цього вимагають обставини?
49. Прокидаєтеся Ви зазвичай швидко і без праці?
50. Чи в змозі Ви утриматися від моментальної реакції?
51. Чи важко Вам працювати при шумі?
52. Чи вмієте Ви, коли необхідно, утриматися від того, щоб «різати правду-матку»?

53. Чи успішно Ви справляєтеся з хвилюванням перед іспитом, зустрічю з начальником?
54. Чи швидко Ви звикаєте до нового середовища?
55. Чи любите Ви часті зміни?
56. Відновлює Чи Вам сили нічний відпочинок, після того як Ви важко працювали весь день?
57. Чи уникаєте Ви занять, що вимагають виконання в нетривалий термін різнорідних дій?
58. Самостійно чи Ви зазвичай боретеся з труднощами?
59. Перебиваєте Ви співрозмовників?
60. Вміючи плавати, стрибнули б Ви у воду, щоб врятувати потопуючого?
61. Чи в змозі Ви напружено працювати (займатися)?
62. Чи можете Ви утриматися від недоречних зауважень?
63. Чи має для Вас значення постійне місце на роботі, за столом, на лекції і т.п.?
64. Чи легко Ви переходите від одного заняття до іншого?
65. Зважаєте Чи Ви всі «за» і «проти» перед тим, як прийняти важливе рішення?
66. Чи легко Ви долаєте перешкоди?
67. Чи не заглядаєте Ви в чужі листи, речі?
68. Нудно Вам під час постійно однакових протікаючих дій, занять?
69. Чи дотримуєтеся Ви правила поведінки в громадських місцях?
70. Утримуєтеся Ви під час розмови, виступи або відповіді на запитання від зайвих рухів і жестикуляцій?
71. Чи любите Ви жваву обстановку?
72. Чи любите Ви діяльність, що вимагає певних зусиль?
73. Чи в змозі Ви тривалий час зосереджувати увагу на виконанні певного завдання?
74. Чи любите Ви заняття (роботу), що вимагає швидких рухів?
75. Чи вмієте Ви володіти собою у важких життєвих ситуаціях?
76. Встаєте Ви, якщо потрібно, відразу після того, як прокинулися?
77. Чи здатні Ви, якщо потрібно, закінчивши доручену Вам роботу, терпляче чекати, поки не закінчать свою роботу інші?
78. Чи в змозі Ви, після того як побачите що-небудь неприємне, діяти настільки ж чітко, як завжди?
79. Чи швидко Ви переглядаєте щоденні газети?
80. Чи трапляється Вам говорити так швидко, що Вас важко зрозуміти?
81. Чи можете Ви, не виспавшись, нормально працювати?
82. Чи в змозі Ви працювати тривалий час без перерви?
83. Чи в змозі Ви працювати, якщо у Вас болить голова, зуб і т.п.?

84. Чи в змозі Ви, якщо це необхідно, спокійно закінчити роботу, знаючи, що Ваші товариші розважаються або чекають Вас?
85. Чи відповідаєте Ви, як правило, швидко на несподівані питання?
86. Чи говорите Ви зазвичай швидко?
87. Чи можете Ви спокійно працювати, якщо чекаєте гостей?
88. Чи легко Ви змінюєте свою думку під впливом переконливих аргументів?
89. Терплячі Ви?
90. Чи вмієте Ви пристосуватися до ритму роботи повільнішої людини?
91. Чи вмієте Ви так спланувати роботу, щоб одночасно виконувати декілька спільних дій?
92. Чи може весела компанія змінити Ваш пригнічений настрій?
93. Чи вмієте Ви без особливих зусиль виконувати декілька дій одночасно?
94. Чи зберігаєте Ви психічну рівновагу, коли є свідком нещасного випадку на вулиці?
95. Чи любите Ви роботу, що вимагає безлічі різноманітних маніпуляцій?
96. Чи зберігаєте Ви спокій, коли страждає хтось із близьких Вам людей?
97. Самостійні Ви в важких життєвих ситуаціях?
98. Вільно чи Ви відчуваєте себе у великій чи незнайомій компанії?
99. Чи можете Ви відразу ж перервати розмову, якщо це потрібно?
100. Чи легко Ви пристосовуєтеся до методів роботи інших?
101. Чи любите Ви часто змінювати рід роботи?
102. Чи схильні Ви брати ініціативу в свої руки, якщо трапляється щось надзвичайне?
103. Утримуєтеся Ви від недоречних посмішок?
104. Починаєте Ви відразу працювати інтенсивно?
105. Наважуєтеся Чи Ви виступити проти громадської думки, якщо Вам здається, що Ви праві?
106. Чи в змозі Ви подолати тимчасову депресію?
107. Засинаєте Ви з працею, сильно втомившись від розумової праці?
108. Чи в змозі Ви спокійно чекати, наприклад, в черзі?
109. Утримуєтеся Ви від втручання, якщо заздалегідь відомо, що воно ні до чого не приведе?
110. Чи в змозі Ви спокійно аргументувати під час різкої розмови?
111. Чи в змозі Ви миттєво реагувати у складних положеннях?
112. Чи ведете Ви себе тихо, якщо Вас про це просять?
113. Чи погоджуєтеся Ви без особливих внутрішніх коливань на хворобливі лікарські процедури?
114. Чи вмієте Ви інтенсивно працювати?
115. Чи охоче Ви змінюєте місця розваг і відпочинку?

116. Чи важко Вам звикнути до нового розпорядку дня?
117. Поспішайте Ви на допомогу в нещасних випадках?
118. Утримуєтеся Ви від небажаних вигуків і жестів на спортивних матчах, в цирку і т.п.?
119. Чи любите Ви роботу (заняття), яка потребує частих розмов з різними людьми?
120. Чи володієте Ви своєю мімікою?
121. Чи любите Ви роботу, що вимагає частих енергійних рухів?
122. Чи вважаєте Ви себе сміливим?
123. Переривається у Вас голос (Вам важко говорити) в незвичайній ситуації?
124. Чи вмієте Ви долати зневіру, викликане невдачею?
125. Якщо Вас про це просять, в змозі Ви тривалий час стояти (сидіти) спокійно?
126. Чи в змозі Ви придушити свої веселощі, якщо це може когось зачепити?
127. Чи легко Ви переходите від смутку до радості?
128. Чи легко Вас вивести з себе?
129. Чи дотримуєтеся Ви без праці зобов'язують у вашому середовищі правила поведінки?
130. Любителі Ви виступати публічно?
131. Приступаєте Чи Ви зазвичай до роботи швидко, без тривалої підготовки?
132. Чи готові Ви прийти на допомогу іншому, ризикуючи життям?
133. Енергійні Ви в рухах?
134. Чи охоче Ви виконуєте відповідальну роботу?

За відповідь «Так» нараховується 2 бали, за відповідь «Не знаю» - 1 бал, за відповідь «Ні» - 0 балів. Більшість питань по кожній шкалі є прямими - на користь високого бала за шкалою говорить відповідь «так». Але є також і «зворотні» пункти - у цьому випадку в ключі перед номером шкали стоїть знак «-», в цьому випадку 2 бали нараховується за відповідь «Ні».

«Сирий» бал за кожною шкалою порівнюється з діагностичними статистичними границями:

$(M + / - S)$, де

M - середнє нормативної вибірки;

S - стандартне відхилення.

Значення середніх (M) і стандартних відхилень (S)

Інтерпретація результатів тесту

№ питання	№ шкали	№ питання	№ шкали	№ питання	№ шкали	№ питання	№ шкали
1	3	36	- 2	71	3	106	1
2	2	37	2	72	1	107	- 1
3	1	38	2	73	1	108	2
4	1	39	1	74	3	109	2
5	2	40	3	75	2	110	2
6	3	41	2	76	3	111	3
7	1	42	3	77	2	112	2
8	2	43	3	78	1	113	1
9	3	44	3	79	3	114	1
10	2	45	1	80	3	115	3
11	1	46	3	81	1	116	- 3
12	2	47	- 1	82	1	117	1
13	1	48	1	83	1	118	2
14	3	49	3	84	2	119	3
15	1	50	2	85	3	120	2
16	2	51	- 1	86	3	121	1
17	- 2	52	2	87	2	122	1
18	1	53	2	88	3	123	- 1
19	1	54	3	89	2	124	1
20	3	55	3	90	2	125	2
21	1	56	1	91	3	126	2
22	3	57	- 3	92	3	127	3
23	1	58	1	93	3	128	- 2
24	1	59	- 2	94	1	129	2
25	- 3	60	1	95	3	130	1
26	3	61	1	96	2	131	3
27	2	62	2	97	1	132	1
28	3	63	- 3	98	1	133	1
29	3	64	3	99	2	134	1
30	2	65	2	100	3		
31	3	66	1	101	3		
32	1	67	- 2	102	1		
33	3	68	3	103	2		
34	- 2	69	2	104	3		

За відповідь «Так» нараховується 2 бали, за відповідь «Не знаю» - 1 бал, за відповідь «Ні» - 0 балів. Більшість питань по кожній шкалою є прямими - на користь високого бала за шкалою говорить відповідь «так». Але є також і «зворотні» пункти - у цьому випадку в ключі перед номером шкали стоїть знак «-», в цьому випадку 2 бали нараховується за відповідь «Ні».

«Сирий» бал за кожною шкалою порівнюється з діагностичними статистичними границями:

(M + / - S), де

M - середнє нормативної вибірки;

S - стандартне відхилення.

Значення середніх (M) і стандартних відхилень (S).

	M	S
шкала 1	37	12
шкала 2	32	11
шкала 3	36	12

Рівень процесів збудження - норма від 25 до 49, 62 - вище середнього
Рівень процесів гальмування - норма від 21 до 43, 61 - вище середнього
Рухливість нервових процесів - норма від 24 до 48, 58 - вище середнього

Шкала 1:

- Високий бал (вище межі «середнє плюс стандартне відхилення») відображає силу процесу порушення;
- Низький бал (нижче межі «середнє мінус стандартне відхилення») вказує на слабкість процесу збудження.

Шкала 2:

- Високий бал відображає силу процесу гальмування;
- Низький бал - слабкість процесу гальмування.

Шкала 3:

- Високий бал відображає рухливість нервових процесів;
- Низький бал - інертність нервових процесів.

Рівень процесів збудження

Високі бали - сильна відповідна реакція на порушення, стимул; не виявляються ознаки позамежного гальмування, пряма кореляція з високими показниками за теппінг-тесту: швидке входження у роботу, виробленість і досягнення високої продуктивності; низька стомлюваність; висока працездатність і витривалість.
Низькі бали - слабка і запізнїла реакція на порушення, швидко досягається позамежне гальмування, аж до ступору, відмови в роботі; низькі показники по теппінг-тесту; повільне входження в роботу, виробленість і невисока продуктивність праці; висока стомлюваність; низька працездатність і витривалість

Рівень процесів гальмування

Високі бали - сильні нервові процеси з боку гальмування; збудження, стимули легко гасяться; швидке реагування відповідних діям на прості сенсорні сигнали,

хороша реакція; високий самоконтроль, зібраність, пильність, холоднокрівність в поведінкових реакціях.

Низькі бали - слабкість процесів гальмування, імпульсивність у відповідних діях на стимул, слабкий самоконтроль в поведінкових реакціях, певна розгальмованість, розхлябаність, невимогливість і поблажливність до себе; повільне або запізніле реагування відповідними діями на прості сигнали; погана реакція, нерівне реагування, неадекватні реакції, схильність до істерії.

Рівень рухливості нервових процесів

Високі бали - легкість перемикавання нервових процесів від збудження до гальмування і навпаки; швидкий перехід від одних видів діяльності до інших; швидке переключення, рішучість, сміливість у поведінкових реакціях.

Низькі бали - характерні для людей, схильних працювати по стереотипу, які не люблять швидких і несподіваних змін у діяльності, інертних, що виявляють, як правило, низьку здатність перемикатися на нові види робіт і успішно освоювати нову професію; не придатні для роботи в швидкоплинних умовах.

Розрахунок додаткового показника: врівноваженість за силою.

Врівноваженість за силою A дорівнює відношенню сили з порушення F_d до сили щодо гальмування F_t :

$$A = F_d / F_t$$

Чим ближче до одиниці значення A тим вищою є врівноваженість.

З досвіду відомо, що врівноваженою людиною є та, для якого значення A не виходить за межі інтервалу 0,85 - 1,15.

Якщо значення A виходить за межі інтервалу, то можна стверджувати, що даний індивідуум відрізняється неврівноваженістю своєї психологічної активності.

Причому якщо значення дроби менше 0,85 - це означає неврівноваженість в бік збудження, тобто процеси збудження не врівноважують собою процеси гальмування;

Якщо значення більше 1,15 - це означає неврівноваженість в бік гальмування, тобто процеси гальмування не врівноважують собою процеси порушення.

Особистісний опитувальник Шмішека (акцентуації характеру)

Опитувальник Шмішека - особистісний опитувальник, який призначений для діагностики типу акцентуації особистості, є реалізацією типологічного підходу до її вивчення. Оpubліковано Р. Шмішеком в 1970 р.

Методика складається з 88 питань, на які потрібно відповісти «так» або «ні». Розроблено також скорочений варіант опитувальника. З допомогою даної

методики визначаються наступні 10 типів акцентуації особистості (за класифікацією К. Леонгарда):

Коротка характеристика типів акцентуацій

1. **Гіпертимний:** люди характеризуються надмірною контактністю, балакучістю, виразністю жестів та міміки. Вони енергійні, ініціативні, оптимістичні. Разом з тим, їх легко вразити, роздратувати, вони важко переносять умови суворої дисципліни, вимушеної самотності, інколи не доводять до кінця розпочату справу й не можуть зосередитися на чомусь одному.

2. **Застряглий:** люди визначаються підвищеною здатністю до роздратування, стійкістю негативних афектів, підсвідомо завищеним честолюбством, хворобливою образливістю, у несприятливих умовах можуть стати нетерплячими, незговірливими, а у сприятливих – невтомними та цілеспрямованими працівниками.

3. **Емотивний:** люди легко піддаються впливу інших, постійно шукають нові враження, легко входять у контакт з іншими людьми, не витримують самотності, не схильні до лідерства, проявляють крайню байдужість до свого майбутнього – живуть виключно сьогоденням, імпульсивні, нетерпимі.

4. **Педантичний:** цим людям притаманні акуратність, сумлінність, надійність у справах, але вони здатні драгувати довколишніх надмірним формалізмом і занудством. Проявляють сумніви під час ухвалення рішень, нездатні прийняти кінцеві результати.

5. **Тривожний:** цим людям притаманна тенденція переживати почуття власної неповноцінності, полохливість, сором'язливість. Вони часто очікують будь-яких неприємностей. Навіть у звичних обставинах їхній рівень самооцінювання дещо занижений

6. **Демонстративний:** люди, які привертають до себе увагу, схильний до авантюризму, до витіснення із свідомості неприємних фактів свого життя, прагнуть бути в центрі подій. Характерні надмірна контактність, здатність відчувати партнера і “вживатися в роль”, підвищена емоційність, егоїстичність, добре розвинена фантазія.

7. **Циклотимний:** цим людям властиві періодичні зміни настрою залежно від зовнішньої ситуації: під час душевного підйому вони поводять себе по гіпертимному типу, під час спаду – по дистимному.

8. **Збудливий:** притаманні імпульсивність поведінки, підвищена конфліктність, в'язкість мислення, нетерпимість до інших, недостатня керованість з боку інших людей. Інколи можуть проявляти жорстокість та піддаватися потягам, пориванням.

9. **Дистимний:** цим людям притаманні низький рівень контактності, схильність до песимізму, небагатослів'я, замкнений спосіб життя. Вони серйозні, сумлінні, віддані дружбі, рідко конфліктують з іншими людьми, проте занадто пасивні та мляві.

10. **Екзальтований:** таких людей спонукає до діяльності та заряджає енергією зовнішній світ. Вони не люблять самотніх роздумів, потребують підтримки і визнання інших людей, мають багато друзів, комунікабельні, легко піддаються навіюванню. Охоче розважаються, схильні до непродуманих вчинків.

Максимальний показник по кожному типу акцентуації - 24 бали. Ознакою акцентуації вважається показник вище 12 балів. Отримані дані можуть бути представлені у вигляді «профілю особистісної акцентуації».

Існує два варіанти цієї методики:

- Дорослий варіант опитувальника Шмішека
- Дитячий варіант опитувальника Шмішека

Обидва варіанти складаються з однакової кількості питань, що мають однакові типи акцентуацій особистості і однакові методи обробки результатів. Відмінності полягають тільки у формулюванні питань, опис опитувальника та визначення домінуючих акцентуацій характеру однаково як для дорослих, так і для дітей.

Питання

1. Чи є ваше настрій у загальному веселим і безтурботним?
2. Схильні ви до образ?
3. Чи траплялося вам іноді швидко заплакати?
4. Чи завжди ви вважаєте себе правим у тій справі, яку робите, і ви не заспокоїтеся, поки не переконаєтеся в цьому?
5. Вважаєте ви себе більш сміливим, ніж у дитячому віці?
6. Чи може ваш настрій змінюватися від глибокої радості до глибокої печалі?
7. Перебуваєте ви в компанії в центрі уваги?
8. Чи бувають у вас дні, коли ви без достатніх підстав знаходитеся у похмурому і дратівливий настрої і ні з ким не хочете розмовляти?
9. Серйозний ви людина?
10. Чи Можете ви сильно сповнитися натхнення?
11. Заповзятливі ви?
12. Чи швидко ви забуваєте, якщо вас хтось образить?
13. М'якосердий ви людина?
14. Чи намагаєтеся ви перевірити після того, як опустили лист у поштову скриньку, чи не залишилося воно висіти в прорізі?
15. Чи завжди ви прагнете бути сумлінним у роботі?
16. Чи відчували ви в дитинстві страх перед грозою або собаками?

17. Чи ви вважаєте інших людей недостатньо вимогливими один до одного?
18. Чи дуже залежить ваш настрій від життєвих подій і переживань?
19. Чи завжди ви прямодушні зі своїми знайомими?
20. Часто ваш настрій буває пригніченим?
21. Чи був у вас раніше істеричний випадок або виснаження нервової системи?
22. Чи схильні ви до стану сильного внутрішнього занепокоєння чи пристрасного прагнення?
23. Чи важко вам тривалий час просидіти на стільці?
24. Чи боретесь ви за свої інтереси, якщо хтось надходить з вами несправедливо?
25. Змогли б ви вбити людину?
26. Чи Сильно вам заважає криво висить гардина або нерівно настелена скатертину, настільки, що вам хочеться негайно усунути ці недоліки?
27. Чи відчували ви в дитинстві страх, коли залишалися одні в квартирі?
28. Чи Часто у вас без причини змінюється настрій?
29. Чи завжди ви старанно ставитеся до своєї діяльності?
30. Чи швидко ви можете прогніватися?
31. Чи Можете ви бути відчайдушно веселим?
32. Чи Можете ви іноді цілком перейнятися почуттям радості?
33. Чи підходите ви для проведення розважальних заходів?
34. Висловлюєте ви зазвичай людям своє відверте думку з того чи іншого питання?
35. Чи впливає на вас вид крові?
36. Чи охоче ви займаєтеся діяльністю, пов'язаною з великою відповідальністю?
37. Чи схильні ви заступитися за людину, з якою вчинили несправедливо?
38. Чи важко вам входити в темний підвал?
39. Чи виконуєте ви копітку чорну роботу так само повільно і ретельно, як і улюблене вами справу?
40. Чи ви товариською людиною?
41. Чи охоче ви в школі декламували вірші?
42. Тікали ви з дитиною вдома?
43. Чи важко ви сприймаєте життя?
44. Чи бували у вас конфлікти і неприємності, які так вимотували вам нерви, що ви не виходили на роботу?
45. Можна сказати, що ви при невдачах не втрачаєте почуття гумору?
46. Зробіть ви першим крок до примирення, якщо вас хтось образить?
47. Чи ви Любите тварин?
48. Чи вийдете ви з роботи або з дому, якщо у вас там щось не в порядку?

49. Мучать вас невизначені думки, що з вами або з вашими родичами трапиться якесь нещастя?
50. Чи вважаєте ви, що настрої залежить від погоди?
51. Утруднить вас виступити на сцені перед великою кількістю глядачів?
52. Чи Можете ви вийти з себе і дати волю рукам, якщо вас хтось навмисне грубо розсердить?
53. Чи багато ви спілкуєтеся?
54. Якщо ви будете чим-небудь розчаровані, прийдете в розпач?
55. Чи подобається вам робота організаторського характеру?
56. Наполегливо ви прагнете до своєї мети, навіть якщо на шляху зустрічається багато перешкод?
57. Чи може вас захопити кінофільм, що сльози-виступлять на очах?
58. Чи важко вам буде заснути, якщо ви цілий день роздумували над своїм майбутнім або якою-небудь проблемою?
59. Чи доводилося вам у шкільні роки користуватися під-, казками або списувати у товаришів домашнє завдання?
60. Чи важко вам піти вночі на кладовищі?
61. Чи слідкуєте ви з великою увагою, щоб кожна річ у хаті лежала на своєму місці?
62. Чи доводилося вам лягти спати в гарному настрої, а прокинутися в пригніченому і кілька годин залишатися в ньому?
63. Чи Можете ви з легкістю пристосуватися до нової ситуації?
64. Чи є у вас схильність до головного болю?
65. Чи Часто ви смієтеся?
66. Чи Можете ви бути привітним з людьми, не відкриваючи свого справжнього ставлення до них?
67. Чи можна вас назвати жвавим і жвавим людиною?
68. Чи Сильно ви страждаєте через несправедливість?
69. Чи можна вас назвати пристрасним любителем природи?
70. Чи є у вас звичка перевіряти перед сном або перед тим, як піти, вимкнений газ і світло, чи закрита двері?
71. Полохливі ви?
72. Чи буває, що ви відчуваєте себе на сьомому небі, хоча об'єктивних причин для цього немає?
73. Чи охоче ви брали участь в юності в гуртках художньої самодіяльності, в театральному гуртку?
74. Чи тягне вас іноді дивитися вдалину?
75. Чи дивитесь ви на майбутнє песимістично?

76. Чи може ваш настрій змінитися від найвищої радості до глибокої туги за короткий період часу?
77. Легко піднімається ваш настрій в дружній компанії?
78. Переносити ви злість тривалий час?
79. Чи Сильно ви переживаєте, якщо горе трапилося у іншої людини?
80. Чи була у вас в школі звичка переписувати лист у зошиті, якщо ви поставили на нього пляму?
81. Можна сказати, що ви більше недовірливі і обережні, ніж довірливі?
82. Чи Часто ви бачите страшні сни?
83. Чи виникала у вас думка проти волі кинутися з вікна, під поїзд, що наближається?
84. Стаєте ви радісним у веселому оточенні?
85. Чи Легко ви можете відволіктися від важких питань і не думати про них?
86. Чи важко вам стримати себе, якщо ви розозлитесь?
87. Чи віддаєте ви перевагу мовчати (так), або ви балакучі (немає)?
88. Могли б ви, якщо довелось б брати участь у театральному дійстві, з повним проникненням і перевтіленням увійти в роль і забути про себе?

Ключ

При збігу відповіді на питання з ключем відповіді присвоюється один бал.

Демонстративність/демонстративний тип:

+: 7, 19, 22, 29, 41, 44, 63, 66, 73, 85, 88.

-: 51.

Суму відповідей помножити на 2.

Застраювання/застряючий тип:

+: 2, 15, 24, 34, 37, 56, 68, 78, 81.

-: 12, 46, 59.

Суму відповідей помножити на 2.

Педантичність/педантичний тип:

+: 4, 14, 17, 26, 39, 48, 58, 61, 70, 80, 83.

-: 36.

Суму відповідей помножити на 2.

Збудливість/збудливий тип:

+: 8, 20, 30, 42, 52, 64, 74, 86. Суму відповідей помножити на 3.

Гипертимність/гипертимный тип:

+: 1, 11, 23, 33, 45, 55, 67, 77. Суму відповідей помножити на 3.

Дистимність/дистимический тип:

+: 9, 21, 43, 75, 87. Суму відповідей помножити на 3.

Тривожність/тривожно-боязливий тип:

+: 16, 27, 38, 49, 60, 71, 82.

-: 5.

Суму відповідей помножити на 3.

Екзальтованість/афективно-екзальтований тип:

+: 10, 32, 54, 76. Суму відповідей помножити на 6.

Емотивність/эмотивный тип:

+: 3, 13, 35, 47, 57, 69, 79.

-: 25.

Суму відповідей помножити на 3.

Циклотимність/циклотимный тип:

+: 6, 18, 28, 40, 50, 62, 72, 84. Суму відповідей помножити на 3.

Максимальна сума балів після множення - 24. За деякими джерелами, ознакою акцентуації вважається величина, що перевищує 12 балів. Інші ж на підставі практичного застосування опитувальника вважають, що сума балів в діапазоні від 15 до 19 говорить лише про тенденції до того чи іншого типу акцентуації. І лише в разі перевищення 19 балів риса характеру є акцентуїрованою. Отримані дані можуть бути представлені у вигляді "профілю особистісної акцентуації".

3. Методи діагностики комунікативних, організаторських умінь та схильності до конфліктної поведінки.

Дослідження комунікативних та організаторських схильностей (КОС)

Дослідження комунікативних та організаторських схильностей (КОС) за допомогою тест-опитувальника КОЗ можна проводити і з одним досліджуваним, і з групою. Досліджуваним роздають тексти опитувальника, бланки для відповідей, зачитується інструкція.

Інструкція: «Запропонований вам тест містить 40 питань. Прочитайте їх та дайте відповіді на всі питання за допомогою бланка. На бланку надруковані номери питань. Якщо ваша відповідь на питання позитивна, тобто ви погоджуєтесь з тим, про що запитують у питанні, то на бланку відповідний номер обведіть кружечком. Якщо ваша відповідь негативна, тобто ви не погоджуєтесь, то відповідний номер закресліть. Слідкуйте, щоб номер питання і номер у бланку для відповідей співпадали. Майте на увазі, що питання носять загальний характер і не можуть містити всіх необхідних подробиць. Тому уявіть собі типові ситуації і не задумуйтесь над деталями. Не слід витратити багато часу на роздуми, відповідайте швидко. Можливо, на деякі питання вам буде важко відповісти. Тоді намагайтесь дати ту відповідь, якій ви надаєте перевагу. При відповіді на будь-яке з цих питань звертайте увагу на його перші

слова та узгоджуйте свої відповіді з ними. Відповідаючи на питання, не прагніть створити заздалегідь приємне враження. Важлива ваша відвертість при відповіді».

Опитувальник

1. Чи багато у вас друзів, з якими ви постійно спілкуєтесь?
2. Чи часто вам вдається схилити більшість своїх знайомих до прийняття ними вашої думки?
3. Чи довго вас турбує почуття образи, яку завдали вам хтось із приятелів?
4. Чи завжди вам важко орієнтуватися у критичній ситуації, що склалась?
5. Чи є у вас прагнення до встановлення нових знайомств з різними людьми?
6. Чи подобається вам займатись громадською роботою?
7. Чи вірно, що вам приємніше та простіше проводити час з книжками або з якими-небудь іншими справами, ніж з людьми?
8. Якщо виникли які-небудь завади у здійсненні ваших намірів, то чи легко відступаєте від них?
9. Чи легко ви встановлюєте контакти з людьми, які значно старші за віком?
10. Чи любите ви придумувати та організовувати зі своїми приятелями різні ігри та розваги?
11. Чи важко вам включатись у нову для вас компанію?
12. Чи часто ви відкладаєте на інші дні ті справи, які потрібно було б виконати сьогодні?
13. Чи легко вам вдається встановлювати контакти з незнайомими людьми?
14. Чи прагнете ви добитися, щоб ваші приятелі, колеги діяли у відповідності з вашою думкою?
15. Чи важко ви адаптуєтесь у новому колективі?
16. Чи вірно, що у вас не буває конфліктів з колегами з причини невиконання ними своїх обов'язків, зобов'язань?
17. Чи прагнете ви при нагоді познайомитись та поговорити з новою людиною?
18. Чи часто у вирішенні важливих справ ви приймаєте ініціативу на себе?
19. Чи дратують вас оточуючі люди і чи хочеться вам побути одному?
20. Чи правда, що ви зазвичай погано орієнтуєтесь при незнайомих умовах?
21. Чи подобається вам постійно знаходитись серед людей?

22. Чи виникає у вас роздратування, якщо вам не вдається закінчити розпочату справу?
23. Чи зазнаєте ви почуття утруднення, незручності, якщо прийдеться проявити ініціативу, щоб познайомитись з новою людиною?
24. Чи правда, що ви стомлюєтесь від частого спілкування з приятелями?
25. Чи любите ви брати участь у колективних іграх?
26. Чи часто ви проявляєте ініціативу при вирішенні питань, що стосуються інтересів ваших друзів, знайомих?
27. Чи правда, що ви почуваєте себе невпевнено серед малознайомих людей?
28. Чи вірно, що ви рідко прагнете довести свою правоту?
29. Чи вважаєте ви, що вам не дуже важко внести пожвавлення в малознайому компанію?
30. Чи брали ви участь у громадській роботі в школі?
31. Чи прагнете ви обмежити коло своїх знайомих невеликою кількістю людей?
32. Чи вірно, що ви не прагнете відстоювати свою думку або рішення, якщо воно не було відразу прийняте вашими товаришами?
33. Чи відчуваєте себе невимушено, попавши у незнайому вам компанію?
34. Чи охоче ви приступаєте до організації різних заходів для своїх товаришів?
35. Чи правда, що ви не відчуваєте себе достатньо впевненим та спокійним, коли потрібно говорити що-небудь великій групі людей?
36. Чи часто ви спізнюєтесь на ділові зустрічі, побачення?
37. Чи вірно, що у вас багато друзів?
38. Чи часто ви потрапляєте у центр уваги своїх товаришів?
39. Чи часто ви соромитесь, почуваєтесь незручно при спілкуванні з малознайомими людьми?
40. Чи правда, що ви не дуже впевнено почуваєте себе в оточенні великої групи своїх приятелів?

Бланк для відповідей являє собою чотири колонки з цифрами, що означають номери питань та пронумеровані від 1 до 40 у певному порядку, точно такому, як на зразку.

Якщо досліджуваних було декілька, то при необхідності бланки підписують на зворотній стороні.

Обробка результатів

Мета обробки результатів — отримання індексів комунікативних та організаторських здібностей. Для цього відповіді досліджуваного зіставляють із дешифратором і підраховують кількість збігів окремо за комунікативними та організаторськими схильностями. У дешифраторі враховується за рядками розташування номерів питань у бланку для відповідей.

1	5	9	13	17	21	25	29	33	37
2	6	10	14	18	22	26	30	34	38
3	7	11	15	19	23	27	31	35	39
4	8	12	16	20	24	28	32	36	40

Дешифратор

Схильності	Відповіді	
	позитивні	негативні
Комунікативні	номера питань 1-го рядка	номера питань 2-го рядка
Організаторські	номера питань 3-го рядка	номера питань 4-го рядка

$$K_k = \frac{K_x}{20}; \quad K_o = \frac{O_x}{20}, \text{ де}$$

K_k — коефіцієнт комунікативних схильностей;

K_o — коефіцієнт організаційних схильностей;

Щоб визначити рівень комунікативних та рівень організаторських здібностей, потрібно поррахувати їх коефіцієнти. Коефіцієнти являють собою відношення кількості збігів відповідей тієї чи іншої схильності до максимально можливої кількості збігів, у даному випадку — до 20.

Формули для підрахунку такі:

K_x та O_x — кількість співпадаючих з дешифратором відповідей, відповідно до комунікативних та організаційних схильностей.

Аналіз результатів

У ході аналізу результатів спочатку дають оцінку рівня комунікативних та організаторських схильностей досліджуваного. Для цього користуються шкалою оцінок.

Шкала оцінок комунікативних та організаторських схильностей

Кк	Ко	Шкала оцінки
0,10–0,45	0,2–0,55	1
0,46–0,55	0,56–0,65	2
0,56–0,65	0,66–0,70	3
0,66–0,75	0,71–0,80	4
0,75–1,00	0,81–1,00	5

Рівень розвитку комунікативних та організаторських схильностей характеризується за допомогою оцінок за шкалою наступним чином. Досліджувані, що отримали оцінку 1, — це люди з низьким рівнем прояву комунікативних та організаторських схильностей.

Досліджувані, що отримали оцінку 2, мають комунікативні та організаційні схильності нижче середнього рівня. Вони не прагнуть до спілкування, почувають себе скуто у новій компанії, колективі, надають перевагу проводити час наодинці, обмежують свої знайомства, відчувають труднощі у встановленні контактів з людьми і у виступах перед аудиторією, погано орієнтуються у незнайомій ситуації, не відстоюють свою думку, важко переживають образи. У багатьох справах вони намагаються уникати прояву самостійних рішень та ініціативи.

Для досліджуваних з оцінкою 3 характерний середній рівень прояву комунікативних та організаторських схильностей. Вони прагнуть до контактів з людьми, не обмежують коло своїх знайомств, відстоюють свою думку, планують свою роботу, однак потенціал їх схильностей не відрізняється високою стійкістю. Ця група досліджуваних потребує подальшої серйозної та планомірної виховної роботи по формуванню та розвитку комунікативних та організаторських схильностей.

Досліджувані, що отримали оцінку 4, відносяться до групи з високим рівнем прояву комунікативних та організаторських схильностей. Вони не губляться у новій обстановці, швидко знаходять друзів, постійно прагнуть розширити коло знайомих, займаються громадською діяльністю, допомагають близьким, друзям, проявляють ініціативу у спілкуванні, з задоволенням беруть участь у організації громадських заходів, здатні приймати самостійні рішення у важкій ситуації. Все це вони роблять не за примусом, а згідно внутрішнім прагненням.

Досліджуваним, що отримали вищу оцінку 5, притаманний дуже високий рівень прояву комунікативних та організаторських схильностей. Вони відчувають потребу у комунікативній та організаторській діяльності і активно прагнуть до неї, швидко орієнтуються у складних ситуаціях, невимушено поведуть себе у новому колективі, це ініціативні люди, які віддають перевагу у важливих справах або у складній ситуації приймати самостійні рішення, відстоюють свою думку та досягають, щоб її сприймали інші. Вони можуть внести позитивний внесок у незнайому компанію, люблять організовувати різні ігри,

заходи, настійливі у діяльності, яка їх приваблює, і самі шукають такі справи, які б задовольняли їх потребу у комунікації та організаційній діяльності.

Комунікативні та організаторські схильності являють собою важливий компонент та передумови розвитку здібностей у тих видах діяльності, які пов'язані зі спілкуванням з людьми, з організацією колективної роботи. Вони є важливою ланкою у розвитку педагогічних здібностей.

Бажання займатись організаційною діяльністю та спілкуватись з людьми залежить і від змісту відповідних форм активності, і від типологічних особливостей самої особистості. В основному вони визначаються суб'єктивною цінністю та значущістю для людини майбутніх результатів її активності та ставлення і відношення до осіб, з якими вона взаємодіє. Це слід врахувати, складаючи рекомендації для осіб з низьким рівнем розвитку досліджуваних схильностей. Достатньо часто схильності з'являються у ході таких видів діяльності і спілкування, які спочатку людині байдужі, але по мірі включення в них стають значущими. Тут важливі власні зусилля та подолання комунікативних бар'єрів, які можливі, якщо людина ставить собі свідому мету саморозвитку.

Тест «Типи поведінки в конфлікті». Кеннет Томас

Інструкція: Перед вами ряд тверджень, які допоможуть визначити деякі особливості вашої поведінки. Тут не може бути відповідей «правильних» або «неправильних». Люди різні, і кожен може висловити свою думку.

Є два варіанти А і В, з яких ви повинні вибрати один, у більшою мірою відповідає вашим поглядам, вашу думку про себе. У бланку для відповідей поставте виразний хрестик відповідно до одного з варіантів (А або В) для кожного твердження. Відповідати треба як можна швидше.

1.

А. Іноді я надаю можливість іншим взяти на себе відповідальність за рішення спірного питання.

В. Чим обговорювати те, у чому ми розходимося, я намагаюся звернути увагу на те, з чим ми обидва згодні.

2.

А. Я намагаюся знайти компромісне рішення.

В. Я намагаюся улагодити справу з урахуванням інтересів іншого і моїх власних.

3.

А. Зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого.

В. Я намагаюся заспокоїти іншого і головним чином зберегти наші відносини.

4.

А. Я намагаюся знайти компромісне рішення.

- В. Іноді я жертвую своїми власними інтересами заради інтересів іншої людини.
- 5.
- А. Улагоджуючи спірну ситуацію, я весь час намагаюся знайти підтримку в іншого.
- В. Я намагаюся зробити все, щоб уникнути марної напруженості.
- 6.
- А. Я намагаюся уникнути неприємностей для себе.
- В. Я намагаюся домогтися свого.
- 7.
- А. Я намагаюся відкласти рішення спірного питання з тим, щоб з часом вирішити його остаточно.
- В. Я вважаю можливим у чимось поступитися, аби домогтися іншого.
- 8.
- А. Зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого.
- В. Я першою справою намагаюся ясно визначити те, у чому складаються всі порушені інтереси.
- 9.
- А. Думаю, що не завжди варто хвилюватися через якихось виникаючих розбіжностей.
- В. Я прикладаю зусилля, щоб домогтися свого.
- 10.
- А. Я твердо прагну досягти свого.
- В. Я намагаюся знайти компромісне рішення.
- 11.
- А. Першою справою я намагаюся ясно визначити, в чому полягають всі порушені спірні питання.
- В. Я намагаюся заспокоїти іншого і головним чином зберегти наші відносини.
- 12.
- А. Найчастіше я уникаю займати позицію, яка може викликати суперечки.
- В. Я даю можливість іншому в чомусь залишитися при своїй думці, якщо він також йде мені назустріч.
- 13.
- А. Я пропоную середню позицію.
- В. Я наполягаю, щоб було зроблено по-моєму.
- 14.
- А. Я повідомляю іншому свою точку зору і запитую про його погляди.
- В. Я намагаюся показати іншому логіку і переваги моїх поглядів.
- 15.
- А. Я намагаюся заспокоїти іншого і головним чином зберегти наші відносини.

В. Я намагаюся зробити так, щоб уникнути напруженості.

16.

А. Я намагаюся не зачепити почуттів іншого.

В. Я намагаюся переконати іншого в перевагах моєї позиції.

17.

А. Зазвичай я наполегливо намагаюся домогтися свого.

В. Я намагаюся зробити все, щоб уникнути марної напруженості.

18.

А. Якщо це зробить іншого щасливим, дам йому можливість настояти на своєму.

В. Я даю можливість іншому в чомусь залишитися при своїй думці, якщо він також йде мені назустріч.

19.

А. Першою справою я намагаюся ясно визначити те, у чому складаються всі порушені питання та інтереси.

В. Я намагаюся відкласти рішення спірного питання з тим, щоб з часом вирішити його остаточно.

20.

А. Я намагаюся негайно подолати наші розбіжності.

В. Я намагаюся знайти найкраще поєднання вигод і втрат для обох сторін.

21.

А. Ведучи переговори, я намагаюся бути уважним до бажань іншого.

В. Я завжди схиляюся до прямого обговорення проблеми і їх спільним рішенням.

22.

А. Я намагаюся знайти позицію, яка знаходиться посередині між моєю позицією і точкою зору іншої людини.

В. Я відстоюю свої бажання.

23.

А. Як правило, я стурбований тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас.

В. Іноді я надаю можливість іншим взяти на себе відповідальність за рішення спірного питання.

24.

А. Якщо позиція іншого здається мені дуже важливою, я постараюся піти назустріч його бажанням.

В. Я намагаюся переконати іншого прийти до компромісу.

25.

А. Я намагаюся показати іншому логіку і переваги моїх поглядів.

Ст. Ведучи переговори, я намагаюся бути уважним до бажань іншого.

26.

А. Я пропоную середню позицію.

В. Я майже завжди заклопотаний тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас.

27.

А. Найчастіше я уникаю займати позицію, яка може викликати суперечки.

В. Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість настояти на своєму.

28.

А. Зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого.

Ст. Улагоджуючи ситуацію, я зазвичай намагаюся знайти підтримку в іншого.

29.

А. Я пропоную середню позицію.

Ст. Думаю, що не завжди варто хвилюватися через якихось виникаючих розбіжностей.

30.

А. Я намагаюся не зачепити почуттів іншого.

В. Я завжди займаю таку позицію в спірному питанні, щоб ми спільно з іншим людиною могли домогтися успіху.

Бланк опитувальника

№	А	В	№	А	В	№	А	В
1			11			21		
2			12			22		
3			13			23		
4			14			24		
5			15			25		
6			16			26		
7			17			27		
8			18			28		
9			19			29		
10			20			30		

Ключ до опитувальника

1. Суперництво: 3А, 6В, 8А, 9В, 10А, 13В, 14В, 16В, 17А, 22В, 25А, 28А.

2. Співпраця: 2В, 5А, 8В, 11А, 14А, 19А, 20А, 21В, 23В, 26В, 28В.

3. Компроміс: 2А, 4А, 7В, 10В, 12В, 13А, 18В, 22А, 23А, 24, 26А, 29А.

4. Уникнення: 1А, 5В, 6А, 7А, 9А, 12А, 15В, 17В, 19В, 20В, 27А, 29В.

5. Пристосування: 1В, 3В, 4В, 11В, 15А, 16А, 18А, 21 А, 24А, 25, 27В, 30А.

Обробка результатів

В ключі кожен відповідь А чи дає уявлення про кількісному вираженні: суперництва, співпраці, компромісу, уникнення і пристосування. Якщо відповідь співпадає з вказаним у ключі, йому присвоюється значення 1, якщо не збігається, то присвоюється значення 0. Кількість балів, набраних індивідом за кожною шкалою, дає уявлення про вираженість у нього тенденції до прояву відповідних форм поведінки в конфліктних ситуаціях. Для обробки результатів зручно використовувати маску.

4. Методи діагностики професійної спрямованості особистості, емоційного та професійного вигорання.

Методика діагностики рівня емоційного вигорання В. В. Бойко

Інструкція. Читайте судження і відповідайте «так» або «ні». Візьміть до уваги, що якщо у формулюваннях опитувальника йдеться про партнерів, то маються на увазі суб'єкти вашої професійної або навчальної діяльності - колеги, учні та інші люди, з якими ви щодня працюєте або вчитеся.

1. Організаційні недоліки на роботі постійно змушують нервувати, переживати, напружуватися.
2. Сьогодні я задоволений своєю професією не менше, аніж на початку кар'єри.
3. Я помилився у виборі професії або профілю діяльності (займаю не своє місце).
4. Мене турбує те, що я став гірше працювати (менш продуктивно і якісно, повільніше).
5. Тепло타 взаємодії з партнерами дуже залежить від мого настрою - хорошого або поганого.
6. Від мене як професіонала мало залежить благополуччя партнерів.
7. Коли я приходжу з роботи додому, то деякий час (години 2-3) мені хочеться побути наодинці, щоб зі мною ніхто не спілкувався.
8. Коли я відчуваю втому або напруга, то намагаюся скоріше вирішити проблеми партнера (згорнути взаємодія).
9. Мені здається, що емоційно я не можу дати партнеру того, що вимагає професійний обов'язок.
10. Моя робота притупляє емоції.
11. Я відверто втомився від людських проблем, з якими доводиться мати справу на роботі.

12. Чи буває, я погано засинаю (сплю) через переживання, пов'язаних з роботою.
13. Взаємодія з партнерами вимагає від мене великої напруги.
14. Робота з людьми приносить все менше задоволення.
15. Я б змінив місце роботи, якби випала нагода.
16. Мене часто засмучує те, що я не можу належним чином надати партнерові професійну підтримку, послугу, допомогу.
17. Мені завжди вдається запобігти впливу поганого настрою на ділові контакти.
18. Мене дуже засмучує, якщо щось не ладиться у відносинах з діловим партнером.
19. Я настільки втомлююся на роботі, що вдома намагаюся спілкуватися якнайменше.
20. Через брак часу, втоми або напруги часто приділяю увагу партнеру менше, ніж належить.
21. Іноді самі звичайні ситуації спілкування на роботі викликають роздратування.
22. Я спокійно сприймаю обґрунтовані претензії партнерів.
23. Спілкування з партнерами спонукало мене цуратися людей.
24. При згадці про деяких колег по роботі або партнерів у мене псується настрій.
25. Конфлікти або розбіжності з колегами забирають багато сил і емоцій.
26. Мені все важче встановлювати або підтримувати контакти з діловими партнерами.
27. Обстановка на роботі мені здається дуже важкою, складною.
28. У мене часто виникають тривожні очікування, пов'язані з роботою: щось має статися, як би не допустити помилки, чи зможу зробити все як треба, не скоротять чи і т.п.
29. Якщо партнер мені неприємний, я намагаюся обмежити час спілкування з ним або приділяти йому менше уваги.
30. У спілкуванні на роботі я дотримуюся принципу: «не роби людям добра, не отримаєш зла».
31. Я охоче розповідаю домашнім про свою роботу.
32. Бувають дні, коли мій емоційний стан погано позначається на результатах роботи (менше роблю, знижується якість, трапляються конфлікти).
33. Часом я відчуваю, що треба виявити до партнера емоційну чуйність, але не можу.
34. Я дуже переживаю за свою роботу.

35. Партнерам по роботі віддаєш уваги і турботи більше, ніж отримуєш від них вдячності.
36. При думки про роботу мені зазвичай стає не по собі: починає колоти в області серця, підвищується тиск, з'являється головний біль.
37. У мене хороші (цілком задовільні) відносини з безпосереднім керівником.
38. Я часто радію, бачачи, що моя робота приносить користь людям.
39. Останнім часом (чи як завжди) мене переслідують невдачі на роботі.
40. Деякі сторони (факти) моєї роботи викликають глибоке розчарування, валять в зневіру.
41. Бувають дні, коли контакти з партнерами складаються гірше, ніж зазвичай.
42. Останнім часом я часто помиляюся в оцінці ділових партнерів.
43. Втома від роботи призводить до того, що я намагаюся скоротити спілкування з друзями і знайомими.
44. Я зазвичай виявляю інтерес до особистості партнера крім того, що стосується справи.
45. Зазвичай я приходжу на роботу відпочив, зі свіжими силами, у гарному настрої.
46. Я іноді ловлю себе на тому, що працюю з партнерами автоматично, без душі.
47. По роботі зустрічаються настільки неприємні люди, що мимоволі бажаєш їм чогось поганого.
48. Після спілкування з неприємними партнерами у мене буває погіршення фізичного або психічного самопочуття.
49. На роботі я відчуваю постійні фізичні і психологічні перевантаження.
50. Успіхи в роботі надихають мене.
51. Ситуація на роботі, в якій я опинився, здається безвихідною (майже безвихідною).
52. Я втратив спокій через роботу.
53. Протягом останнього року була скарга (були скарги) на мою адресу з боку партнера (партнерів).
54. Мені вдається берегти нерви завдяки тому, що багато з того, що відбувається з партнерами я не приймаю близько до серця.
55. Я часто з роботи приношу додому негативні емоції.
56. Я часто працюю через силу.
57. Раніше я був більш чуйним і уважним до партнерів, ніж тепер.
58. У роботі з людьми керуюся принципом: не гай нерви, бережи здоров'я.
59. Іноді йду на роботу з важким почуттям: як все набридло, нікого б не бачити і не чути.
60. Після напруженого робочого дня я відчуваю нездужання.

61. Контингент партнерів, з якими я працюю, дуже важкий.
62. Іноді мені здається, що результати моєї роботи не варті тих зусиль, які я витрачаю.
63. Якби мені пощастило з роботою, я був би більш щасливий.
64. Я в розпачі через те, що на роботі у мене серйозні проблеми.
65. Іноді я роблю зі своїми партнерами так, як не хотів би, щоб чинили зі мною.
66. Я засуджую партнерів, які розраховують на особливу поблажливість, увагу.
67. Найчастіше після робочого дня у мене немає сил займатися домашніми справами.
68. Зазвичай я кваплю час: скоріше б робочий день скінчився.
69. Стани, прохання, потреби партнерів зазвичай мене щиро хвилюють.
70. Працюючи з людьми, я зазвичай як би ставлю екран, що захищає від чужих страждань і негативних емоцій.
71. Робота з людьми (партнерами) дуже розчарувала мене.
72. Щоб відновити сили, я часто приймаю ліки.
73. Як правило, мій робочий день проходить спокійно і легко.
74. Мої вимоги до виконуваної роботи вище, ніж те, чого я досягаю в силу обставин.
75. Моя кар'єра склалася невдало.
76. Я дуже нервую через все, що пов'язано з роботою.
77. Деяких зі своїх постійних партнерів я не хотів би бачити і чути.
78. Я схвалюю колег, які повністю присвячують себе людям (партнерам), забуваючи про власні інтереси.
79. Моя втома на роботі зазвичай мало позначається (ніяк не позначається) на спілкуванні з домашніми та друзями.
80. Якщо надається випадок, я приділяю партнеру менше уваги, але так, щоб він цього не помітив.
81. Мене часто підводять нерви в спілкуванні з людьми на роботі.
82. До всього (майже до всього), що відбувається на роботі, я втратив інтерес, живе почуття.
83. Робота з людьми погано вплинула на мене як професіонала - розлютила, зробила нервовим, притупила емоції.
84. Робота з людьми явно підриває моє здоров'я.

Обробка даних

Кожен варіант відповіді попередньо оцінений компетентними суддями тих чи інших числом балів - зазначається в ключі поруч з номером судження в дужках. Це зроблено тому, що ознаки, включені в симптом, мають різне

значення у визначенні його важкості. Максимальну оцінку в 10 балів отримав від суддів ознака, найбільш показовий для симптому.

Відповідно до «ключем», здійснюються такі підрахунки:

- 1) визначається сума балів роздільно для кожного з 12 симптомів (по чотири в кожній з трьох фаз) вигорання;
- 2) підраховується сума показників симптомів для кожної з трьох фаз формування вигорання;
- 3) перебуває підсумковий показник синдрому емоційного вигорання - сума показників усіх 12 симптомів.

«Напруга»

1. Переживання психотравмуючих обставин:

+ 1 (2), +13 (3), +25 (2), - 37 (3), +49 (10), +61 (5), - 73 (5).

2. Незадоволеність собою:

-2 (3), +14 (2), +126 (2), - 38 (10), - 50 (5), +62 (5), +74 (3).

3. «Загнаність в клітку»:

+3 (10), +15 (5), +27 (2), +39 (2), +51 (5), +63 (1), - 75 (5).

4. Тривога і депресія:

+4 (2), +16 (3), +28 (5), +40 (5), +52 (10), +64 (2), +76 (3).

«Резистенції»

1. Неадекватне виборче емоційне реагування:

+ 5 (5), - 17 (3), +29 (10), +41 (2), +53 (2), +65 (3), +77 (5).

2. Емоційно-моральна дезорієнтація:

+ 6 (10), - 18 (3), +30 (3), +42 (5), +54 (2), +66 (2), - 78 (5).

3. Розширення сфери економії емоцій:

+ 7 (2), +19 (10), - 31 (2), +43 (5), +55 (3), +67 (3), - 79 (5).

4. Редукція професійних обов'язків:

+ 8 (5), +20 (5), +32 (2), - 44 (2), +56 (3), +68 (3), +80 (10).

«Виснаження»

1. Емоційний дефіцит:

+ 9 (3), +21 (2), +33 (5), - 45 (5), +57 (3), - 69 (10), +81 (2).

2. Емоційна відстороненість:

+ 10 (2), +22 (3), - 34 (2), +46 (3), +58 (5), +70 (5), +82 (10).

3. Особистісна відстороненість (деперсоналізація):

+ 11 (5), +23 (3), +35 (3), +47 (5), +59 (5), +72 (2), +83 (10).

4. Психосоматичні і психовегетативні порушення:

+ 12 (3), +24 (2), +36 (5), +48 (3), +60 (2), +72 (10), +84 (5).

інтерпретація результатів

Запропонована методика дає докладну картину синдрому «емоційного вигорання». Перш за все, треба звернути увагу на окремо взяті симптоми.

Показник вираженості кожного симптому коливається в межах від 0 до 30 балів:

- 1) 9 і менше балів - не склалося симптом;
- 2) 10-15 балів - складаний симптом;
- 3) 16 і більше - сформований симптом.

Симптоми з показником 20 і більше балів відносяться до домінуючих у фазі або в усьому синдром емоційного вигорання.

Методика дозволяє побачити провідні симптоми вигорання. Істотно важливо відзначити, до якої фази формування стресу належать домінуючі симптоми і в якій фазі їх найбільше число.

Подальший крок в інтерпретації результатів опитування - осмислення показників фаз розвитку стресу - «напруга», «резистенція», «виснаження». У кожній з них оцінка можлива в межах від 0 до 120 балів. Однак зіставлення балів, отриманих для фаз, неправомірно, бо не свідчить про їх відносної ролі або внесок у синдром. За кількісними показниками правомірно судити тільки про те, наскільки кожна фаза сформувалася, яка фаза сформувалася в більшій чи меншій мірі:

- 1) 36 і менше балів - фаза не сформувалася;
- 2) 37-60 балів - фаза в стадії формування;
- 3) 61 і більше балів - сформована фаза.

Оперуючи смисловим змістом і кількісними показниками, підрахованими для різних фаз формування синдрому «емоційного вигорання», можна дати досить об'ємну характеристику особистості і, що не менш важливо, намітити індивідуальні заходи профілактики та психокорекції.

Висвітлюються такі питання:

- 1) які симптоми домінують;
- 2) якими склалися і домінуючими симптомами супроводжується «виснаження»;
- 3) можна пояснити чи «виснаження» (якщо воно виявлено) факторами професійної діяльності, що увійшли в симптоматику «вигорання», або суб'єктивними факторами;
- 4) який симптом (які симптоми) найбільше обтяжують емоційний стан особистості;
- 5) в яких напрямках треба впливати на виробничу обстановку, щоб знизити нервову напруженість;
- 6) які ознаки і аспекти поведінки самої особистості підлягають корекції, щоб емоційне вигорання не завдавало шкоди їй, професійній діяльності і партнерам.

Методика «Діагностика професійного вигорання»

(К. Маслач, С.Джексон)

Професійне «вигорання» - сукупність негативних переживань, пов'язаних з роботою, колективом і всією організацією в цілому. Нерідко виявляється у фахівців, які змушені під час виконання своїх обов'язків тісно спілкуватися з людьми.

Ознаки професійного вигорання: 1) почуття байдужості, емоційного виснаження, знемоги (людина не може віддаватися роботі так, як це було раніше); 2) деперсоналізація (розвиток негативного ставлення до своїх колег і клієнтам);

3) негативний професійне самосприйняття - відчуття власної некомпетентності, нестачі професійної майстерності.

К. Маслач і С. Джексон. Вона призначена для вимірювання ступеня «вигорання» в професіях типу «людина - людина». Даний варіант адаптований Н.Є. Водоп'янова.

Інструкція: Дайте відповідь, будь ласка, як часто ви відчуваєте почуття, перераховані нижче в опитувальнику. Для цього на бланку для відповідей відзначте, будь ласка, по кожному пункту позицію, яка відповідає частоті ваших думок і переживань: «ніколи», «дуже рідко», «часто», «дуже часто», «кожен день».

Інструкція: Дайте відповідь, будь ласка, як часто ви відчуваєте почуття, перераховані нижче в опитувальнику. Для цього на бланку для відповідей відзначте, будь ласка, по кожному пункту позицію, яка відповідає частоті ваших думок і переживань: «ніколи», «дуже рідко», «часто», «дуже часто», «кожен день».

1. Я відчуваю себе емоційно спустошеним.
2. Після роботи я відчуваю себе, як «вичавлений лимон».
3. Вранці я відчуваю втому і небажання йти на роботу.
4. Я добре розумію, що відчуває мої підлеглі і колеги, і намагаюся враховувати це в інтересах справи.
5. Я відчуваю, що спілкуюся з деякими підлеглими і колегами як з предметами (без теплоти і розташування до них).
6. Після роботи на деякий час хочеться усамітнитися від усіх і всього.
7. Я вмію знаходити правильне рішення в конфліктних ситуаціях, що виникають при спілкуванні з колегами.
8. Я відчуваю пригніченість і апатію.
9. Я впевнений, що моя робота потрібна людям.
10. Останнім часом я став більш «черствим» по відношенню до тих, з ким працюю.

11. Я помічаю, що моя робота робить жорстоким мене.
  12. У мене багато планів на майбутнє, і я вірю в їх здійснення.
  13. Моя робота все більше мене розчаровує.
  14. Мне здається, що я занадто багато працюю.
  15. Биває, що мені дійсно байдуже те, що відбувається з деякими моїми підлеглими і колегами.
  16. Мені хочеться усамітнитися і відпочити від усього і всіх.
  17. Я легко можу створити атмосферу доброзичливості та співпраці в колективі.
  18. Під час роботи я відчуваю приємне поживлення.
  19. Завдяки своїй роботі я вже зробив у житті багато дійсно цінного.
  20. Я відчуваю байдужість і втрату інтересу до чого, що радувало мене в моїй роботі.
  21. На роботі я спокійно справляюся з емоційними проблемами.
  22. Останнім часом мені здається, що колеги і підлеглі все частіше перекладають на мене вантаж своїх проблем і обов'язків.
- Емоційне виснаження - знижений емоційний фон.

0 - 15 балів - низький рівень;

16 - 24 балів - середній рівень;

25 балів і вище - високий рівень.

Деперсоналізація - відображає деформації у відносинах з іншими людьми. В одних випадках це може бути підвищення залежності від оточуючих, підвищення значущості зовнішніх оцінок. В інших - посилення негативізму, цинічність установок і почуттів по відношенню до суб'єктів професійної діяльності.

0 - 5 балів - низький рівень;

6 - 10 балів - середній рівень;

11 балів і вище - високий рівень.

Редукція особистих досягнень - проявляється в зниженні самооцінки, заниженні своїх професійних досягнень, негативних установках по відношенню до професійних можливостей або обмеження обов'язків по відношенню до суб'єктів професійної діяльності.

37 балів і вище - низький рівень;

31 - 36 балів - середній рівень;

30 балів і менше - високий рівень.

Про тяжкість професійного «вигорання» можна судити за сумою балів усіх шкал.

Диференційно-діагностичний опитувальник (ДДО Є. А. Клімова)

Інструкція: «Припустимо, що після відповідного навчання ви зможете виконувати будь-яку роботу з перерахованих нижче. Однак якби вам довелося вибирати тільки з двох можливостей, то який вид діяльності ви віддаєте перевагу?»

Лист відповідей (форма 1)

а	б	а	б	а
б	а	б	а	б
б		а	б	а
а	а	0а	0б	б
2а	1б	1а	2б	3а
14б	14а	13б	15а	15б
16б	17б	16а	19б	17а
18а	19а	20а	20б	18б

Нижче запропоновано 20 пар тверджень, позначених індексами «а» і «б», які розкривають в короткій формі різні види діяльності. Перекреслити в робочий зошит «Лист відповідей» (табл. 12) і, уважно прочитавши обидва твердження, знаком «+» відзначте то з них, яке привабливо для вас. Можна поставити два «+», що відображає ще більшу привабливість виду діяльності. Нарешті, якщо оцінювана робота дуже подобається вам - поставте три «+». Знаком «-» відзначте заняття, яке вам не подобається. І в цьому випадку можна ставити два мінуси, а якщо вид діяльності дуже не подобається - то три "-".

Текст опитувальника

1 а Доглядати за тваринами	або	1 б Обслуговувати машини
2 а Допомогати хворим людям, лікувати їх	або	2 б Складати таблиці, програми для обчислювальних машин
3 а Брати участь в оформленні		3 б Стежити за станом і

книг, плакатів, журналів	або	розвитком рослин
4 а Обробляти матеріали (деревину, тканину, метал, пластмасу і ін.)	або	4 б Доводити товари до споживача (рекламувати)
5 а Обговорювати науково-популярні книги, статті	або	5 б Обговорювати художні книги (або п'єси, концерти)
6 а Утримувати тварин	або	6 б Тренувати товаришів (або молодших школярів) у виконанні будь-яких дій (трудових, навчальних, спортивних)
7 а Копіювати малюнки, зображення (або налагоджувати музичні інструменти)	або	7 б Управляти підйомним краном, трактором, тепловозом і т. П.
8 а Повідомляти (роз'яснювати) людям будь-які відомості (в довідковому бюро, на екскурсії)	або	8 б Художньо оформляти виставки, вітрини (або брати участь в підготовці п'єс, концертів).
9 а Ремонтувати речі (одяг, техніку), житло	або	9 б Шукати і виправляти помилки в текстах, таблицях, малюнках
10 а Лікувати тварин	або	10 б Виконувати обчислення, розрахунки
11 а Виводити нові сорти рослин	або	11 б Конструювати, проектувати нові види виробів (машини, одяг, будинки і т. П.)
12 а Вирішувати суперечки, попереджати сварки, переконувати, роз'яснювати, заохочувати, карати	або	12 б Розбиратися в кресленнях, схемах, таблицях (перевіряти, уточнювати, упорядковувати)
13 а Брати участь в роботі гуртків художньої самодіяльності	або	13 б Спостерігати, вивчати життя мікробів
14 а Налагоджувати медичні прилади, апарати	або	14 б Надавати людям медичну допомогу при пораненнях, ударах і т. П
15 а Складати точні описи, звіти про спостережувані явища, події, вимірювані об'єкти і т. П.	або	15 б Художньо описувати, відображати події (спостережувані або подаються)
16 а Виконувати лабораторні аналізи в лікарні	або	16 б Приймати, оглядати хворих, розмовляти з ними, призначати лікування
17 а Фарбувати або		17 б Здійснювати монтаж

розписувати стіни або приміщення, поверхня виробів	або	будівель або збірку машин, приладів
18 а Організувати культпоходи або однолітків або молодших товаришів (в театри, музеї), екскурсії, туристичні походи і т. П.	або	18 б Грати на сцені, брати участь в концертах
19 а Виготовляти по кресленнях деталі, вироби (машини, одяг), будувати будівлі	або	19 б Займатися кресленням, копіювати креслення, карти
20 а Вести боротьбу з хворобами або рослин, з шкідниками лісу, саду	або	20 б Працювати на клавішних машинах (друкарській машинці, комп'ютері та ін.)

Обробка результатів. Після заповнення «Листа відповідей» підрахуйте число знаків «+» в кожному вертикальному ряду (таких рядів п'ять відповідно до типами професій). Запишіть отримане число плюсів в першу з трьох порожніх рядків внизу аркуша відповідей.

Потім необхідно аналогічним чином підрахувати число мінусів і записати їх в другу порожню рядок листа відповідей.

Після цього по кожному з п'яти вертикальних рядів необхідно виконати наступну операцію: з числа плюсів відняти число мінусів і отриманий результат записати в останню порожню рядок внизу аркуша відповідей. Таким чином, в цій останньому рядку може з'явитися як позитивне, так і негативне число. Отриманий результат є показником ступеня вираженості усвідомленої схильності до одного з п'яти типів професій, які і закодовані в опитувальному аркуші під буквами Ч, Т, П, З, Х.

1. Ч - професії типу «людина-людина», де основний об'єкт праці - людина.

2. Т - професії типу «людина-техніка», де основний об'єкт праці - техніка, технічні системи.

3. П - професії типу «людина-природа», де основний об'єкт праці - природа.

4. З - професії типу «людина - знакова система» (наприклад, оператори ЕОМ, складачі в друкарні і т. П.).

5. Х - професії типу «людина - художній образ».

При інтерпретації результатів рекомендується використовувати не тільки показники останнього рядка листа відповідей, а й показники двох інших рядків: число плюсів і число мінусів.

Мотивація професійної діяльності

(методика К. Замфір в модифікації А. Реана)

Методика може застосовуватися для діагностики мотивації професійної діяльності, в тому числі мотивації професійно-педагогічної діяльності. В основу покладена концепція внутрішньої і зовнішньої мотивації.

Нагадаємо, що про внутрішній типі мотивації слід говорити, коли для особистості має значення діяльність сама по собі. Якщо ж в основі мотивації професійної діяльності лежить прагнення до задоволення інших потреб, зовнішніх по відношенню до змісту самої діяльності (мотиви соціального престижу, зарплати тощо). То в даному випадку прийнято говорити про зовнішню мотивації. Самі зовнішні мотиви діляться тут на зовнішні позитивні і зовнішні негативні. Зовнішні позитивні мотиви, безсумнівно, більш ефективні і більш бажані з усіх точок зору, ніж зовнішні негативні мотиви.

Інструкція. «Прочитайте наведені нижче мотиви професійної діяльності та дайте оцінку їх значимості для вас за п'ятибальною шкалою».

Обробка результатів. Підраховуються показники внутрішньої мотивації (ВМ), зовнішньої позитивної (ВПМ) і зовнішньої негативної (ВВП) у відповідності з наступними ключами.

$$ВМ = (\text{оцінка п. 6} + \text{оцінка п. 7}) / 2$$

$$ВПМ = (\text{оцінка п.1} + \text{оцінка п.2} + \text{оцінка п.5}) / 3$$

Таблиця 13

Шкала мотивів професійної діяльності

Мотиви професійної діяльності				
У дуже незначній мірі	У досить незначній мірі	У невеликій, але і не малій мірі	У досить великій мірі	У дуже великій мірі
1. Грошовий заробіток				
2. Прагнення до просування по роботі				
3. Прагнення уникнути критики з боку керівника або колег				
4. Прагнення уникнути можливих покарань або неприємностей				
5. Потреба в досягненні соціального престижу і поваги з боку інших				
6. Задоволення від самого процесу і результату роботи				
7. Можливість найбільш повної самореалізації саме в даній діяльності				

$$ВМ = \text{оцінка п. 3} + \text{оцінка п.4}$$

Показником вираженості кожного типу мотивації буде число, укладену в межах від 1 до 5 (в тому числі можливо і дробове).

Інтерпретація результатів. На підставі отриманих результатів визначається мотиваційний комплекс особистості. Мотиваційний комплекс являє собою тип співвідношення між собою трьох видів мотивації: ВМ, ВПМ та ВВП.

До кращих, оптимальним, мотиваційним комплексам слід відносити наступні два типи поєднань:

ВМ > ВПМ > ВОМ і ВМ = ВПМ > ВОМ.

Мотиваційні комплекси (приклад)

Мотиви професійної діяльності (№ п / п):	ВМ	ВПМ	ВОМ

Найгіршим мотиваційним комплексом є тип
ВВП > ВПМ > ВМ.

Між цими комплексами укладені проміжні з точки зору їх ефективності інші мотиваційні комплекси.

При інтерпретації слід враховувати не тільки тип мотиваційного комплексу, але і те, наскільки сильно один тип мотивації перевершує інший за ступенем вираженості.

Наприклад, не можна два мотиваційних комплексу (табл. 14) вважати абсолютно однаковими.

І перший, і другий мотиваційний комплекс відносяться до одного і того ж неоптимальному типу

ВВП > ВПМ > ВМ.

Однак видно, що в першому випадку мотиваційний комплекс особистості значно негативніше, ніж у другому. У другому випадку в порівнянні з першим має місце зниження показника негативною мотивації і підвищення показників зовнішньої позитивної та внутрішньої мотивації.

За нашими даними (Реан А. А., 1990, 1999), задоволеність професією має значиму співвіднесеність з оптимальністю мотиваційного комплексу педагога (позитивна значуща зв'язок, $r = + 0,409$). Інакше кажучи, задоволеність педагога обраною професією тим вище, чим оптимальніше у нього мотиваційний комплекс: високий вага внутрішньої і зовнішньої позитивної мотивації і низький - зовнішньої негативною.

Крім того, нами встановлена і негативна співвідносна залежність між оптимальністю мотиваційного комплексу та рівнем емоційної нестабільності особистості педагога (зв'язок значуща, $r = -0,585$).

Чим оптимальніше мотиваційний комплекс, чим більш активність педагога мотивована самим змістом педагогічної діяльності, прагненням досягти в ній певних позитивних результатів, тим нижче емоційна нестабільність. І навпаки, чим більше діяльність педагога обумовлена мотивами уникнення, осуду, бажанням «не потрапити в халепу» (які починають превалювати над мотивами, пов'язаними з цінністю самої педагогічної діяльності, а також над зовнішньою позитивною мотивацією), тим вище рівень емоційної нестабільності.

МЕТОДИЧНЕ ВИДАННЯ

**КУРСОВІ РОБОТИ
З ПСИХОЛОГІЇ**

Навчально-методичний посібник

*Для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
спеціальності 053 «Психологія»
освітньо-професійної програми «Психологія»
денної, заочної, дистанційної форм навчання*

Укладачі:

**Андрущенко Т. В., Мозгова Г. П., Федоренко А. Ф., Ханецька Т. І.,
Сидоренко О. Б., Праченко О. К., Бондарчук О. Ю.,
Поліщук С. П., Хворостянко Н. А.**

Підписано до друку 20.03.2023 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times.

Умов.друк.арк. 6,74. Облік.видав.арк. 6,01

Наклад 300 прим. Зам. № 115

Віддруковано з оригіналів.

Вид-во Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.